

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ - ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ - ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

**ΔΙΑΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΚΑΙ ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΗΘΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ»**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
Msc Thesis

Ο καμυ και η ηθική του τρομοκράτη και του εγκληματία εντος του έργου του

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: Ξηρογιάννη Παναγιώτα

Φοιτητής: Θανάσης Λιάκος
Α.Μ: 132011015

Η εργασία υποβάλλεται για την μερική κάλυψη των απαιτήσεων με στόχο την απόκτηση του Μεταπτυχιακού Διπλώματος Σπουδών στην Ηθική Φιλοσοφία.

Καλαμάτα 2013

**Αφιερώνεται στα παιδιά μου και στα παιδιά όλου
του κόσμου, το μέλλον της Ανθρωπότητας.**

Ευχαριστίες

Αρχικά θέλω να ευχαριστήσω την καθηγήτρια κα Παναγιώτα Ξηρογιάννη η οποία με ενθάρρυνε και με υποστήριξε προκειμένου να ολοκληρώσω την παρούσα διπλωματική εργασία.

Επίσης ευχαριστώ όλους τους καθηγητές του μεταπτυχιακού τμήματος και ιδιαίτερα τους καθηγητές κα Γεωργία Ξανθάκη Καραμάνου Πρόεδρο του Μεταπτυχιακού προγράμματος, τον κο Πανταζάκο Παναγιώτη τον κο Γεώργιος Στείρη και τον κο Ευάγγελο Πρωτοπαπαδάκη.

Ακόμα ευχαριστώ τους δικούς μου ανθρώπους, για την υπομονή που έδειξαν κατά την διάρκεια των μεταπτυχιακών σπουδών μου.

Καλαμάτα, Σεπτέμβριος 2013

Λιάκος Αθανάσιος

Εξεταστική επιτροπή

Επιβλέπουσα : Ξηρογιάννη Παναγιώτα.

Εξεταστές : Γεώργιος Στείρης.

Ευάγγελος Πρωτοπαπαδάκης.

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	5
Πρόλογος.....	7
Κεφάλαιο 1: Η έννοια του εγκληματία	13
1.1.Ορισμός του εγκλήματος και του εγκληματία	13
1.2.Οι αναπαραστάσεις του εγκληματία μέσα από τα έργα «Ο Ξένος», «Η Παρεξήγηση», «Ο Καλιγούλας», και «Ο ευτυχισμένος θάνατος»..	22
1.3.Η ηθική του εγκληματία στα έργα «Ο Ξένος», «Η Παρεξήγηση», «Ο Καλιγούλας», και «Ο ευτυχισμένος θάνατος»	39
1.4.Ο εγκληματίας στα έργα «Οι Δίκαιοι» και «Σκέψεις για την τρομοκρατία».....	42
Κεφάλαιο 2: Η ηθική του επαναστάτη και ο επαναστατημένος άνθρωπος.....	48
Κεφάλαιο 3: Η έννοια του τρομοκράτη	55
3.1. Ορισμός της τρομοκρατίας και του τρομοκράτη και το φιλοσοφικό έργο του Καμύ	55
3.2. Ο τρομοκράτης στα έργα «Οι Δίκαιοι» και «Σκέψεις για την τρομοκρατία».....	58
3.3. Η ηθική του τρομοκράτη	63
3.4. Η τρομοκρατία και ο πόλεμος	67
Κεφάλαιο 4: Ο Άλμπερ Καμύ και ο φιλοσοφικός του στοχασμός.....	71
4.1. Το φιλοσοφικό ρεύμα του Καμύ και η υπαρξιακή και ανθρωπιστική του αισιοδοξία	71
4.2. Η επίδραση του Σαρτρ στον Καμύ	74
4.3. Υπαρξιακές και ανθρωπιστικές ομοιότητες και διαφορές ανάμεσα στον Σαρτρ και τον Καμύ.....	78
4.4. Η έννοια του παραλόγου εντός του Καμύ.....	86
Επίλογος.....	95
Βιβλιογραφία	97

Εισαγωγή

Ο Αλμπέρ Καμύ αποτελεί μία ιδιαίτερη προσωπικότητα. Λογοτέχνης, φιλόσοφος αλλά παράλληλα, και ένας στοχαστής σε ότι αφορά στην ανθρώπινη φύση και τον τρόπο που αυτή υπάρχει και εκφράζεται. Ο ίδιος απέρριψε ότι κατεστημένο υπήρχε: πολιτικό, κοινωνικό, θρησκευτικό και ιδεολογικό.

Ο εγκληματίας και ο τρομοκράτης είναι δύο μορφές οι οποίες γίνονται αποδεκτές με φρίκη και αποτροπιασμό από το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο, ειδικότερα σήμερα. Το κίνητρο τους όμως, μπορεί να τους αποδώσει μία ηρωική και επαναστατική διάσταση, ειδικότερα σε ομάδες ανθρώπων με τους οποίους μοιράζονται κοινές ιδεολογίες, ενδιαφέροντα και στάσεις ζωής.

Σε μορφές όπως ο εγκληματίας και ο τρομοκράτης, ακούγεται οξύμωρο να αναζητά κάποιος την ηθική. Όχι όμως για τον Καμύ, ο οποίος αναζητά και καταγράφει όχι μόνο τα κίνητρα πίσω από εγκλήματα και τρομοκρατικές πράξεις, αλλά και τη διαφορετική οπτική των ανθρώπων που τα διαπράττουν.

Αυτός είναι και ο σκοπός της παρούσας μελέτης. Η εξέταση της ηθικής του εγκληματία και του τρομοκράτη έτσι όπως αυτή παρουσιάζεται στο έργο του Καμύ.

introduction

Albert Camus is a particular personality. Writer, philosopher but also, and a thinker in terms of human nature and the way it operates and expressed. He rejected that establishment was: political, social, religious and ideological.

The criminal and terrorist are two forms which are accepted with horror and revulsion from the wider community, especially today. The motive, however, can assign them a heroic and revolutionary dimension, particularly in groups of people with whom they share common ideologies, opinions and attitudes.

Figures like a criminal and a terrorist, it seems paradoxical to seek one's morality. But not for Camus, who seeks and captures not only the motives behind crimes and terrorist acts, but also the different perspective of the people who perpetrate.

That is the purpose of this study. An examination of the moral and criminal terrorist so as presented in the work of Camus.

Πρόλογος

Η ιδιαίτερη και αντισυμβατική προσωπικότητα του Καμύ, έχει απόλυτη σχέση με το έργο του. Συνεπώς, δεν μπορεί να διεξαχθεί καμία μελέτη για το έργο του, πριν γίνουν κάποιες βιογραφικές αναφορές γιατί ο τρόπος που ζούσε εξέφραζε και τον τρόπο που σκεφτόταν και έγραφε.

Ο Αλμπερ Καμύ γεννήθηκε το 1913 στην Αλγερία. Ο πατέρας του Λισιέν ήταν εργάτης στο Μοντοβί της Αλγερίας. Εκεί γεννήθηκε και ο Αλμπέρ. Η καταγωγή της μητέρας του Αικατερίνη Σιντές, ήταν από την Ισπανία. Το 1914, ο πατέρας του Καμύ σκοτώθηκε στον πόλεμο. Την ανατροφή του ανέλαβε η μητέρα του η οποία τον μεγάλωσε σε ένα φτωχικό σπίτι σε μία από τις λαϊκές γειτονιές στο Αλγέρι. Η μητέρα του εργαζόταν ως παραδουλεύτρια και ο Καμύ ζούσε μαζί με αυτή, το μεγαλύτερο αδελφό του, τη γιαγιά του και τον παράλυτο θείο του σε ένα χώρο μόλις δύο δωματίων.¹

Το φυσικό ταλέντο του νεαρού Καμύ εντόπισε ο καθηγητής του Λουίς Ζερμέν που τον βοήθησε να κερδίσει μία υποτροφία για το λύκειο. Όταν το 1957 ο Καμύ κέρδισε το Νόμπελ λογοτεχνίας το αφιέρωσε σε αυτόν τον καθηγητή του. Όσο ήταν στο σχολείο, ο Καμύ ανέπτυξε μεγάλη αγάπη για τον αθλητισμό και ιδιαίτερα για το ποδόσφαιρο. Ήταν καλός και ήθελε να συνεχίσει επαγγελματικά αλλά τον σταμάτησε η φυματίωση από την οποία έπασχε και προήλθε από τα άσχημα παιδικά χρόνια του.

¹ Camus A. (1971), *Ο επαναστατημένος άνθρωπος*, μτφ. Τ. Τσακίρη, πρ. Δ. Θεοδωρακάτος, Αθήνα: Μπουκουμάνης, σελ.9-10.

Μετά την πρώτη εμφάνιση της φυματίωσης, ο Καμύ πέρασε ένα χρόνο στο σπίτι του θείου του Γκουστάβ Ακόλτ για να αναρρώσει. Ο θείος του ήταν κρεοπώλης και ευκατάστατος οικονομικά. Παράλληλα όμως, ήταν ένας αυτοδίδακτος άνθρωπος αλλά γνωστός για τη διάνοια και το πνεύμα του. Με την υποστήριξη του θείου του, ο Καμύ ένιωθε ελεύθερος να αναπτύξει την αγάπη του για τη λογοτεχνία. Ο ίδιος ο Καμύ έλεγε για τον θείο του ότι αποτελούσε την «παράδοση του Βολταίρου και του αναρχισμού».²

Αποφοιτώντας, ο Καμύ εργάστηκε σε διάφορα επαγγέλματα για να μπορέσει να σπουδάσει φιλοσοφία.³ Μετά το λύκειο έγινε νομαρχιακός υπάλληλος και το 1932 έγινε φοιτητής στη Φιλοσοφική Σχολή του πανεπιστημίου του Αλγερίου. Παράλληλα συνέχισε να εργάζεται. Στη Φιλοσοφική σχολή δέχτηκε την επιρροή ενός άλλου σημαντικού ανθρώπου, του Ζαν Γκρενιέ. Ο Γκρενιέ, καθηγητής του στη σχολή αλλά συγγραφέας και ο ίδιος, μύησε τον Καμύ στη φιλοσοφία του Μπερξόν και του Νίτσε. Ο Γκρενιέ ήταν αυτός που έπεισε τον Καμύ ότι έπρεπε να συμμετέχει πιο ενεργά στο Κομμουνιστικό Κόμμα της Αλγερίας.⁴

Ο Γκρενιέ με τη σειρά του τον μύησε στον συνδικαλισμό και τον ενένταξε στο Κομμουνιστικό Κόμμα. Ο Γκρενιέ πίστευε ότι η πιο αποτελεσματική κίνηση που μπορούσε να κάνει ο Καμύ ήταν να συμμαχήσει με τους υπόλοιπους διανοούμενους σοσιαλιστές που ήδη εργάζονταν για το Κόμμα. Ο Καμύ δεν ήταν ποτέ μαρξιστής και ήταν ενάντια των απόψεων του Λένιν και του Στάλιν. Το 1935, ο Καμύ έγινε μέλος του Κομμουνιστικού Κόμματος Γαλλίας τελικά. Αργότερα όμως, το Κόμμα θα τον διέγραφε γιατί υποστήριξε τους γηγενείς στην Αλγερία. Οι γηγενείς στην Αλγερία είχαν λίγα ή και καθόλου δικαιώματα και τους συμπεριφέρονταν σαν να ήταν πολίτες δεύτερης

² Camus A. (1971) *Ο επαναστατημένος άνθρωπος*, μτφ. Τ. Τσακίρη, πρ. Δ. Θεοδωρακάτος, Αθήνα: Μπουκουμάνης, σελ.10.

³ Καμύ Α.(1998), *Η παρεξήγηση*, μτφ. Γ. Θηβαίος, Αθήνα: Δωδώνη, σελ. 9.

⁴ Lea S. (2005), *The Albert Camus Biography*, in <http://www.camus-society.com/albert-camus-bio.html>.

κατηγορίας. Αρχικώς, οι κομμουνιστές τους υπερασπίζονταν αλλά στη συνέχεια οπισθοχώρησαν όταν ο Στάλιν συνειδητοποίησε ότι θα χρειάζονταν τους Γάλλους ως συμμάχους σε περίπτωση που οι Γερμανοί επιτίθονταν.⁵

Το 1936 ο Καμύ παρουσίασε τη διπλωματική του εργασία που είχε ως θέμα τις σχέσεις του ελληνισμού και του χριστιανισμού στο έργο του Πλωτίνου και του Αγίου Αυγουστίνου. Δεν κατάφερε όμως να γίνει καθηγητής φιλοσοφίας και να ακολουθήσει ακαδημαϊκή σταδιοδρομία λόγω της φυματίωσης.

Εκείνη την εποχή, τον κερδίζει το θέατρο. Δημιουργεί τον θίασο «L' Equipe» και διασκευάζει γι' αυτόν, τα έργα «Τον καιρό της περιφρόνησης» του Μαλρώ, «Προμηθέας» του Αισχύλου και «Αδελφοί Καραμαζώφ» του Ντοστογιέφσκι.⁶ Το 1936 παρουσιάζεται και το πρώτο του θεατρικό έργο με τίτλο «Εξέγερση στις Αστουρίες». Την ίδια χρονιά επίσης, ο Καμύ συμμετείχε στο θίασο και ως ηθοποιός.⁷

Το 1938, η εφημερίδα «Αλζέρ Ρεπουμπλικέν» προσέλαβε τον Καμύ ως δημοσιογράφο. Ήταν υπεύθυνος να καλύπτει τα θέματα από το Αλγέρι. Η εργασία αυτή ήταν χρήσιμη στο Καμύ με δύο τρόπους αφού του παρείχε ένα σταθερό εισόδημα αλλά και μία πολιτική πλατφόρμα που του έλειπε μετά από τη διαγραφή του από το Κομμουνιστικό Κόμμα.⁸

Ενώ η φήμη του Καμύ άρχισε να διαδίδεται και στην Ευρώπη, παράλληλα άρχισε και η άνοδος του φασισμού. Ο Καμύ έφυγε από το Αλγέρι και άρχισε να ταξιδεύει θέλοντας να δει τι συμβαίνει σε αυτή την ιδιαίτερα ταραγμένη περίοδο. Πήγε στην Ισπανία, την Ιταλία, την

⁵ Lea S. (2005), *The Albert Camus Biography*, in <http://www.camus-society.com/albert-camus-bio.html>.

⁶ Καμύ Α. (1998), *Η παρεξήγηση*, μτφ. Γ. Θηβαίος, Αθήνα: Δωδώνη, σελ. 9.

⁷ Camus A. (1971) *Ο επαναστατημένος άνθρωπος*, μτφ. Τ. Τσακίρη, πρ. Δ. Θεοδωρακάτος, Αθήνα: Μπουκουμάνης, σελ.11.

⁸ Lea S. (2005), *The Albert Camus Biography*, in <http://www.camus-society.com/albert-camus-bio.html>.

Τσεχοσλοβακία, τα Βαλκάνια και λίγο πριν ξεσπάσει ο πόλεμος, πήγε στο Παρίσι μετά από πρόσκληση του Μαλρώ. Ο διάσημος πλέον Μαλρώ διάβασε τα χειρόγραφα του «Ξένου» και αντιλήφθηκε αμέσως τι θα πρόσφερε ο Καμύ όχι μόνο στη λογοτεχνία αλλά και στον κόσμο.⁹

Το 1940 απορρίπτεται το αίτημα του για στράτευση λόγω της υγείας του. Ο Καμύ όμως εντάχθηκε στην αντίσταση και ήταν ένα από τα πιο σημαντικά μέλη της κατά την περίοδο της Γερμανικής κατοχής.¹⁰

Επαγγελματικά, την περίοδο του πολέμου η κατάσταση δεν ήταν ευνοϊκή για τον Καμύ. Η «Αλζέρ Ρεπουμπλικέν» έκλεισε με το ξέσπασμα του πολέμου και αντικαταστάθηκε για ένα μικρό χρονικό διάστημα από την «Σουάρ Ρεπουμπλικέν» που εξέδιδε ο Καμύ και ο Πασκάλ Πιά. Και αυτή όμως έκλεισε το 1940 και ο Καμύ πήγε στο Παρίσι για να εργαστεί για την «Παρί Σουάρ» ως στοιχειοθέτης. Η εργασία αυτή δεν του άρεσε καθόλου. Το Παρίσι προκαλούσε κατάθλιψη στον Καμύ, δεν γνώριζε σχεδόν κανένα και το περιεχόμενο της εφημερίδας που ασχολούνταν μόνο με εγκλήματα και σκάνδαλα δεν τον ενδιέφερε καθόλου.

Στο Παρίσι όμως ο Καμύ βρήκε χρόνο να ασχοληθεί με τη συγγραφή. Τον Ιούλιο του 1942 εξέδωσε τον «Ξένο» και τρεις μήνες αργότερα, τον Οκτώβριο, εξέδωσε το «Μύθος του Σίσυφου». Από το 1944 ο Καμύ άρχισε να αποκτά μεγαλύτερο κοινό ως αρχισυντάκτης της «Κομπάτ», της κρυφής εφημερίδας της αντίστασης.

Μετά την απελευθέρωση, ο Καμύ συνέχισε να είναι αρχισυντάκτης της «Κομπάτ» και το 1945 έγινε η πρώτη του συνάντηση με τον Ζαν Πολ Σάρτρ.¹¹

⁹ Camus A. (1971), *Ο επαναστατημένος άνθρωπος*, μτφ. Γ. Τσακίρη, πρ. Δ. Θεοδωρακάτος, Αθήνα: Μπουκουμάνης, σελ.11.

¹⁰ Καμύ Α. (1998), *Η παρεξήγηση*, μτφ. Γ. Θηβαίος, Αθήνα: Δωδώνη, σελ. 10.

¹¹ Lea S. (2005), *The Albert Camus Biography*, in <http://www.camus-society.com/albert-camus-bio.html>.

Την ίδια χρονιά, το θεατρικό του έργο «Καλιγούλας» παίχτηκε για πρώτη φορά στο Παρίσι. Την χρονική περίοδο 1946-47, ο Καμύ έκανε μία περιοδεία διαλέξεων στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής. Από το 1949 μέχρι και το 1951, η φυματίωση άρχισε πάλι να ταλαιπωρεί τον Καμύ. Το 1951 ο Καμύ εξέδωσε το «Επαναστατημένος άνθρωπος». Τόσο ο ίδιος όσο και το έργο του δέχτηκαν σφοδρή κριτική από τον Σαρτρ και το περιοδικό του «Μόντερν Τάιμς». Η σχέση των δύο ανδρών δέχτηκε σφοδρό πλήγμα και οι δύο δεν τα ξαναβρήκαν ποτέ. Αυτή η επίθεση πλήγωσε πολύ τον Καμύ που έπαθε κατάθλιψη.

Όταν το 1956 εκδόθηκε «Η πτώση», ο Σαρτρ επαίνεσε το έργο και αναφέρθηκε στην επιστροφή του «παλιού Καμύ». Το 1957, ο Καμύ κέρδισε το Νόμπελ λογοτεχνίας.¹²

Στις 4 Ιανουαρίου 1960, ένα αυτοκίνητο που οδηγούσε ο συγγενής του στενού του φίλου Γκαλιμάρ παρεκκλίνει της πορείας του και ρίχνει το αυτοκίνητο σε ένα δέντρο. Ο μόνος νεκρός αυτού του ατυχήματος ήταν ο Καμύ που ήταν μόλις 47 ετών. Ο Σαρτρ στη νεκρολογία του, ανέφερε μεταξύ άλλων:

«.....Στον αιώνα μας ο Αλμπέρ Καμύ ήταν ο γνήσιος απόγονος μιας γενιάς φιλοσόφων της ηθικής με σύγχρονες αντιλήψεις, που στο έργο τους παρουσιάζεται ότι καλύτερο και συνάμα πρωτοποριακό έχουν να επιδείξουν τα γαλλικά γράμματα.....Ο Καμύ υπήρξε- κι αυτό μπορούμε να το βεβαιώσουμε- η ίδια η αδιάσειστη διακήρυξη της ηθικής. Έστω και ελάχιστη σκέψη να διαθέτει κανείς, είναι πραγματικά αδύνατο ν' αντιταχτεί στις ανθρώπινες αξίες που ο Καμύ κρατούσε σφιχτά στα χέρια του....Ήταν ο πυρήνας που γύρω του περιστρέφονται με ταχύτητα τα ηλεκτρόνια του κόσμου της ζωής και του πνεύματος. Θα' πρεπε ή να

¹² Lea S. (2005), *The Albert Camus Biography*, in <http://www.camus-society.com/albert-camus-bio.html>.

τον αγνοήση κανείς ολότελα, ή να τον εντάξει μέσα σ' αυτό που αποτελεί το σύγχρονο πνευματικό μας παρόν».¹³

Η βιβλιογραφία του Καμύ αποτελείται από τα έργα: «Ο ξένος» (L' étranger)- 1942, «Η πανούκλα» (La peste)- 1947, «Η πτώση» (La chute)- 1956, «Ο ευτυχισμένος θάνατος» (La mort heureuse)- Το έργο γράφτηκε την περίοδο 1936-1938 αλλά εκδόθηκε το 1970 μετά το θάνατο του συγγραφέα, «Ο πρώτος άνθρωπος» (Le premier homme)- Ημιτελής, εκδόθηκε το 1995 μετά το θάνατο του συγγραφέα, «Η εξορία και το βασίλειο» (L' exil et le royaume)- 1957, «Καλιγούλας» (Caligula)- Γράφτηκε το 1938 αλλά παίχτηκε για πρώτη φορά το 1945, «Η παρεξήγηση» (Le malentendu)-1944, «Κατάσταση πολιορκίας» (L' état de siege)-1948, «Οι δίκαιοι» (Les justes)-1949, «Εξέγερση στις Αστουρίες» (Revolte dans les Asturies)-1936, «Από την καλή κι απ' την ανάποδη» (L' envers ét l' endroit)- Συλλογή δοκιμίων, 1937, «Γάμοι, δοκίμια και εντυπώσεις» (Noces)-1939, «Ο μύθος του Σίσυφου» (Le mythe de Sisyphe)-1942, «Ο επαναστατημένος άνθρωπος» (L' homme révolté)-1951, «Το καλοκαίρι» (L' été)-1954, «Γράμματα σ' ένα Γερμανό φίλο» (Lettres a un ami allemand)-1948, «Σημειωματάρια 1935-1942» (Carnets I)- 1962, «Σημειωματάρια 1942-1951» (Carnets II)- 1964, «Σημειωματάρια 1951-1959» (Carnets III)- 1989, «Σκέψεις για την λαιμητόμο» (Reflexions sur la guillotine)- 1957.

¹³ Camus A. (1971), *Ο επαναστατημένος άνθρωπος*, μτφ. Τ. Τσακίρη, πρ. Δ. Θεοδωρακάτος, Αθήνα: Μπουκουμάνης, σελ.9.

Κεφάλαιο 1: Η έννοια του εγκληματία

1.1.Ορισμός του εγκλήματος και του εγκληματία

Ένας γενικότερος ορισμός του εγκλήματος είναι ότι αποτελεί «ανθρώπινη επικίνδυνη αντικοινωνική συμπεριφορά».¹⁴

Η νομική έννοια του εγκλήματος σύμφωνα με το Ποινικό Δίκαιο είναι ότι «το έγκλημα είναι μία νομική κατασκευή, μία από τις πολλές έννοιες του πλήθους των ποινικών εννοιών. Από την άποψη αυτή, ειδικότερα, το έγκλημα είναι ότι ορίζει ο ποινικός νομοθέτης σε μία αφηρημένη διάταξη του νόμου, απειλώντας με ποινή στην περίπτωση παραβίασης των ορισμών του».¹⁵

Το έγκλημα αποτελεί μία μορφή παραβίασης των ποινικών κανόνων. Οι ποινικοί κανόνες δεν είναι τίποτα άλλο από κοινωνικούς κανόνες επικυρωμένους από την πολιτεία, από τους οποίους ορίζεται το δίκαιο.

Η συμπεριφορά των ανθρώπων η οποία διαμορφώνεται βάσει αυτών των κανόνων, τους κατατάσσει σε δύο κατηγορίες:

- Αυτούς που συμπεριφέρονται χρήσιμα και επιθυμητά ως προς τις κοινωνικές προσδοκίες και τα κοινωνικά συμφέροντα.
- Αυτούς που συμπεριφέρονται ανεπιθύμητα και επιβλαβή ως προς τις κοινωνικές προσδοκίες και τα κοινωνικά συμφέροντα.¹⁶

Συνεπώς, ως αντικοινωνική συμπεριφορά χαρακτηρίζεται η συμπεριφορά που παρουσιάζουν τα άτομα που ανήκουν στην δεύτερη

¹⁴ Αλεξιάδης Σ. (1996), *Εγχειρίδιο εγκληματολογίας*, Θεσσαλονίκη: Σάκκουλα, σελ.31.

¹⁵ Αλεξιάδης Σ. (1996), *Εγχειρίδιο εγκληματολογίας*, Θεσσαλονίκη: Σάκκουλα, σελ.39.

¹⁶ Φρατζεσκάκης Ι. (1987), *Αντικοινωνική συμπεριφορά των νέων. Χουλιγκανισμός*, Αθήνα- Κομοτηνή: Σάκκουλας, σελ.17.

ομάδα και των οποίων οι ενέργειες δεν είναι σύνομες με τους κοινωνικούς κανόνες.¹⁷

Για τους εγκληματολόγους, «η απόκλιση ή αποκλίνουσα συμπεριφορά σημαίνει τη συμπεριφορά που εκτρέπεται από τους παραδεγμένους κανόνες ή κατά άλλη διατύπωση, «συμπεριφορά μη αποδεκτή».¹⁸

Η αποκλίνουσα συμπεριφορά δεν ταυτίζεται με την εγκληματική συμπεριφορά αλλά την περιλαμβάνει και οριοθετείται «από κοινωνικές ομάδες που δημιουργούν την απόκλιση θεσπίζοντας κανόνες των οποίων η παραβίαση αποτελεί απόκλιση».¹⁹

Στην εγκληματολογία, το έγκλημα αποτελεί «ένα πραγματικό πρόβλημα της καθημερινής ζωής, ένα κοινωνικό γεγονός με απτές διαστάσεις».²⁰

Την κοινωνική φύση του εγκλήματος προσδιόρισε και ο Edwin Sutherland, και πιο συγκεκριμένα ως κοινωνικό φαινόμενο το οποίο αποτελείται από τρία στοιχεία:

1. μία αξία, την οποία αποδέχεται κάποια κοινωνική ομάδα ή ένα μέρος της με μεγάλη πολιτική σημασία,
2. την απομόνωση ή την πολιτιστική σύγκρουση, με μέρος της ανωτέρω ομάδας που δεν αποδέχεται ή εκτιμά κατάλληλα της αξία, θέτοντας της έτσι σε κίνδυνο ή αμφισβήτηση,

¹⁷ Φρατζεσκάκης Ι. (1987), *Αντικοινωνική συμπεριφορά των νέων. Χουλιγκανισμός*, Αθήνα- Κομοτηνή: Σάκκουλας, σελ.18.

¹⁸ Σπινέλλη Κ.Δ. (1985), *Εγκληματολογία- Σύγχρονες και παλαιότερες κατευθύνσεις*, Αθήνα- Κομοτηνή: Σάκκουλας, σελ.102.

¹⁹ Σπινέλλη Κ.Δ. (1985), *Εγκληματολογία- Σύγχρονες και παλαιότερες κατευθύνσεις*, Αθήνα- Κομοτηνή: Σάκκουλας, σελ.103.

²⁰ Αλεξιάδης Σ. (1996), *Εγχειρίδιο εγκληματολογίας*, Θεσσαλονίκη: Σάκκουλα, σελ.41-42.

3. τη προσφυγή σε δυναμικό εξαναγκασμό, που την ασκούν αυτοί που υπερασπίζονται και αποδέχονται την αξία έναντι αυτών που δεν το κάνουν.²¹

Το σύνολο των διαφόρων ειδών εγκλημάτων αποτελούν την εγκληματικότητα, λαμβάνοντας υπόψη δύο στοιχεία της απαραίτητα, την κοινωνική ομάδα και το έγκλημα, και δύο όρους που τη προσδιορίζουν, το τόπο και το χρόνο. Αυτά τα χαρακτηριστικά είναι απαραίτητα λόγω του προσδιορισμού του τι αποτελεί έγκλημα και τι όχι, κατάσταση που διαφέρει, λόγω των νόμων, από χώρα σε χώρα. Δηλαδή, η ίδια δράση μπορεί σε μία χώρα να αποτελεί έγκλημα ενώ σε μία άλλη όχι.²²

Οι θεωρίες περί του εγκλήματος δεν έχουν μόνο επιστημονικό υπόβαθρο, αλλά και φιλοσοφικό και μεταφυσικό. Για τους τραγικούς ποιητές «η μοίρα αποτελεί την κυριότερη αιτία των εγκλημάτων. Η ανάγκη κατευθύνει το δράστη στην τέλεση του εγκλήματος του».²³

Ο Πλάτων θεωρούσε ότι το έγκλημα είναι «έκφραση κάποιας ασθένειας της ψυχής ή αποτέλεσμα ελλιπούς παιδείας», άποψη που επιβεβαιωνόταν από αυτή του Σωκράτη ότι η ανθρώπινη θέληση κατευθύνεται προς το καλό που, άλλωστε, αποτελεί και τον τελικό σκοπό του ανθρώπου («ουδείς εκών κακός»)²⁴.

²¹ Αλεξιάδης Σ. (1996), *Εγχειρίδιο εγκληματολογίας*, Θεσσαλονίκη: Σάκκουλα, σελ.44.

²² Αλεξιάδης Σ. (1996), *Εγχειρίδιο εγκληματολογίας*, Θεσσαλονίκη: Σάκκουλα, σελ.99.

²³ Φαρσεδάκης Ι. (1990), *Η εγκληματολογική σκέψη. Από την αρχαιότητα ως τις μέρες μας*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, σελ.20.

²⁴ Φαρσεδάκης Ι. (1990), *Η εγκληματολογική σκέψη. Από την αρχαιότητα ως τις μέρες μας*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, σελ.20.

Ο Αριστοτέλης θεωρούσε ότι «το έγκλημα είναι προϊόν της θέλησης του δράστη και ότι η θέληση αυτή πηγάζει από τα πάθη και τις επιθυμίες του».²⁵

Οι Επικούρειοι και οι Στωικοί φιλόσοφοι, επικεντρώθηκαν στην εγκληματογενετική σημασία των κοινωνικών όρων, θεωρία που ασπάζτηκαν και οι πατέρες της εκκλησίας.²⁶

Ο Durkheim θεωρεί έγκλημα «κάθε πράξη η οποία, σε οποιοδήποτε βαθμό, προσδιορίζει κατά του δράστη της αυτή την χαρακτηριστική αντίδραση που ονομάζεται ποινή».²⁷

Ως προέκταση της θεωρίας του Durkheim «η ανομία είναι σε κάθε περίπτωση μία κατάσταση απόκλισης από τα ήθη, που οφείλεται σε γενικότερους κοινωνικούς λόγους, οι οποίοι και συνδέονται άμεσα με την διαδικασία της κοινωνικής μεταβολής και ο ανομικός άνθρωπος είναι amoral, ηθικά «ευέλικτος», κινητικός και ασυνεπής».²⁸

Όπως διαφαίνεται, το έγκλημα φιλοσοφικά σχετίζεται με την έννοια της ηθικής. Ο Καντ αναφέρει τον ηθικό στοχασμό ως τον τρόπο επιβεβαίωσης του ανθρώπου. Μέσα στο γενικότερο φυσικό σύστημα το πρόσταγμα και το δικαίωμα καθορισμού δεν ανήκει στον άνθρωπο αλλά στην φύση που είναι ανώτερη απ' αυτόν και στην οποία ανήκει εξ' ολοκλήρου. Ο ηθικός στοχασμός όμως επιτρέπει στον άνθρωπο να καθορίσει τον τρόπο που θα υπάρξει και θα συμπεριφερθεί αφού έχει

²⁵ Φαρσεδάκης Ι. (1990), *Η εγκληματολογική σκέψη. Από την αρχαιότητα ως τις μέρες μας*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, σελ.20.

²⁶ Φαρσεδάκης Ι. (1990), *Η εγκληματολογική σκέψη. Από την αρχαιότητα ως τις μέρες μας*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, σελ.23.

²⁷ Φαρσεδάκης Ι. (1990), *Η εγκληματολογική σκέψη. Από την αρχαιότητα ως τις μέρες μας*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, σελ.347.

²⁸ Φίλιας Β. (1980), *Όψεις της διατήρησης και της μεταβολής του κοινωνικού συστήματος*, τόμος Β, Αθήνα: Νέα Σύνορα, σελ.29.

το δικαίωμα να επιλέξει το καλό ή το κακό καθώς και το δίκαιο ή το άδικο.²⁹

Ο κάθε άνθρωπος μπορεί ελεύθερα να επιλέξει με ποιον τρόπο θα πραγματοποιήσει τους επιδιωκόμενους στόχους του. Παρόλο που δεν μπορεί να έχει επιλογές για το φυσικό σύστημα, λόγω άγνοιας αυτό δεν έχει ιδιαίτερα σημασία γιατί η υπόσταση του ανθρώπου στην πράξη δεν προέρχεται από το τι γνωρίζει αλλά το τι κάνει. Στις πράξεις του δηλαδή, ο άνθρωπος είναι ελεύθερος να επιλέξει και να αγνοήσει ή όχι τους περιορισμούς και τις συμβάσεις που μπορεί να υπάρχουν.³⁰

Ο άνθρωπος λοιπόν είναι σε θέση να καθορίσει ποιες ηθικές αρχές θα καθορίσουν την υπόσταση του και τον τρόπο δράσης του. Αυτές οι αρχές είναι αυτές που καθορίζουν και την προσωπική του ελευθερία. Οι εμπειριστές και οι φυσιοκράτες του 18ου αιώνα όμως όταν αναφέρονταν για την εκπλήρωση των ηθικών και των αναγκών τις διαχώριζαν την ηθική από αυτές τις πράξεις που είναι αναγκαίες στον άνθρωπο για να επιβιώσει. Με αυτό τον διαχωρισμό γίνεται διακριτό ότι όταν αναφέρονταν σε βιοτικές ανάγκες, καμία επιλογή δεν μπορούσε να θεωρηθεί λάθος ή ανήθικη. Επίσης θεωρούσαν ότι η ηθική πράξη συνίσταται όταν επιφέρει το επιθυμητό αποτέλεσμα, τόσο σε ατομικό όσο και σε συλλογικό επίπεδο.³¹

Για τον Καντ όμως ηθική πράξη δεν είναι το αποτέλεσμα αλλά η επιδίωξη επίτευξης του δέοντος. Το λογικό είναι λογικό ασχέτως από το ποιος ή ποιοι επωφελούνται από αυτό. Το συμφέρον με το λογικό που πρέπει να γίνει, πολλές φορές μπορεί να είναι δύο αντικρουόμενες έννοιες. Βέβαια υπάρχουν περιπτώσεις που κατά την διάρκεια μίας πράξης το συμφέρον με το καθήκον συμπίπτουν αλλά αυτό το

²⁹ Βαλλιανός Π. (2004), *Φιλοσοφία στην Ευρώπη*, τόμος Γ, *Νεότερα και σύγχρονα φιλοσοφικά ρεύματα (19ος 020ος αιώνας)*, Πάτρα: ΕΑΠ, σελ. 42.

³⁰ Βαλλιανός Π. (2004), *Φιλοσοφία στην Ευρώπη*, τόμος Γ, *Νεότερα και σύγχρονα φιλοσοφικά ρεύματα (19ος 020ος αιώνας)*, Πάτρα: ΕΑΠ, σελ. 42.

³¹ Βαλλιανός Π. (2004), *Φιλοσοφία στην Ευρώπη*, τόμος Γ, *Νεότερα και σύγχρονα φιλοσοφικά ρεύματα (19ος 020ος αιώνας)*, Πάτρα: ΕΑΠ, σελ. 43.

αποτέλεσμα μόνο ως τυχαίο και σπάνιο μπορεί να χαρακτηριστεί. Το να πράττει κάποιος το καθήκον του και να μην υπολογίζει το όφελος που θα προκύψει απ' αυτό είναι ένδειξη πολιτισμού και αποτελεί βασικό στοιχείο για τον άνθρωπο που έχει λογική και παιδεία.³²

Ο Καντ με την θεωρία του περί ηθικής δεν ήθελε να δείξει στους ανθρώπους ποιος είναι ο ορθός τρόπος συμπεριφοράς αφού ασχέτως από τις πράξεις, αυτό είναι κάτι που κάθε άνθρωπος με λογική το γνωρίζει. Στο αν τελικώς όμως θα πράξει το σωστό ή όχι, έχει πολύ σημαντικό ρόλο η συναίσθηση του καθήκοντος. Το καθήκον όμως δεν πρέπει να σχετίζεται καθόλου με το αποτέλεσμα. Ο άνθρωπος, από την στιγμή που το συνειδητοποιεί πρέπει να το επιτελεί ασχέτως εάν το αποτέλεσμα είναι καλό ή καταστροφικό. Η ηθική λοιπόν θα πρέπει να επηρεάζεται αποκλειστικά και μόνο από την διάθεση του ανθρώπου να δράσει και όχι από το αποτέλεσμα.³³

Με την ηθική και το έγκλημα όμως σχετίζεται απόλυτα και μία άλλη σημαντική φιλοσοφική έννοια, αυτή του δικαίου. Το δίκαιο για τον Καντ είναι μία έννοια που σχετίζεται και με άλλες έννοιες όπως το καθήκον, η ελευθερία και η ηθική. Όπως και το δίκαιο, έτσι και η έννοια του καθήκοντος δεν είναι εύκολη να οριστεί. Η έννοια αυτή απασχόλησε τον Καντ στο έργο του «Η κριτική του πρακτικού λόγου». Σε αυτό το έργο ο φιλόσοφος καθορίζει την έννοια του καθήκοντος μέσω της μίας άλλης έννοιας, αυτή της καθολικότητας. Αν η φύση λοιπόν είναι αυτή που δημιουργείται από τη καθολικότητα των νόμων, λόγω του ότι η καθολικότητα προσδιορίζει την ύπαρξη των πραγμάτων, τότε και το καθήκον μπορεί να θεωρηθεί ως μία πράξη που ο άνθρωπος πρέπει να αποφασίζει να την κάνει βάσει των καθολικών νόμων της

³² Βαλλιανός Π. (2004), *Φιλοσοφία στην Ευρώπη*, τόμος Γ, *Νεότερα και σύγχρονα φιλοσοφικά ρεύματα (19ος 020ος αιώνας)*, Πάτρα: ΕΑΠ, σελ. 43.

³³ Βαλλιανός Π. (2004), *Φιλοσοφία στην Ευρώπη*, τόμος Γ, *Νεότερα και σύγχρονα φιλοσοφικά ρεύματα (19ος 020ος αιώνας)*, Πάτρα: ΕΑΠ, σελ. 46.

φύσης: «πράττε έτσι, ως εάν (als ob) να όφειλε ο γνώμονας της πράξης σου να γίνει με την θέλησή σου καθολικός νόμος της φύσης».³⁴

Το τι είναι δίκαιο είναι ένα φιλοσοφικό ερώτημα προς διερεύνηση στο οποίο δεν μπορεί με ασφάλεια να δώσει κάποιος απάντηση. Μία εύλογη απάντηση από κάποιον που γνωρίζει τους νόμους είναι η αναφορά σε αυτούς, δηλαδή να ορίσει το δίκαιο βάση νομοθετικών ορισμών που υπάρχουν χωρίς την έκφραση προσωπικής γνώμης.

Στην περίπτωση του δικαίου η εμπειρία δεν μπορεί να συνεισφέρει όχι μόνο στον καθορισμό του αλλά ούτε καν στην αποτύπωση ενός καθολικού κριτηρίου βάσει του οποίου να μπορεί να οριστεί τι είναι δίκαιο και τι όχι. Ένας άνθρωπος δεν μπορεί βάση των πληροφοριών που του παρέχει η εμπειρία του τι είναι δίκαιο και τι όχι γιατί αυτή θα ήταν σίγουρα μία επιπόλαιη απάντηση που η μικρότερη επίπτωση που θα μπορούσε να έχει είναι η ασυνέπεια με τους νόμους.³⁵

Εκτός όμως από το δίκαιο που ορίζουν οι νόμοι υπάρχει και το δίκαιο που ορίζεται από άλλους παράγοντες όπως η ηθική. Αυτού του είδους το δίκαιο έχει συγκεκριμένες διαστάσεις. Η πρώτη διάσταση είναι ότι σχετίζεται με τις εξωτερικές πράξεις ενός ανθρώπου και προϋποθέτουν και την ύπαρξη ενός άλλου προσώπου. Δηλαδή, αν οι πράξεις ενός ανθρώπου μπορούν να επηρεάσουν το άλλο και αντίστροφα. Η δεύτερη διάσταση είναι ότι το να πράξει κανείς το ηθικά δίκαιο δεν σημαίνει ότι σχετίζεται με την επιθυμία που ο άνθρωπος έχει αλλά με το τι πρέπει να πράξει για τον άλλο. Η τρίτη διάσταση σχετίζεται με την αμοιβαία σχέση που υπάρχει, δηλαδή με το αν η πράξη του άλλου είναι ελεύθερη ώστε να ενωθεί με την ελευθερία του άλλου. Σύμφωνα λοιπόν με τα παραπάνω δίκαιο ορίζεται ως «το σύνολο των όρων υπό τους οποίους η προαίρεση του ενός μπορεί να

³⁴ Καντ Ι. (2004), *Κριτική του πρακτικού λόγου*, μτφ. Κ.Ανδρουλιδάκης, Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας, σελ.102.

³⁵ Kant I. (2011), *Η μεταφυσική των ηθών*, μετ., σημ., επιλ., Κ. Ανδρουλιδάκης, Αθήνα: Ιδεόγραμμα, σελ.18.

ενωθεί με την προαίρεση του άλλου σύμφωνα με έναν καθολικό νόμο της ελευθερίας».³⁶

Βάση του παραπάνω ορισμού για να ορισθεί μία πράξη ως δίκαιη θα πρέπει η ελευθερία που έχει ο ένας για να την πράξει να μην παραβαίνει την ελευθερία του άλλου να τη δεχθεί.

Ο Καντ αναφέρει και μία άλλη μορφή δικαίου, αυτού της ανάγκης. Σύμφωνα με αυτό το δίκαιο, αν κάποιος κινδυνεύει να χάσει τη ζωή του μπορεί να αφαιρέσει τη ζωή κάποιου άλλου, όχι αυτού από τον οποίο κινδυνεύει αλλά και κάποιου που δεν του έχει κάνει κανένα κακό. Σε αυτό το σημείο εντοπίζεται μία σημαντική αντίφαση. Το δικαίωμα του να αφαιρέσει κάποιος τη ζωή αυτού που τον απειλεί θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως νόμιμη άμυνα. Αντίθετα, γίνεται αναφορά για την αφαίρεση της ζωής κάποιου που δεν έχει διαπράξει τίποτε κακό.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι το θέμα της αφαίρεσης της ζωής δεν αναφέρεται αντικειμενικά από τον Καντ αλλά ως επιχείρημα για το πώς θα μπορούσε το δικαστήριο να λάβει κάποια απόφαση αφού υπάρχουν περιπτώσεις που αφορούν την αφαίρεση της ζωής κάποιου που δεν έχει διαπράξει τίποτα κακό αλλά παρ' όλα αυτά δεν μπορούν να τιμωρηθούν από τον ποινικό νόμο. Για να γίνει κατανοητή η άποψη του ο Καντ αναφέρει το παράδειγμα του ναυαγού ο οποίος κρατιέται από μία σανίδα μέσα στο νερό και για να σώσει τη ζωή του διώχνει και κάποιον άλλο που κρατιέται από την ίδια σανίδα οδηγώντας τον στον θάνατο. Πρώτα απ' όλα, είναι αμφίβολο να υπάρχει κάποιος νόμος που θα καταδίκασε αυτό τον άνθρωπο και γι' αυτό γιατί δεν υπάρχει καμία ποινή που να είναι πιο βαριά από την απώλεια της ζωής και κατά συνέπεια, δεν μπορεί να θεωρηθεί ως τιμωρία. Αν λοιπόν κάποιος που ξέρει σίγουρα ότι θα πνιγεί ακόμα και αν καταδικαστεί ακόμη και σε θάνατο, ο φόβος του θα είναι μικρότερος απ' ότι στη πρώτη περίπτωση που θα πνιγόταν. Αυτό σημαίνει ότι αν κάποιος διατηρηθεί στη ζωή

³⁶ Kant I. (2011), *Η μεταφυσική των ηθών*, μετ., σημ., επιλ., Κ. Ανδρουλιδάκης, Αθήνα: Ιδεόγραμμα, σελ.18.

ακόμα και με βίαιο τρόπο μπορεί να μην είναι αθώος αλλά μπορεί να κριθεί ως μη άξιος τιμωρίας. Η ατιμωρησία όμως σε αυτές τις περιπτώσεις δεν είναι υποκειμενική, αλλά οι νομοδιδάσκαλοι την θεωρούν ως αντικειμενική αφού εκπορεύεται και συμφωνεί με τους νόμους. Συνοπτικά, η ανάγκη μπορεί να μην έχει κάποιο νόμο που την κρίνει αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι μπορεί να νομιμοποιήσει μία άδικη πράξη.³⁷

Την ηθική ο Καντ την θεωρεί ένα βασικό παράγοντα για την διατήρηση του δικαίου στην ανθρώπινη φύση παρ' όλο που αυτή παρουσιάζει διάφορα ελαττώματα: «σύγχρονα [έχω ακόμη εμπιστοσύνη] στη φύση των πραγμάτων, που μας αναγκάζει να πορευτούμε εκεί όπου δεν θέλουμε να πάμε ευχαρίστως. Σ' αυτή την τελευταία συμπεριλαμβάνεται επίσης και η ανθρώπινη φύση, την οποία, αφού πάντα είναι μέσα της ζωντανός ο σεβασμός για το δίκαιο και το καθήκον, δεν μπορώ ούτε θέλω να τη θεωρήσω τόσο βυθισμένη στο κακό, ύστερ' από πολλές αποτυχημένες προσπάθειες, να τη νικήσει στο τέλος και να την παρουσιάσει ακόμη αξιαγάπητη».³⁸

³⁷ Kant I. (2011), *Η μεταφυσική των ηθών*, μετ., σημ., επιλ., Κ. Ανδρουλιδάκης, Αθήνα: Ιδεόγραμμα, σελ.23.

³⁸ Καντ Ι. (1971), *Δοκίμια*, εισ., μτφ., σχολ. Ε.Π. Παπανούτσος, Αθήνα: Δωδώνη, σελ.159.

1.2.Οι αναπαραστάσεις του εγκληματία εντός των έργων «Ο Ξένος», «Η Παρεξήγηση», «Ο Καλιγούλας», και «Ο ευτυχισμένος θάνατος»

Στο έργο «Ο Ξένος», Ο Μερσώ είναι ένας υπάλληλος που ζει στο Αλγέρι χωρίς να έχει καθόλου συναισθήματα για οτιδήποτε και για οποιονδήποτε. Το έργο ξεκινά με τον Μερσώ να ανακοινώνει ότι έμαθε το θάνατο της μητέρας του στο γηροκομείο από ένα τηλεγράφημα.³⁹

Ο Μερσώ ήταν αδιάφορος για τη μητέρα του όσο ζούσε και η κατάσταση δεν διαφοροποιείται με την είδηση του θανάτου της. Παραδέχεται με μεγάλη ευκολία ότι δεν την επισκέπτονταν συχνά όσο ήταν στο γηροκομείο γιατί είχε καλύτερα πράγματα να κάνει:

«[...] «Συμβουλευτήκε ένα φάκελο και μου είπε: «Η κυρία Μερσώ εισήχθη εδώ πριν από τρία χρόνια. Ήσαστε το μοναδικό στήριγμα της». Νόμισα πως με κατάκρινε για κάτι κι άρχισα να του εξηγώ. Αλλά με διέκοψε: «Δε χρειάζεται να δικαιολογηθείτε, καλό μου παιδί. Διάβασα το φάκελο της μητέρας σας. Δεν μπορούσατε ν' αντεπεξέλθετε στις ανάγκες της. Της χρειαζόταν μια νοσοκόμα. Ο μισθός σας είναι μικρός. Και στο κάτω κάτω, εδώ ήταν πιο ευτυχισμένη». Είπα: «Μάλιστα, κύριε διευθυντά». Πρόσθεσε: «Ξέρετε, είχε φίλους, ανθρώπους της ηλικίας της. Μπορούσε να μοιράζεται μαζί τους ενδιαφέροντα μιας άλλης εποχής. Εσείς είστε νέος και μάλλον θα έπληττε μαζί σας».

Αυτό ήταν αλήθεια. Όσο ζούσε στο σπίτι, η μαμά περνούσε τον καιρό της παρακολουθώντας με σιωπηλά με το βλέμμα. Τις πρώτες μέρες στο γηροκομείο έκλαιγε συχνά. Ήταν όμως θέμα συνήθειας. Μετά από λίγους μήνες θα έκλαιγε αν τη βγάζαμε από κει. Πάντα θέμα συνήθειας. Γι' αυτό το λόγο, λίγο πολύ, τον τελευταίο χρόνο δεν πήγα σχεδόν καθόλου να τη δω. Κι επίσης γιατί η επίσκεψη θα μου' τρωγε

³⁹ Καμύ Αλ. (1998), *Ο ξένος*, μτφ. Ν. Καρακίτσου- Ντουζέ, Μ. Κασαμπάλου-Ρομπλέν, Αθήνα: Καστανιώτης, σελ.15.

την Κυριακή μου- χώρια ο κόπος να πάω μέχρι το λεωφορείο, να βγάλω εισιτήριο και να κάνω δυο ώρες δρόμο [...]».⁴⁰

Ο Μερσώ νιώθει την ανάγκη να ξεκαθαρίσει σε όλους ότι δεν ήταν δική του ευθύνη ο θάνατος της μητέρας του. Αυτό αισθάνεται και την επόμενη ημέρα της κηδείας που συναντά μία παλιά του γνωστή, τη Μαρί Καρντονά και φλερτάρει μαζί της:

«[...] Της είπα πως πέθανε η μαμά. Καθώς ήθελε να μάθει πότε, αποκρίθηκα: «Χθες». Ταράχτηκε κάπως, αλλά δεν το σχολίασε. Μου 'ρθε να της πω ότι δεν έφταιγα εγώ, σταμάτησα όμως γιατί σκέφτηκα πως το είχα ήδη πει στο αφεντικό μου. Αυτό δε σήμαινε τίποτα. Όπως και να 'χει το πράγμα, πάντα είσαι λίγο φταίχτης [...]».⁴¹

Την επόμενη ημέρα, γυρίζοντας από το γραφείο, ο Μερσώ συναντά έναν γείτονα του μαζί με το σκύλο του. Ο άνθρωπος που έχει το σκύλο πολλά χρόνια, αντί να έχει αναπτύξει μία σχέση αγάπης μαζί του, τον αντιπαθεί και εύχεται να πεθάνει. Για τον Μερσώ, ο άνθρωπος και ο σκύλος δεν διαφέρουν μεταξύ τους, αλλά καταλαβαίνει το μίσος που υπάρχει παρόλο που δεν φαίνεται να τον επηρεάζει το γεγονός ότι το ζώο κακοποιείται έντονα αναδεικνύοντας ακόμα πιο έντονα την αδιαφορία του:

«[...] Ανεβαίνοντας τη σκοτεινή σκάλα, έπεσα πάνω στο γέρο-Σαλαμάνο, τον διπλανό μου. Ήταν με το σκύλο του. Εδώ κι οχτώ χρόνια τους βλέπεις μαζί. Το σκυλί έχει μια αρρώστια του δέρματος, ερυθρά, νομίζω, έχει χάσει σχεδόν όλο του το τρίχωμα και είναι γεμάτο καφετιές κηλίδες και κρούστες. Καθώς ζουν μαζί, μόνοι, σ' ένα δωματιάκι, ο γέρο-Σαλαμάνο κατέληξε να του μοιάζει. Έχει κοκκινωπές κρούστες στο πρόσωπο κι αραιά κιτρινωμένα μαλλιά. Όσο για το σκυλί, πήρε απ' το αφεντικό του το καμπουριαστό περπάτημα,

⁴⁰ Καμύ Αλ. (1998), *Ο ξένος*, μτφ. Ν. Καρακίτσου- Ντουζέ, Μ. Κασαμπάλογλου-Ρομπλέν, Αθήνα: Καστανιώτης, σελ.16-17.

⁴¹ Καμύ Αλ. (1998), *Ο ξένος*, μτφ. Ν. Καρακίτσου- Ντουζέ, Μ. Κασαμπάλογλου-Ρομπλέν, Αθήνα: Καστανιώτης, σελ.31.

με το μουσούδι μπροστά και το λαιμό τεντωμένο. Μοιάζουν ν' ανήκουν στην ίδια ράτσα κι όμως μισούνται. Δυο φορές τη μέρα, στις έντεκα και στις έξι, ο γέρος βγάζει το σκυλί του βόλτα. Εδώ κι οχτώ χρόνια δεν έχουν αλλάξει διαδρομή. Τους βλέπεις να βαδίζουν στην οδό Λυών, το σκυλί να τραβάει τον άνθρωπο μέχρις ότου ο γέρο- Σαλαμάνο σκοντάφτει. Τότε το χτυπάει και το βρίζει. Το σκυλί πέφτει κάτω και ζαρώνει φοβισμένο, αφήνει να το σύρει. Τώρα, το τραβάει ο γέρος. Όταν το σκυλί ξεχνιέται, παρασύρει ξανά τον κύριο του, κι άντε πάλι ξύλο και βρισιές. Σταματούν τότε στο πεζοδρόμιο και κοιτάζουν ο ένας τον άλλο, το σκυλί με τρόμο, ο γέρος με μίσος. Αυτό γίνεται καθημερινά. [...]».⁴²

Στο κτίριο που κατοικεί και ο ίδιος θα κάνει μία γνωριμία που θα αποδειχτεί καταλυτική για το μέλλον του, αυτή του γείτονα του Ρεμόν. Ο Ρεμόν είναι ένας τύπος «ανήθικος» με σκληρή συμπεριφορά προς τις γυναίκες. Αυτό όμως δεν ενοχλεί καθόλου τον Μερσώ που δέχεται να βοηθήσει τον Ρεμόν σε ένα σχέδιο εκδίκησης όχι γιατί συμφωνεί αλλά γιατί απλώς δεν τον ενοχλεί να κάνει κάτι τέτοιο:

«[...] Αναψε τσιγάρο και μου αποκάλυψε την ιδέα του. Ήθελε να της γράψει ένα γράμμα «με λόγια σκληρά κι άλλα διάφορα για να την κάνει να μετανιώσει». Ύστερα, όταν εκείνη θα ξαναγύριζε, θα 'κανε έρωτα μαζί της και «ακριβώς τη στιγμή του οργασμού» θα την έφτυνε κατάμουτρα και θα την πετούσε έξω. Βρήκα πως μ' αυτό τον τρόπο πράγματι θα την τιμωρούσε. Όμως ο Ρεμόν μου είπε πως δεν ήταν ικανός να γράψει το κατάλληλο γράμμα και πως σκέφτηκε εμένα για να του το συντάξω. Καθώς δεν έλεγα τίποτα, με ρώτησε αν θα μ' ενοχλούσε να το ετοιμάσω αμέσως κι εγώ αποκρίθηκα πως όχι [...]».⁴³

Η μελαγχολία του Μερσώ έχει προκύψει από το θάνατο της μητέρας του. Δεν αντιδρά όπως ήταν αναμενόμενο αλλά η σχέση της

⁴² Καμύ Αλ. (1998), *Ο ξένος*, μτφ. Ν. Καρακίτσου- Ντουζέ, Μ. Κασαμπάλογλου-Ρομπλέν, Αθήνα: Καστανιώτης, σελ.37-38.

⁴³ Καμύ Αλ. (1998), *Ο ξένος*, μτφ. Ν. Καρακίτσου- Ντουζέ, Μ. Κασαμπάλογλου-Ρομπλέν, Αθήνα: Καστανιώτης, σελ.42.

θλίψης του με το θάνατο της μητέρας του διαφαίνεται από το ότι την θυμάται όταν βλέπει το γέρο γείτονα του να πενθεί για το σκύλο του, το μοναδικό σύντροφο που είχε στη ζωή του μετά το θάνατο της γυναίκας του:

«[...] Ο Ρεμόν του εξήγησε τότε ότι ο σκύλος μπορεί να είχε χαθεί κάπου εκεί κοντά κι ότι θα ξαναγύριζε. Του αράδιασε παραδείγματα σκύλων που είχαν διανύσει δεκάδες χιλιόμετρα για να ξαναβρούν τον κύριο τους. Παρ' όλα αυτά, ο γέρος έδειχνε ακόμα πιο ταραγμένος. «Μα θα μου τον πάρουν, το καταλαβαίνετε; Ο Ρεμόν γέλασε και μπήκε στο σπίτι. Τον ακολούθησα και χωρίσαμε στο διάδρομο του ορόφου μας. Λίγο μετά άκουσα τα βήματα του γέρου κι ύστερα χτύπησε την πόρτα μου. Όταν άνοιξα, στάθηκε μια στιγμή στο κατώφλι και μου είπε: «Με συγχωρείτε, με συγχωρείτε». Τον κάλεσα να περάσει, μα αρνήθηκε. Είχε τα μάτια στυλωμένα στις μύτες των παπουτσιών του και τα πληγιασμένα χέρια του έτρεμαν. Χωρίς να με κοιτάζει καταπρόσωπο, με ρώτησε: «Δε θα μου τον πάρουν, έτσι δεν είναι, κύριε Μερσώ; Θα μου τον επιστρέψουν. Αλλιώς, τι θ' απογίνω;». Του είπα ότι στη μάντρα κρατάνε τα σκυλιά τρεις μέρες, μέχρι να τα ζητήσουν οι ιδιοκτήτες τους, κι ότι έπειτα ο Θεός κι η ψυχή τους.....Με κοίταξε αμίλητος. Ύστερα μου είπε: «Καληνύχτα». Έκλεισε την πόρτα του και τον άκουσα να πηγαινοέρχεται. Το κρεβάτι του έτριξε. Κι από τον παράξενο σιγανό θόρυβο που διαπέρασε το μεσότοιχο, κατάλαβα ότι έκλαιγε. Δεν ξέρω γιατί ο νους μου πήγε στη μαμά [...]».⁴⁴

Η αδιαφορία του Μερσώ λαμβάνει τη μορφή του παράλογου όταν με το Ρεμόν συναντούν τους Άραβες. Λέει στο φίλο του ότι δεν γίνεται να πυροβολήσει κάποιον χωρίς αυτός να του επιτεθεί πρώτα όχι δεν θέλει να σκοτωθεί κάποιος ή γιατί θέλει να προφυλάξει το φίλο του από την τέλεση ενός εγκλήματος αλλά γιατί θεωρεί πως δεν είναι σωστό, σαν να μιλά απλώς για μία αγενή απλή κίνηση. Έτσι απλά, χωρίς λόγο, θα οδηγηθεί και ο ίδιος στο έγκλημα και κάθε

⁴⁴ Καμύ Αλ. (1998), *Ο ξένος*, μτφ. Ν. Καρακίτσου- Ντουζέ, Μ. Κασαμπάλογλου-Ρομπλέν, Αθήνα: Καστανιώτης, σελ.49-50.

πυροβολισμός που θα ρίξει αποτελεί το σπάσιμο της μελαγχολίας του και την έξοδο από το τέλμα που ζει:

«[...] Ύστερα ο Ρεμόν έβαλε το χέρι του στην τσέπη με το περίστροφο, μα ο άλλος δε σάλεψε και συνέχιζαν να κοιτάζονται. Παρατήρησα ότι τα δάχτυλα του ποδιού εκείνου που έπαιζε φλογέρα ήταν ανοικτά σαν βεντάλια. Ο Ρεμόν, δίχως ν' αφήνει απ' τα μάτια τον αντίπαλο του, με ρώτησε: «Να τον καθαρίσω;». Σκέφτηκαν, πως, αν απαντούσα όχι, θα εξαγριωνόταν και σίγουρα θα πυροβολούσε. Του είπα μόνο: «Δε σου μίλησε ακόμα. Θα 'ταν άσκημο να του ρίξεις έτσι στα καλά καθούμενα». Ακούστηκε πάλι το κελάρυσμα του νερού κι ο ήχος της φλογέρας καταμεσίς στη σιγαλιά και την κάψα. Ύστερα, ο Ρεμόν είπε: «Τότε λοιπόν θα τον βρίσω, κι αν τολμήσει να πει τίποτα, θα τον καθαρίσω». Απάντησα: «Εντάξει. Αν όμως δεν τραβήξει μαχαίρι, δεν μπορείς να του ρίξεις». Του Ρεμόν άρχισαν να του ανάβουν λίγο τα αίματα. Ο άλλος εξακολουθούσε να παίζει φλογέρα και παραμόνευαν κι οι δυο τους κάθε κίνηση του Ρεμόν. «Όχι», είπα στον Ρεμόν. «Εξηγηθείτε σαν άντρας προς άντρα, και δωσ' μου το περίστροφο του. Αν ο άλλος μπει στη μέση, ή αν αυτός τραβήξει μαχαίρι, θα τον καθαρίσω εγώ».

Όταν ο Ρεμόν μου 'δωσε το περίστροφο του, ο ήλιος άστραψε πάνω στο μέταλλο. Παραμέναμε όμως πάντα ασάλευτοι, θαρρείς και δεν υπήρχε καμιά διέξοδος για μας. Κοιταζόμεσταν δίχως να χαμηλώνουμε τα μάτια κι όλα σταματούσαν εδώ ανάμεσα στη θάλασσα, την άμμο και τον ήλιο, μες στη διπλή σιγαλιά της φλογέρας και του νερού. Σκέφτηκα, εκείνη τη στιγμή, πως θα μπορούσες να ρίξεις ή να μη ρίξεις. Μα, ξαφνικά, οι Άραβες τραβήχτηκαν πισωπατώντας και μαζεύτηκαν πίσω απ' το βράχο. Τότε ο Ρεμόν κι εγώ πήραμε το δρόμο του γυρισμού [...].

Ήταν μόνος. Πλαγιασμένος ανάσκελα, με τα χέρια κάτω απ' τον αυχένα, το μέτωπο στον ίσκιο του βράχου, το υπόλοιπο σώμα στον ήλιο. Η μπλε φόρμα του άχνιζε μες στη ζέστη. Ξαφνιάστηκα κάπως.

Για μένα, τούτη η ιστορία είχε τελειώσει και είχα έρθει ως εδώ χωρίς να τη σκέφτομαι.

Μόλις με είδε ανασηκώθηκε λιγάκι κι έβαλε το χέρι στην τσέπη του. Εγώ, φυσικά, έσφιξα το περίστροφο του Ρεμόν μες στο σακάκι μου. Τότε εκείνος ξανάπεσε προς τα πίσω, δίχως όμως να βγάλει το χέρι απ' την τσέπη του. Ήμουν αρκετά μακριά του, καμία δεκαριά μέτρα. Στιγμές στιγμές μάντευα το βλέμμα του ανάμεσα απ' τα μισόκλειστα βλέφαρα του. Μα, πιο συχνά, η εικόνα του χόρευε μπροστά στα μάτια μου, μες στην πυρακτωμένη ατμόσφαιρα. Ο φλοίσβος των κυμάτων ακόμα πιο νωχελικός, πιο ρυθμικός απ' ότι το μεσημέρι. Ήταν ο ίδιος ήλιος, το ίδιο φως πάνω στην ίδια αμμουδιά που απλωνόταν ίσαμε δω. Δυο ώρες τώρα, η μέρα δεν προχωρούσε άλλο, δυο ώρες τώρα είχε αγκυροβολήσει σ' έναν ωκεανό από λιωμένο μέταλλο. Στο βάθος του ορίζοντα πέρασε ένα βαποράκι και διέκρινα τη μαύρη κουκκίδα του με την άκρη του ματιού μου γιατί δεν είχαν πάψει να κοιτάζω τον Άραβα.

Σκέφτηκα ότι αρκούσε να κάνω μεταβολή κι όλα θα τελείωναν. Πίσω μου όμως μια ολόκληρη παραλία που τη δονούσε ο ήλιος μου έκλεινε το δρόμο. Έκανα μερικά βήματα προς την πηγή. Ο Άραβας δε σάλεψε. Ωστόσο, ήταν ακόμα αρκετά μακριά. Ίσως, με τις σκιές που έπεφταν πάνω στο πρόσωπο του, έμοιαζε να γελά. Περίμενα. Το λιοπύρι έκαιγε τα μάγουλα μου κι ένιωθα στάλες ιδρώτα να μαζεύονται στα φρύδια μου. Ήταν ο ίδιος ήλιος όπως και τη μέρα που κήδεψα τη μαμά και, όπως τότε, μου πονούσε τρομερά το μέτωπο και οι φλέβες μου χτυπούσαν όλες μαζί κάτω απ' το δέρμα. Εξαιτίας της αφόρητης κάψας, έκανα ένα βήμα μπροστά. Ήξερα ότι αυτό ήταν ανόητο, δεν θα γλίτωνα απ' τον ήλιο κάνοντας ένα βήμα. Έκανα όμως ένα βήμα, ένα μοναδικό βήμα προς τα μπρος. Κι αυτή τη φορά, δίχως να σηκωθεί, ο Άραβας τράβηξε το μαχαίρι και το μου το 'δειξε μέσα στον ήλιο. Το φως ανάβλυσε θαρρείς απ' το ατσάλι κι έγινε μια μακριά αστραφτερή λεπίδα που με βρήκε κατακούτελα. Την ίδια στιγμή, ο ιδρώτας που είχε μαζευτεί στα φρύδια μου κύλησε μονομιás πάνω στα βλέφαρα και τα

σκέπασε μ' ένα χλιαρό και πυκνό πέπλο. Τα μάτια μου τυφλώθηκαν πίσω απ' αυτό το παραπέτασμα από δάκρυα κι αλάτι. Ένιωθα πια μόνο τα κύμβαλα του ήλιου στο μέτωπο μου και, συγκεχυμένα, την εκθαμβωτική λεπίδα του μαχαιριού που ήταν πάντα στραμμένο πάνω μου. Τούτο το πυρωμένο ξίφος κατάκαιγε τα ματόκλαδα μου και τρυπούσε τα πονεμένα μάτια του. Τότε ακριβώς όλα τρεμούλιασαν. Η θάλασσα ξέρασε μια πνοή βαριά και διάπυρη. Μου φάνηκε πως ο ουρανός άνοιγε διάπλατα για να ρίξει πύρινη βροχή. Ολόκληρο το είναι μου τεντώθηκε και το χέρι μου έσφιξε σπασμωδικά το περίστροφο. Η σκανδάλη υποχώρησε, άγγιξα τη γυαλιστερή κοιλιά της κάννης, κι εκεί, μέσα στον απότομο και συνάμα εκκωφαντικό κρότο, άρχισαν όλα. Τίναξα από πάνω μου τον ιδρώτα και τον ήλιο. Κατάλαβα ότι είχα καταστρέψει την ισορροπία της μέρας, την εξαιρετική σιωπή μιας ακρογιαλιάς όπου είχα περάσει ευτυχισμένες στιγμές. Τότε, πυροβόλησα άλλες τέσσερις φορές πάνω σ' ένα ακίνητο κορμί όπου οι σφαίρες βυθίζονταν χωρίς καμιά αντίδραση. Και ήταν σαν να 'δυνα τέσσερα κοφτά χτυπήματα πάνω στην πόρτα της δυστυχίας [...].⁴⁵

Η αδιαφορία του Μερσώ δεν μπορεί να γίνει αποδεκτή από τους άλλους. Αποτελεί τεκμήριο της ενοχής του για το έγκλημα, σχεδόν ισοδύναμη με αυτό. Το γεγονός ότι δεν πένθησε τη μητέρα του με τον τρόπο που ήταν αναμενόμενος, κάνει όλους να πιστεύουν ότι είναι εγκληματίας:

«[...] Κάθισε στο κρεβάτι και μου εξήγησε ότι είχαν συγκεντρώσει πληροφορίες για την ιδιωτική μου ζωή. Είχαν μάθει ότι η μητέρα μου πέθανε πρόσφατα στο γηροκομείο. Έκαναν λοιπόν μια έρευνα στο Μαρένγκο. Οι ανακριτές πληροφορήθηκαν ότι «είχαν δείξει αναισθησία» τη μέρα της κηδείας της μαμάς. «Καταλαβαίνεται», μου είπε ο δικηγόρος μου, «μ' ενοχλεί λιγάκι που σας το ρωτάω αυτό, αλλά είναι πολύ σημαντικό. Και θα είναι ένα επιχείρημα με βαρύτητα για την πολιτική αγωγή αν δε βρω τίποτα ν' απαντήσω». Ήθελε να τον

⁴⁵ Καμύ Αλ. (1998), *Ο ξένος*, μτφ. Ν. Καρακίτσου- Ντουζέ, Μ. Κασαμπάλογλου-Ρομπλέν, Αθήνα: Καστανιώτης, σελ.66-69.

βοηθήσω. Με ρώτησε αν αισθάνθηκα λύπη εκείνη τη μέρα. Αυτή η ερώτηση μ' εξέπληξε και μου φάνηκε ότι θα βρισκόμουν σε πολύ δύσκολη θέση αν είχα υποχρεωθεί να την υποβάλω εγώ. Απάντησα πάντως ότι είχαν ξεσυνηθίσει τις ερωτήσεις κι ότι δε μου ήταν εύκολο να του εξηγήσω. Δεν υπήρχε αμφιβολία ότι αγαπούσα πολύ τη μαμά, όμως αυτό δε σήμαινε τίποτα. Όλα τα υγιή άτομα είχαν ευχηθεί, άλλο λίγο, άλλο πολύ, το θάνατο εκείνων που αγαπούσαν. Εδώ, ο δικηγόρος με διέκοψε και φάνηκε εξαιρετικά αναστατωμένος. Μ' έβαλε να του υποσχεθώ ότι αυτό δε θα το 'λεγα ούτε στο δικαστήριο ούτε στον ανακριτή. Του εξήγησα ωστόσο ότι η ιδιοσυγκρασία μου ήταν τέτοια ώστε οι φυσικές μου ανάγκες δε συμβάδιζαν πάντα με τα συναισθήματα μου. Τη μέρα που κήδεψα τη μαμά, ήμουν πολύ κουρασμένος και νύσταζα. Έτσι δεν αντιλήφθηκα τι συνέβαινε. Αυτό που θα μπορούσα να πω με σιγουριά είναι ότι θα προτιμούσα να μην είχε πεθάνει η μαμά. Όμως ο δικηγόρος μου δε φάνηκε ικανοποιημένος. Μου είπε: «Αυτό δε φτάνει» [...].⁴⁶

«[...] Έδειχνε κατάκοπος. Έμεινε για λίγο σιωπηλός, ενώ η γραφομηχανή, που δεν είχε σταματήσει να παρακολουθεί το διάλογο, συνέχιζε ακόμα να γράφει τις τελευταίες φράσεις. Ύστερα με κοίταξε προσεκτικά και κάπως λυπημένα. Ψιθύρισε: «Ποτέ μου δε συνάντησα ψυχή τόσο σκληρή σαν τη δική σας. Όλοι οι εγκληματίες που πέρασαν από μπροστά μου ξεσπούσαν πάντα σε κλάματα μπροστά σε τούτη την εικόνα του πόνου». Ετοιμαζόμουν ν' απαντήσω ότι γι' αυτό ακριβώς έκλαιγαν, γιατί ήταν εγκληματίες. Σκέφτηκα όμως ότι κι εγώ ήμουν σαν κι αυτούς. Μου ήταν αδύνατο να συμφιλιωθώ μ' αυτή την ιδέα. Τότε ο ανακριτής σηκώθηκε, σαν να μου 'δινε να καταλάβω ότι η ανάκριση είχε τελειώσει. Με ρώτησε μόνο, με το ίδιο κάπως κουρασμένο ύφος, αν είχα μετανιώσει για την πράξη μου. Συλλογίστηκα και είπα ότι αυτό που αισθανόμουν κυρίως δεν ήταν τόσο μια πραγματική μεταμέλεια όσο μια κάποια δυσφορία. Είχαν την

⁴⁶ Καμύ Αλ. (1998), *Ο ξένος*, μτφ. Ν. Καρακίτσου- Ντουζέ, Μ. Κασαμπάλου-Ρομπλέν, Αθήνα: Καστανιώτης, σελ.74-75.

εντύπωση ότι δεν με κατάλαβε, αλλά τη μέρα εκείνη τα πράγματα δεν προχώρησαν περισσότερο [...]».⁴⁷

«[...] Ο δικηγόρος μου όμως, χάνοντας την υπομονή του, φώναξε σηκώνοντας τα χέρια, έτσι που τα μανίκια του, καθώς έπεσαν, άφησαν να φανούν οι δίπλες από ένα κολλαρισμένο πουκάμισο: «Μα επιτέλους, κατηγορείται επειδή κήδεψε τη μητέρα του, ή επειδή σκότωσε άνθρωπο;». Το ακροατήριο γέλασε. Όμως ο εισαγγελέας σηκώθηκε πάλι, τυλίχτηκε στη τήβεννο του και δήλωσε ότι θα ‘πρεπε κάποιος να έχει την αφέλεια του αξιότιμου κυρίου συνηγόρου για να μην αντιλαμβάνεται ότι ανάμεσα σ’ αυτά τα δυο φαινομενικά άσχετα γεγονότα υπήρχε μια βαθιά, συγκλονιστική, ουσιαστική σχέση. «Μάλιστα», βροντοφώναξε, «κατηγορώ τον άνθρωπο αυτόν ότι κήδεψε μια μάνα με καρδιά εγκληματία» [...]».⁴⁸

Η καταδίκη του Μερσώ τον κάνει πραγματικά ελεύθερο. Αντιλαμβάνεται πως ο θάνατος μπορεί να είναι λυτρωτικός και τον επιδιώκει. Συνειδητοποιεί επίσης την αδιαφορία του κόσμου και αυτό τον κάνει για πρώτη φορά να νιώσει μέρος του. Ο Μερσώ δεν θέλει να φύγει ήσυχα. Δεν ζητά λύτρωση και ελπίδα από κανένα Θεό αλλά αντίθετα, επιδιώκει το μίσος το οποίο θα τον βγάλει από το τέλμα της μοναξιάς που βιώνει:

«[...] Τόσο κοντά στο θάνατο, η μαμά θα ‘νιωσε λυτρωμένη κι έτοιμη να ζήσει από την αρχή. Κανείς, κανείς δεν είχε το δικαίωμα να την κλάψει. Κι εγώ, επίσης, ένιωσα έτοιμος να ζήσω απ’ την αρχή. Θαρρείς και τούτη η τρομερή οργή με είχε εξαγνίσει απ’ το κακό, με είχε αδειάσει από ελπίδα, μπροστά σε τούτη τη νύχτα τη φορτωμένη με σημάδια κι αστερισμούς άνοιγα την αγκαλιά μου για πρώτη φορά στην τρυφερή αδιαφορία του κόσμου. Έτσι καθώς τον ένιωθα τόσο όμοιο μου, τόσο αδελφικό επιτέλους, αισθάνθηκα ότι ήμουν και είμαι ακόμα

⁴⁷ Καμύ Αλ. (1998), *Ο ξένος*, μτφ. Ν. Καρακίτσου- Ντουζέ, Μ. Κασαμπάλογλου-Ρομπλέν, Αθήνα: Καστανιώτης, σελ.79-80.

⁴⁸ Καμύ Αλ. (1998), *Ο ξένος*, μτφ. Ν. Καρακίτσου- Ντουζέ, Μ. Κασαμπάλογλου-Ρομπλέν, Αθήνα: Καστανιώτης, σελ.105-106.

ευτυχισμένος. Για να συντελεστούν όλα, για να νιώσω λιγότερο μόνος, ένα μου μένει να ευχηθώ, να 'ρθουν πολλοί θεατές τη μέρα της εκτέλεσης μου και να με υποδεχτούν με κραυγές μίσους».⁴⁹

Ο Μερσώ είναι ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα του παράλογου ανθρώπου του Καμύ. Διαπράττει ένα έγκλημα χωρίς καμία απολύτως αιτία και κίνητρο φαινομενικά. Πυροβολεί τέσσερις φορές έναν άνθρωπο όχι από ιδεολογία, ούτε από αντιζηλία, εκδίκηση ή κάτι άλλο. Τον πυροβολεί, θέλοντας να ξεφύγει υποσυνείδητα από την μελαγχολία του και την αδιαφορία της καθημερινότητας που την επιβαρύνει ακόμα περισσότερο. Η δολοφονία θα βάλει τέρμα στη ζωή του αλλά παράλληλα, θα τον απελευθερώσει.

Στο έργο «Η Παρεξήγηση», μία κόρη και μία μητέρα έχουν ένα ξενοδοχείο και δολοφονούν πλούσιους πελάτες προκειμένου να συγκεντρώσουν χρήματα και να πραγματοποιηθεί το όνειρο της κόρης που είναι ζήσει σε ένα παραθαλάσσιο μέρος και ήλιο και θάλασσα. Στο ξενοδοχείο επιστρέφει ο γιος της οικογένειας που ζει χρόνια στο εξωτερικό. Οι δύο γυναίκες δεν αναγνωρίζουν τον άνδρα και τον σκοτώνουν.

Ο φόνος έχει γίνει μια συνήθεια για τις δύο γυναίκες αλλά για διαφορετικούς λόγους για τη κάθε μία. Για την κόρη είναι απλώς ένα μέσο για να γίνει η ίδια ελεύθερη μέσα από την επίτευξη του ονείρου της που είναι να μαζέψει τα απαραίτητα χρήματα ώστε να φύγει από το πανδοχείο. Για την μητέρα, είναι μία συνήθεια που θέλει να διεκπεραιώσει λόγω της μεγάλης κούρασης που νιώθει από τους αλληπάλληλους φόνους που έχει διαπράξει.⁵⁰

Η συμπεριφορά των δύο γυναικών απέναντι στο έγκλημα είναι εντελώς διαφορετική. Η κόρη φαίνεται να είναι τόσο αφοσιωμένη στο

⁴⁹ Καμύ Αλ. (1998), *Ο ξένος*, μτφ. Ν. Καρακίτσου- Ντουζέ, Μ. Κασαμπάλογλου-Ρομπλέν, Αθήνα: Καστανιώτης, σελ.130-131.

⁵⁰ Καμύ Αλ. (1998), *Η παρεξήγηση*, μτφ. Γ. Θηβαίος, Αθήνα- Γιάννινα: Δωδώνη, σελ.25-28.

σκοπό της και αποφασισμένη τα κάνει τα πάντα για αυτό, που δεν την απασχολεί καθόλου το γεγονός ότι το θύμα ήταν ο αδελφός της. Όχι μόνο δε θεωρεί τον εαυτό της εγκληματία αλλά αντίθετα νιώθει ευτυχισμένη γιατί φτάνει πιο κοντά στο στόχο της. Η μητέρα από την άλλη, νιώθει το φόνο του παιδιού της ως τη τιμωρία της γιατί έγινε εγκληματίας.⁵¹

Ο φόνος του αδελφού θα κάνει τους πάντες να συνειδητοποιήσουν την πραγματικότητα την οποία βιώνουν. Ο κάθε ένας θα νιώσει τη δική του λύτρωση αλλά με διαφορετικό τρόπο, σύμφωνα με τις απόψεις του και τις πεποιθήσεις του για το έγκλημα. Η μητέρα, από τύψεις και ενοχές που σκότωσε το γιο της, θα αποζητήσει τη δική της ξεκούραση και λύτρωση μέσα από την αυτοκτονία. Η κόρη από την άλλη, θα αναθεωρήσει όλη την προηγούμενη ζωή της. Νόμιζε ότι το έγκλημα ήταν αυτό που την ένωνε με τη μητέρα της αλλά η αυτοκτονία θα την κάνει να καταλάβει ότι το έγκλημα, ασχέτως απ' όσους διαπράττεται αποτελεί μία μοναχική πράξη.⁵²

Το έγκλημα σε αυτό το έργο λειτουργεί με δύο διαφορετικούς τρόπους. Η μητέρα φαίνεται να έχει τη συμβατική ηθική αφού οι τύψεις την οδηγούν στην αυτοκτονία. Εντούτοις, σύμφωνα με τη φιλοσοφία του Καμύ, η μητέρα απλώς συνεχίζει να ζει εγκλωβισμένη εντάσσοντας και τη δολοφονία στη κουραστική της καθημερινότητα και τη χρησιμοποιεί τη λύση του θανάτου για να δραπετεύσει από αυτή. Η κόρη όμως, αντιλαμβάνεται τη ματαιότητα της ελπίδας που είχε τόσο για να δραπετεύσει σε ένα άλλο μέρος όσο και της συντροφικότητας. Το έγκλημα την άφησε ακόμα πιο μόνη από πριν αλλά πλέον το έχει συνειδητοποιήσει γιατί η μητέρα της έφυγε και σωματικά.

⁵¹ Καμύ Αλ. (1998), *Η παρεξήγηση*, μτφ. Γ. Θηβαίος, Αθήνα- Γιάννινα: Δωδώνη, σελ.87-88.

⁵² Καμύ Αλ. (1998), *Η παρεξήγηση*, μτφ. Γ. Θηβαίος, Αθήνα- Γιάννινα: Δωδώνη, σελ.106.

Στο έργο «Ο ευτυχισμένος θάνατος», ο ήρωας Μερσώ διαπράττει μία δολοφονία κατά παραγγελία. Σκοτώνει τον Ζαγρέα, έναν ανάπηρο, μετά από δική του επιθυμία και με ανταμοιβή τα χρήματα του.

Από την αρχή του έργου περιγράφεται η σκηνή της δολοφονίας και είναι αμέσως γνωστό τι έχει κάνει ο Μερσώ αλλά χωρίς να γνωρίζουμε το γιατί. Το έγκλημα δεν είναι εύκολο για το Μερσώ αλλά το διαπράττει:

«[...] Έσκυψε χωρίς να διστάσει στο σεντούκι και το άνοιξε. Μαύρο πάνω σε άσπρο φόντο, το πιστόλι γυάλιζε σ' όλες τις καμπύλες του, σαν περιποιημένη γάτα και ακουμπούσε πάντα πάνω στο γράμμα του Ζαγρέα. Ο Μερσώ πήρε το γράμμα με το αριστερό και το πιστόλι με το δεξί του χέρι.

Αφού δίστασε λίγο, πέρασε το όπλο κάτω απ' την αριστερή του μασχάλη και άνοιξε το γράμμα. Ήταν μια μόνο μεγάλη κόλλα με λίγες σειρές γραμμένες με το μεγάλο και όλο γωνίες γράψιμο του Ζαγρέα:

«Δε σκοτώνω, παρά μισό μόνο άνθρωπο. Παρακαλώ να μη με κρίνετε σκληρά. Θα βρείτε στο μικρό μου σεντούκι πολύ περισσότερα από όσα χρειάζονται για να αποζημιωθούν όσοι με εξυπηρέτησαν ως τώρα. Για το περίσσευμα, επιθυμώ να δοθεί για την καλύτερευση της διαβίωσης των καταδικασμένων σε θάνατο. Νιώθω, ωστόσο, ότι ζητάω πολλά» [...].⁵³

«[...] Ο Ζαγρέας κοίταζε τώρα το παράθυρο. Ακούστηκε ένα αυτοκίνητο που περνούσε αργά μπροστά από την πόρτα, μ' έναν ελαφρό θόρυβο σα να μασούσε. Ο Ζαγρέας, χωρίς να κουνηθεί, φαινόταν ν' απολαμβάνει όλη την απάνθρωπη ομορφιά αυτού του απριλιάτικου πρωινού. Όταν ένιωσε την κάννη του περιστροφου στο δεξί του κρόταφο, δεν τράβηξε τα μάτια του. Ο Πατρίς, ωστόσο, που τον κοίταζε είδε τα μάτια του να γεμίζουν δάκρυα. Ο Πατρίς έκλεισε τα δικά του. Έκανε ένα βήμα πίσω και τράβηξε. Για μια στιγμή

⁵³ Καμύ Αλ. (2010), *Ο ευτυχισμένος θάνατος*, μτφ. Ν. Καρακίτσου- Ντουζέ, Μ. Κασαμπαλόγλου- Ρομπλέν, Αθήνα: Καστανιώτης, σελ.22-23.

ακούμπησε στον τοίχο με πάντα κλειστά μάτια και ένιωσε το αίμα του να χτυπάει ακόμα στ' αυτιά του. Κοίταξε. Το κεφάλι είχε γείρει στον αριστερό ώμο, το σώμα είχε μόλις γείρει στον αριστερό ώμο, το σώμα είχε μόλις μετακινηθεί, τόσο ώστε να μην βλέπεις παι το Ζαγρέα, αλλά μόνο μια τεράστια πληγή από κόκαλα και αίμα στα μυαλά του. Ο Μερσώ άρχισε να τρέμει [...].⁵⁴

Το κίνητρο για τον Μερσώ είναι φαινομενικά η φτώχεια αλλά στην πραγματικότητα είναι η μοναξιά. Φτωχός ήταν πάντα αλλά όσο υπήρχε η μητέρα του, αυτό δεν τον ενοχλούσε. Άρχισε να αντιμετωπίζει τη φτώχεια αρνητικά μετά το θάνατο της μητέρας του:

«[...] Προηγούμενα, η φτώχεια κοντά στη μητέρα του είχε κάποια γλύκα. Όταν ξαναβρίσκονταν μαζί το βράδυ και έτρωγαν αμίλητοι γύρω απ' τη λάμπα πετρολάδου, υπήρχε μια κρυφή ευτυχία μέσα σ' αυτή την απλότητα και την απομόνωση. Η γειτονιά γύρω τους ήταν σιωπηλή. Ο Μερσώ κοίταζε το κουρασμένο στόμα της μητέρας του και χαμογελούσε. Χαμογελούσε και εκείνη. Άρχιζε πάλι να τρώει. Η λάμπα κάπνιζε λίγο. Η μητέρα του την κανόνιζε με την ίδια αποκαμωμένη κίνηση, με τεντωμένο το δεξί χέρι και το κορμί γερμένο πίσω. «Δεν πεινάς άλλο; του 'λεγε λίγο αργότερα.- Όχι». Κάπνιζε ή διάβαζε. Στην πρώτη περίπτωση, η μητέρα του έλεγε: «Πάλι!». Στη δεύτερη: «Ζύγωσε στη λάμπα, θα χαλάσεις τα μάτια σου». Τώρα, αντίθετα, η φτώχεια μέσα στη μοναξιά ήταν φριχτή μιζέρια. Και όταν ο Μερσώ σκεφτόταν με λύπη τη συγχωρεμένη, η λύπη αυτή στην πραγματικότητα στρεφόταν πάνω του. Θα μπορούσε να εγκατασταθεί κάπου πιο άνετα, αγαπούσε, ωστόσο, αυτό το διαμέρισμα και τη μυρουδιά της φτώχειας του. Εκεί, τουλάχιστον, ξανάβρισκε τον εαυτό του όπως ήταν άλλοτε σε μια ζωή την οποία θεληματικά προσπαθούσε να σβήσει· αυτή η σύγκριση με τη

⁵⁴ Καμύ Αλ. (2010), *Ο ευτυχισμένος θάνατος*, μτφ. Ν. Καρακίτσου- Ντουζέ, Μ. Κασαμπαλόγλου- Ρομπλέν, Αθήνα: Καστανιώτης, σελ.24.

μιζέρια και την υπομονή του επέτρεπε να ξαναγουρίζει πάλι στον εαυτό του, στις ώρες της λύπης και της νοσταλγίας [...]».⁵⁵

Ο Ζαργρέας είναι ένας άνθρωπος πλούσιος μεν αλλά ανάπηρος. Τα χρήματα δεν σημαίνουν τίποτα γι' αυτόν γιατί δεν έχει το σώμα για να ζήσει τη ζωή με τον τρόπο που θέλει. Αντίθετα, ο Μερσώ έχει το σώμα αλλά όχι τα χρήματα. Η θλίψη του καθενός είναι διαφορετική αν και πηγάζει από διαφορετικές αιτίες:

«[...] – Κι αυτός ο Ζαργρέας, ποιος είναι; Είναι ο μόνος που δε γνωρίζω.

- Αυτός, είπε η Μάρθα γελώντας, τον βλέπω ακόμα.

Ο Μερσώ έσφιξε τα δάχτυλα στο δέρμα της.

- Είναι ο πρώτος μου, καταλαβαίνεις. Ήμουνα πολύ νέα. Εκείνος ήταν λίγο μεγαλύτερος. Τώρα του έχουν κόψει τα δυο πόδια. Ζει ολομόναχος. Και έτσι πηγαίνω, πότε- πότε, και τον βλέπω. Είναι καλός άνθρωπος και μορφωμένος. Όλο διαβάζει. Την εποχή εκείνη ήταν φοιτητής. Είναι πολύ έξω καρδιά. Τύπος, μ' άλλα λόγια. Εξάλλου λέει και αυτός σαν εμένα. Μου λέει: «Έλα δω, φατσάδα».

Ο Μερσώ συλλογίστηκε. Άφησε τη Μάρθα, που ξάπλωσε ανάσκελα στο κρεβάτι κλείνοντας τα μάτια. Έπειτα από λίγο, κάθισε κοντά της και σκύβοντας στα μισάνοιχτα χείλη της, αναζήτησε τα σημάδια της ζωώδικης θεότητας της και τη λησμονιά ενός πόνου που τον έκρινε ανάξιο. Άφησε, ωστόσο, το στόμα της χωρίς να πάει πιο μακριά.

Συνόδευσε τη Μάρθα και φεύγοντας αυτή του είπε για το Ζαργρέα:

- Του μίλησα για σένα. Του είπα ότι ο αγαπημένος μου είναι πολύ ωραίος και πολύ δυνατός. Και τότε μου είπε πως θα ήθελε να σε γνωρίσει. Γιατί, όπως λέει: «Με βοηθάει ν' ανασαίνω καλά όταν βλέπω ένα ωραίο κορμί» [...]».⁵⁶

⁵⁵ Καμύ Αλ. (2010), *Ο ευτυχισμένος θάνατος*, μτφ. Ν. Καρακίτσου- Ντουζέ, Μ. Κασαμπαλόγλου- Ρομπλέν, Αθήνα: Καστανιώτης, σελ.32-33.

⁵⁶ Καμύ Αλ. (2010), *Ο ευτυχισμένος θάνατος*, μτφ. Ν. Καρακίτσου- Ντουζέ, Μ. Κασαμπαλόγλου- Ρομπλέν, Αθήνα: Καστανιώτης, σελ.47-48.

«[...]Κατόπιν πήγαινε μόνος του στο σπίτι του Ζαγρέα. Ο τελευταίος αυτός μιλούσε γρήγορα και πολύ, γελούσε και έπειτα σόπαινε. Ο Μερσώ ένιωθε άνετα μέσα στο μεγάλο δωμάτιο όπου καθόταν ο Ζαγρέας, ανάμεσα στα βιβλία του και τα μαροκινά χαλκώματα, τη φωτιά και τις ανταύγειες της στο διακριτικό πρόσωπο του Βούδα των Χμερ, πάνω στο τραπέζι της δουλειάς του. Άκουγε το Ζαγρέα. Εκείνο που του έκανε εντύπωση στον ανάπηρο είναι ότι σκεφτόταν πριν μιλήσει. Όσο για τα άλλα, το συγκρατημένο πάθος, τη φλογερή ζωή, που ζωντάνευε αυτόν το γελοίο κορμό, αρκούσε για να συγκρατεί το Μερσώ και να γεννάει μέσα του κάτι, που με λίγο περισσότερο χαλάρωμα θα μπορούσε να πάρει για φίλια [...]».⁵⁷

«[...] Είμαι σίγουρος, άρχισε, πως δεν μπορεί κανείς να είναι ευτυχισμένος χωρίς λεφτά. Αυτό είναι όλο. Δε μ' αρέσει ούτε η ευκολία ούτε ο ρομαντισμός. Μ' αρέσει να καταλαβαίνω. Ε, λοιπόν, πρόσεξα ότι μερικά εκλεκτά άτομα έχουν ένα είδος πνευματικού σνομπισμού και πιστεύουν ότι το χρήμα δεν είναι απαραίτητο για την ευτυχία. Είναι βλακεία, είναι λάθος και, σε ορισμένο βαθμό, δειλία.

Βλέπετε, Μερσώ, για ένα άνθρωπο από καλή γενιά, το να είναι ευτυχισμένος δεν είναι ποτέ κάτι πολύπλοκο. Αρκεί να συνεχίσει το πεπρωμένο όλων, όχι με τη βούληση να το απαρνηθεί, όπως έκαναν τόσοι ψευτομεγάλοι άνδρες, αλλά με τη βούληση της ευτυχίας. Μόνο να, χρειάζεται χρόνος για να είσαι ευτυχισμένος. Πολύς χρόνος. Είναι και η ευτυχία μια μακρόχρονη υπομονή.

Και, σ' όλες σχεδόν τις περιπτώσεις, φθείρουμε τη ζωή μας για να κερδίσουμε λεφτά, ενώ θα έπρεπε με τα λεφτά να κερδίζουμε το χρόνο μας. Αυτό είναι το μόνο πρόβλημα που μ' ενδιέφερε ποτέ. Είναι σαφές. Είναι ξεκάθαρο [...]».⁵⁸

⁵⁷ Καμύ Αλ. (2010), *Ο ευτυχισμένος θάνατος*, μτφ. Ν. Καρακίτσου- Ντουζέ, Μ. Κασαμπαλόγλου- Ρομπλέν, Αθήνα: Καστανιώτης, σελ.49-50.

⁵⁸ Καμύ Αλ. (2010), *Ο ευτυχισμένος θάνατος*, μτφ. Ν. Καρακίτσου- Ντουζέ, Μ. Κασαμπαλόγλου- Ρομπλέν, Αθήνα: Καστανιώτης, σελ.58-59.

Το έγκλημα δεν παρέχει όμως στο Μερσώ αυτά που προσδοκά. Τα χρήματα δεν κερδίζουν γι' αυτόν μία νέα ζωή. Άρρωστος πλέον και πλησιάζοντας στο θάνατο, αντιλαμβάνεται πως αυτός και ο Ζαγρέας έχουν την ίδια μοίρα:

«[...] Αισθανόταν υπέρμετρη και αδελφική αγάπη γι' αυτόν τον άνθρωπο, που του είχε φανεί τόσο ξένος και καταλάβαινε ότι σκοτώνοντας τον είχε συνάψει μαζί του ένα γάμο, που τους έδενε για πάντα. αυτή η γεμάτη δάκρυα πορεία, που άφηνε μέσα του μια γεύση απ' τη ζωή και το θάνατο, καταλάβαινε πως ήταν κοινή και στους δύο. Και μέσα σ' αυτή την ακινησία ακόμα του Ζαγρέα μπροστά στο θάνατο, έβρισκε την κρυφή και σκληρή εικόνα της δικής του ζωής [...]».⁵⁹

Το θεατρικό έργο «Ο Καλιγούλας», βασίζεται σε ένα ιστορικό πρόσωπο, τον αυτοκράτορα Καλιγούλα που ο θάνατος της αδελφής του που αγαπούσε τον οδήγησε στο έγκλημα και τον παραλογισμό. Ότι ο αυτοκράτορας παραλογίζεται λέγοντας πράγματα που η λογική κατατάσσει ως «τρελά» διαφαίνεται από την πρώτη κιάλας πράξη του έργου που αναφέρει ότι αναζητά το φεγγάρι. Ο ίδιος όμως αιτιολογεί την πράξη του ως μία διέξοδο από έναν κόσμο που δεν αντέχει έτσι όπως είναι φτιαγμένος. Το ξέρει ότι αυτό που κάνει είναι παράλογο αλλά τουλάχιστον είναι εκτός αυτού του κόσμου.⁶⁰

Το συγκεκριμένο έργο αποτελεί κορυφαία έκφραση του υπαρξισμού του Καμύ. Ο Καλιγούλας βρίσκεται μέσα σε ένα παραλογισμό στον οποίο όμως καταφέρνει να παρασύρει και τους γύρω του. Αυτοκαταστροφικός, δυστυχισμένος, καταστροφικός, αποτελεί την ιδανική έκφραση κάποιου που βιώνει ένα υπαρξιακό δράμα. Τίποτα δεν είναι αρκετό και τίποτα από τον πραγματικό κόσμο δεν μπορεί να τον καλύψει.

⁵⁹ Καμύ Αλ. (2010), *Ο ευτυχισμένος θάνατος*, μτφ. Ν. Καρακίτσου- Ντουζέ, Μ. Κασαμπαλόγλου- Ρομπλέν, Αθήνα: Καστανιώτης, σελ.160.

⁶⁰ Καμύ Αλ. (1984), *Καλιγούλας*, μτφ. Μ. Πορτολομαίου, Αθήνα: Δωδώνη, σελ.37.

Ο τρόπος που ο Καλιγούλας διαπράττει εγκλήματα είναι ψυχρός. Με απάθεια και ψυχρότητα κάνει εγκλήματα που δεν έχουν καμία «λογική» αφορμή. Δεν είναι εγκλήματα πάθους ή παραλογισμού αλλά εγκλήματα που κάνει χωρίς να υπάρχει κάποια αιτία αλλά απλώς και μόνο γιατί μπορεί. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι περιορίζεται μόνο στους υπηκόους του, που ούτως ή άλλως έχει εξουσία επάνω τους αλλά με την ίδια ευκολία σκοτώνει και ανθρώπους που βρίσκονται κοντά σε αυτόν. Ο θάνατος τους αποτελεί για τον Καλιγούλα ένας τρόπος να απολέσει όλα τα αισθήματα όπως η αγάπη, ο οίκτος και άλλα που δημιουργούν τους δεσμούς ανάμεσα στους ανθρώπους. Απορρίπτοντας όλα αυτά τα συναισθήματα ο Καλιγούλας καταφέρνει να ξεφύγει από την ανθρώπινη καθημερινότητα και να περάσει σε ένα υπερβατικό στάδιο δίνοντας με αυτό τον τρόπο νόημα στην αναζήτηση του για το αδύνατο.

Το έγκλημα δίνει στον Καλιγούλα ενέργεια και δύναμη. Το γεγονός ότι καταστρέφει τον κάνει να πιστεύει ότι έχει μεγαλύτερη εξουσία από τον Δημιουργό των ανθρώπων που αυτός εξολοθρεύει με μεγάλη ευκολία. Το έγκλημα είναι ο τρόπος ζωής και η φιλοσοφία του Καλιγούλα. Όσο σκοτώνει υπάρχει και αποκτά μία δυναμική και μία ενέργεια που είναι τόσο ισχυρή που στο τέλος θα περιλάβει και τον ίδιο. Κατάφερε μέσα από το έγκλημα να νιώσει ελεύθερος από τους άλλους αλλά όχι και από τον ίδιο του τον εαυτό και τα έργα του.

1.3. Η ηθική του εγκληματία στα έργα «Ο Ξένος», «Η Παρεξήγηση», «Ο Καλιγούλας», και «Ο ευτυχισμένος θάνατος»

Οι ήρωες των έργων του Καμύ διαπράττουν εγκλήματα που δεν έχουν ψυχολογικά κίνητρα αλλά αντίθετα φιλοσοφικό υπόβαθρο. Όλοι έρχονται αντιμέτωποι με διλήμματα που οι υπόλοιποι άνθρωποι θα όριζαν ως ηθικά, και η επιλογή που κάνουν είναι η απαγορευμένη.

Η ηθική του Μερσώ διαφαίνεται ότι δεν είναι όμοια με των άλλων ανθρώπων, δηλαδή δεν καθορίζεται από τους κυρίαρχους κοινωνικούς κανόνες. Αυτά που άλλοι άνθρωποι θα θεωρούσαν ανήθικα, για τον Μερσώ δεν έχουν το ίδιο αντίκτυπο γιατί απλώς αδιαφορεί. Είναι βυθισμένος σε μία μελαγχολία απ' όπου δεν μπορεί να τον αποσπάσει τίποτα και εκφράζεται με αδιαφορία προς τους πάντες και τα πάντα. Αυτός είναι και ο λόγος που δεν αντιδρά καθόλου όταν ακούει το Ρεμόν να δέρνει τη γυναίκα που ήθελε να εκδικηθεί:

«[...] Ακούσαμε πρώτα μια τσιριχτή γυναικεία φωνή κι έπειτα τον Ρεμόν που 'λεγε: «Μου φέρθηκες πρόστυχα, μου φέρθηκες πρόστυχα, θα σου μάθω εγώ να μου φέρεσαι έτσι». Μερικοί υπόκωφοι θόρυβοι και η γυναίκα ούρλιαξε, τόσο τρομερά που αμέσως ο διάδρομος γέμισε κόσμο. Βγήκαμε κι εγώ με τη Μαρί. Η γυναίκα εξακολουθούσε να ξεφωνίζει κι ο Ρεμόν συνέχιζε να τη χτυπάει. Η Μαρί μου είπε πως ήταν φοβερό κι εγώ δεν έδωσα καμιά απάντηση. Μου ζήτησε να πάω να φωνάξω έναν αστυφύλακα , μα της είπα πως δε συμπαθούσα τους μπάτσους [...]».⁶¹

Οι ηθικές επιλογές του ήρωα είναι αυτές που θα τον οδηγήσουν στην τιμωρία. Στην πραγματικότητα, δεν καταδικάζεται για το φόνο αλλά για το γεγονός ότι είναι αντισυμβατικός και δεν τηρεί τους κοινωνικούς κανόνες. Οι άνθρωποι περιμένουν μία συγκεκριμένη αντίδραση από τον Μερσώ και αυτός τους διαψεύδει. Κατά συνέπεια, στην αντίληψη τους δεν μπορεί να είναι τίποτε άλλο από ένοχος.

⁶¹ Καμύ Αλ. (1998), *Ο ξένος*, μτφ. Ν. Καρακίτσου- Ντουζέ, Μ. Κασαμπάλου-Ρομπλέν, Αθήνα: Καστανιώτης, σελ.46-47.

Ο λόγος όμως που ο Μερσώ δεν τηρεί τους κοινωνικούς κανόνες και παραμένει ξένος και περιθωριοποιημένος, είναι ότι η ηθική του είναι πιο ισχυρή από αυτή των υπολοίπων ανθρώπων. Ο Μερσώ αρνείται να πει ψέματα, να συμπεριφερθεί με έναν τρόπο που ο ίδιος δεν τον νιώθει αλλά οι άλλοι τον περιμένουν. Το ότι δεν δηλώνει τη μεταμέλεια του έστω και ψεύτικα, τον καθιστά εγκληματία στα μάτια τους. Στους άλλους διαφαίνεται ως ένας άνθρωπος που δεν αισθάνεται τίποτα αλλά αντίθετα, αναζητά την αλήθεια και την ύπαρξη του. Κάνει επιλογές που μπορεί να μην ταιριάζουν με την κυρίαρχη ηθική περί καλού ή κακού αλλά που για τον Μερσώ είναι η απόλυτη αλήθεια και πίστη στην αναζήτηση της ύπαρξης του.

Η βίωση του παράλογου είναι για τον Καμύ μία ηθική στάση. Αυτή εκφράζεται και στα θεατρικά έργα «Η παρεξήγηση» και «Ο Καλιγούλας». Η ζωή που έχουν δημιουργήσει οι δύο γυναίκες στο ένα έργο και ο Καλιγούλας στο δεύτερο, είναι το παράλογο. Μία ζωή στρωμένη από εγκλήματα. Για την κόρη την Μάρθα, το παράλογο είναι επιλογή ζωής και δεν μπορεί να κάνει καν να αναλογισθεί την τιμωρία αφού για την ίδια οι πράξεις της δεν αποτελούν έγκλημα. Δεν ισχύει όμως το ίδιο για την μητέρα της και για τον Καλιγούλα. Το παράλογο που οι ίδιοι έχουν καταφέρει να δημιουργήσουν, βρίσκουν το θάρρος να το ανατρέψουν με την αυτοκτονία της η μητέρα και με την επίσπευση της δολοφονίας του ο Καλιγούλας επιστρέφοντας στην ηθική της τιμωρίας του εγκλήματος.⁶²

Οι ήρωες στα δύο έργα έχουν συνειδητοποιήσει ότι η ζωή δεν έχει κανένα νόημα και γι' αυτό τον λόγο πρέπει να ζήσουν ελεύθεροι ακόμα και αν στο τέλος τιμωρηθούν.⁶³

Ο ήρωας του έργου «Ευτυχισμένος θάνατος», αντίθετα από τους άλλους ήρωες διαπράττει ένα έγκλημα έχοντας ως κίνητρο τις υλικές απολαβές. Το χρήμα που θα κερδίσει από αυτό το έγκλημα όμως είναι

⁶² Καμύ Αλ. (1984), *Καλιγούλας*, μτφ. Μ. Πορτολομαίου, Αθήνα: Δωδώνη, σελ.19.

⁶³ Καμύ Αλ. (1998), *Η παρεξήγηση*, μτφ. Γ. Θηβαίος, Αθήνα- Γιάννινα: Δωδώνη, σελ.10-11.

το μέσο του για να μην εργάζεται έχοντας έτσι ελεύθερο χρόνο για να ζήσει τη ζωή του.

Το ηθικό δίλημμα που θέτει ο Καμύ στο συγκεκριμένο έργο έχει τη βάση του σε έναν αρχαιοελληνικό μύθο. Το θύμα είναι ο Ζαγραίος, όνομα που είχε και ο υιός του Δία και της Περσεφόνης που δολοφονήθηκε από τους Τιτάνες γιατί ζήλευαν τις εξουσίες που του είχε παραχωρήσει ο θεός πατέρας του. Ο Δίας για να εκδικηθεί το θάνατο του γιου του, έκαψε με κεραυνό τους Τιτάνες και από τη στάχτη τους δημιούργησε τον άνθρωπο και παράλληλα, αναγεννά και τον Ζαγραίο από τη καρδιά του που δεν είχε καταστραφεί. Ο άνθρωπος δηλαδή γεννήθηκε από τη στάχτη που περιλάμβανε τα σώματα των Τιτάνων αλλά και το σώμα του Ζαγραίου, είναι δηλαδή καλός όπως ο Διόνυσος αλλά και μοχθηρός όπως οι Τιτάνες. Επίσης, συμβολίζει τον κύκλο της ζωής και του θανάτου.⁶⁴

Αυτός ο δυϊσμός αποτελεί και τη βάση του έργου του Καμύ το οποίο είναι διαρθρωμένο σε δύο κεφάλαια, στον φυσικό και τον συνειδητό θάνατο. Ο φυσικός θάνατος είναι η καθημερινότητα του Μερσώ ο οποίος ζει μία ζωή τελματωμένη και περιορισμένη πριν διαπράξει το φόνο. Ο φόνος αποτελεί έναν ευτυχισμένο θάνατο και για τους δύο ήρωες αφού τους προσφέρει μία διέξοδο από τη δυστυχία.⁶⁵

⁶⁴ Στάμος Γ. (2010), *Η γέννηση των «μύθων»*, Ελευθεροτυπία, 28/08.

⁶⁵ Στάμος Γ. (2010), *Η γέννηση των «μύθων»*, Ελευθεροτυπία, 28/08.

1.4.Ο εγκληματίας στα έργα «Οι Δίκαιοι» και «Σκέψεις για την τρομοκρατία»

Τον Καμύ τον απασχόλησε ιδιαίτερα το θέμα των Ρώσων τρομοκρατών που εξεγέρθηκαν εναντίον των τσάρων. Αυτοί αποτελούν και το θέμα του έργου «Οι δίκαιοι». Μία ομάδα τρομοκρατών που ο καθένας όμως από αυτούς έχει διαφορετική άποψη και οπτική για την επανάσταση και το έγκλημα. Για τον Στεπάν, το καθεστώς αποτελεί φυλακή και ο θάνατος του δούκα είναι ο μόνος τρόπος για να απελευθερωθούν οι Ρώσοι.⁶⁶

Οι ίδιοι οι επαναστάτες παραδέχονται ότι οι πράξεις τους είναι τρομοκρατικές, αλλά θεωρούν τη δράση τους επαναστατική και δίκαιη, έναν αγώνα ταυτόσημο με την ελευθερία.⁶⁷

Οι απόψεις των επαναστατών είναι διαφορετικές. Στόχος για όλους είναι η επανάσταση αλλά για κάποιους μόνο η βία και ο θάνατος μπορεί να βοηθήσουν την επανάσταση να επιτευχθεί.⁶⁸

Και τα κίνητρα όμως των επαναστατών είναι διαφορετικά. Άλλοι κινητοποιούνται από το μίσος ενώ άλλοι από την αγάπη. Άλλοι θεωρούν πως το κίνητρο του εγκλήματος είναι η ζωή, ενώ άλλοι πως είναι η δικαιοσύνη.⁶⁹

Όταν η τρομοκρατική ενέργεια αναβάλλεται, γιατί στην άμαξα μαζί με το δούκα βρίσκονταν και δύο παιδιά, τότε θα αναδυθούν οι βαθιές συνειδησιακές διαφορές που μπορεί να υπάρχουν ανάμεσα σε ανθρώπους που ασπάζονται την ίδια ιδεολογία. Για κάποιους η δολοφονία δύο παιδιών, είναι το όριο που δεν μπορούν να ξεπεράσουν

⁶⁶ Καμύ Αλ. (1999), *Οι δίκαιοι*, μτφ. Ξ.Ι. Καρακάλος, Αθήνα: Ελεύθερος Τύπος, σελ.8.

⁶⁷ Καμύ Αλ. (1999), *Οι δίκαιοι*, μτφ. Ξ.Ι. Καρακάλος, Αθήνα: Ελεύθερος Τύπος, σελ.9.

⁶⁸ Καμύ Αλ. (1999), *Οι δίκαιοι*, μτφ. Ξ.Ι. Καρακάλος, Αθήνα: Ελεύθερος Τύπος, σελ.9-10.

⁶⁹ Καμύ Αλ. (1999), *Οι δίκαιοι*, μτφ. Ξ.Ι. Καρακάλος, Αθήνα: Ελεύθερος Τύπος, σελ.15-16.

θεωρώντας πως είναι μία άσκοπη πράξη που δεν μπορεί να προσφέρει στην επανάσταση. Από την άλλη, υπάρχουν και αυτοί που πιστεύουν ότι αν τα παιδιά είναι εμπόδιο σε μία πράξη που πραγματικά θα βοηθήσει την επανάσταση ο θάνατος τους επιβάλλεται και δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται με τύψεις.⁷⁰

Είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρον πως απεικονίζεται η άποψη των υπόλοιπων ανθρώπων για τους τρομοκράτες. Όταν ένας από αυτούς συλλαμβάνεται, βρίσκεται στη φυλακή με έναν κατάδικο που έχει διαπράξει τρεις φόνους και είναι φτωχός, είναι δηλαδή ένας από τους ανθρώπους για τους οποίους γίνεται η επανάσταση. Εντούτοις, είναι παράλληλα και δήμιος. Ο δήμιος καθορίζει το έγκλημα όχι σαν πράξη αλλά ανάλογα από τον ποιον έχει επιτευχθεί.⁷¹

Στο έργο αυτό, η τρομοκρατία είναι ταυτόσημη με την επανάσταση. Εντούτοις, το κίνητρο του κάθε ανθρώπου είναι διαφορετικό. Η αγάπη, το μίσος, η αντιπαλότητα με την εξουσία, ο ανθρωπισμός, το όραμα του σοσιαλισμού, η ελπίδα είναι μερικές από τις πεποιθήσεις που οδηγούν στην τρομοκρατική πράξη συλλογικά παρόλο που είναι εκ διαμέτρου αντίθετες.

Μπορεί όμως η επανάσταση να δικαιολογήσει το έγκλημα αντιμετωπίζοντας το θύμα ως όχι ως άνθρωπο αλλά ως ταξικό εχθρό; Ο ορισμός του θύματος ως ταξικός εχθρός παρέχει την ηθική δικαιολογία για την εκτέλεση του φόνου αφού ο θάνατος ενός ανθρώπου θα σώσει τη ζωή περισσότερων. Η ηθική του επαναστάτη που επιτρέπει τη δολοφονία του ταξικού εχθρού είναι αυτή που θα σταματήσει την απόπειρα λόγω των παιδιών. Και αυτά όμως πρόκειται όταν ενηλικιωθούν να γίνουν ταξικοί εχθροί και κατά συνέπεια ο φόνος τους «αιτιολογείται». Η ηθική του επαναστάτη όμως δεν εγκλωβίζεται σε γενικότητες αλλά εξετάζει την κάθε περίπτωση ως ιδιαίτερη και

⁷⁰ Καμύ Αλ. (1999), *Οι δίκαιοι*, μτφ. Ξ.Ι. Καρακάλος, Αθήνα: Ελεύθερος Τύπος, σελ.31.

⁷¹ Καμύ Αλ. (1999), *Οι δίκαιοι*, μτφ. Ξ.Ι. Καρακάλος, Αθήνα: Ελεύθερος Τύπος, σελ.51-52.

ατομικά. Εντούτοις, η προσωπική ηθική μπορεί να παραμεριστεί και να γίνει υπέρβαση της εάν η οργάνωση το απαιτήσει αφού οι επαναστάτες βρίσκονται στην υπηρεσία της.⁷²

Εδώ προκύπτει ένα νέο ερώτημα και αυτό είναι ποια ηθική προηγείται, η προσωπική ή η συλλογική της οργάνωσης; Η οργάνωση προϋποθέτει τη συλλογικότητα ειδάλλως τα αποτελέσματα δεν θα είναι τα αναμενόμενα. Αυτός όμως δεν σημαίνει για τον Καμύ ότι αποτελεί και την πρώτη προτεραιότητα. Σέβεται τη συλλογική πάλη και αντίδραση αφού μπορεί να επιφέρει αποτελέσματα αλλά θεωρεί ότι και σε αυτήν υπάρχουν όρια. Ο επαναστάτης πρέπει να υπερασπίζεται με σθένος την ηθική ακόμα και αν αυτό τον οδηγήσει εκτός οργάνωσης. Ο ηθικός επαναστάτης μπορεί να λάβει μέρος στη δράση ενώ ένας επαναστάτης που απλώς υπακούει δεν είναι τίποτε άλλο από ένα αντικείμενο εξαφανίζοντας την έννοια της συλλογικότητας και κατά συνέπεια, και της οργάνωσης.⁷³

Στο έργο του «Γράμματα σ' ένα Γερμανό φίλο» ο Καμύ σημειώνει ότι στην αναζήτηση της δικαιοσύνης «δικαιολογείται» η βία όχι μόνο ως μέσο αγώνα αλλά και ως άμυνα έναντι στον εχθρό προκειμένου να διασωθεί ο άνθρωπος στον οποίο πιστεύει βαθιά και απόλυτα. Η διαφορά όμως είναι ότι οι αμυνόμενοι δεν νιώθουν μίσος και αντιμετωπίζουν τις δολοφονίες όχι ως κίνητρο για εκδίκηση αλλά ως μία θυσία για την αναγέννηση της Ευρώπης:

«[...] Διάλεξα, αντίθετα, τη δικαιοσύνη, για να παραμείνω πιστός στη γη. Εξακολουθώ να πιστεύω πως αυτός ο κόσμος δεν έχει ανώτερο νόημα. Γνωρίζω όμως πως κάτι σ' αυτόν έχει νόημα, και αυτό είναι ο άνθρωπος, γιατί είναι το μόνο πλάσμα που απαιτεί να έχει νόημα. Τούτος ο κόσμος κατέχει τουλάχιστον την αλήθεια του ανθρώπου, και καθήκον μας είναι να τον δικαιώσουμε ενάντια στο ίδιο του το

⁷² Τριανταφύλλου Μ. (2011), *Ζωντανεύοντας την οδύνη των ερωτημάτων- Η ηθική της εξέγερσης*, Εποχή, 25/04.

⁷³ Τριανταφύλλου Μ. (2011), *Ζωντανεύοντας την οδύνη των ερωτημάτων- Η ηθική της εξέγερσης*, Εποχή, 25/04.

πεπρωμένο. Κι η μοναδική αιτία δικαίωσης του είναι ο άνθρωπος, κι αυτόν πρέπει να σώσουμε αν θέλουμε να διασώσουμε την ιδέα που έχουμε διαμορφώσει για τη ζωή. Το μειδίαμα και η υπεροψία σας θα μου πουν: τι σημαίνει να σώσουμε τον άνθρωπο; Μα, σας το φωνάζω με όλο μου το είναι, σημαίνει να μην τον ακρωτηριάσουμε και να βοηθήσουμε τη δικαιοσύνη- που μόνο ο άνθρωπος είναι ικανός να συλλάβει- να επιτύχει τους σκοπούς της [...].⁷⁴

Χρειάστηκε να μπούμε στη φιλοσοφία σας, να δεχτούμε να σας μοιάσουμε λίγο. Διαλέξατε τον ηρωισμό δίχως συγκεκριμένο προορισμό, διότι είναι η μόνη αξία που απομένει σ' έναν κόσμο που έχασε το νόημα του. και, διαλέγοντας τον για σας, τον διαλέξατε για όλους και για μας. Αναγκαστήκαμε να σας μιμηθούμε για να μην πεθάνουμε. Αντιληφθήκαμε όμως πως η υπεροχή μας απέναντι σας ήταν ότι είχαμε έναν προορισμό. Τώρα που τελειώνουν όλ' αυτά, μπορούμε να σας πούμε κάτι που μάθαμε: ο ηρωισμός δεν είναι σπουδαίο πράγμα, η ευτυχία είναι πιο δύσκολη [...].⁷⁵

Πληρώσαμε πολύ ακριβά αυτή την καινούργια γνώση ώστε η μοίρα μας να πάψει να μας φαίνεται απελπιστική. Εκατοντάδες χιλιάδες άνθρωποι δολοφονημένοι την αυγή, φρικτοί τοίχοι φυλακών, μια Ευρώπη που η γη της καπνίζει από τα εκατομμύρια πτώματα των παιδιών της, πληρώσαμε όλ' αυτά για δυο τρεις διαφορές που ίσως να βοηθήσουν μερικούς από μας να πεθάνουν καλύτερα. Ναι, αυτό είναι απελπιστικό. Πρέπει ν' αποδείξουμε πως δεν αξίζουμε τόση αδικία. Είναι το έργο που αναλάβαμε, αρχίζει αύριο. Σε τούτη τη νύχτα της Ευρώπης, γεμάτη καλοκαιριάτικες πνοές, εκατομμύρια άνθρωποι, οπλισμένοι ή άοπλοι, ετοιμάζονται για τον αγώνα. Θ' ανατείλει η αυγή όταν επιτέλους θα νικηθείτε. Ξέρω πως ο ουρανός που στάθηκε αδιάφορος στις απαίσιες νίκες σας θα παραμείνει απαράλλαχτος και

⁷⁴ Καμύ Αλ. (2003), *Σκέψεις για τη τρομοκρατία*, μτφ. Ν. Καρακίτσου- Ντουζέ, Μ. Κασαμπαλόγλου- Ρομπλέν, Αθήνα: Καστανιώτης, σελ.41.

⁷⁵ Καμύ Αλ. (2003), *Σκέψεις για τη τρομοκρατία*, μτφ. Ν. Καρακίτσου- Ντουζέ, Μ. Κασαμπαλόγλου- Ρομπλέν, Αθήνα: Καστανιώτης, σελ.42.

στη δίκαιη ήττα σας. Ακόμα και σήμερα, δεν περιμένω τίποτα απ' αυτόν. Τουλάχιστον, όμως, θα έχουμε συμβάλει στη διάσωση της ανθρώπινης ύπαρξης από τη μοναξιά όπου θέλετε να τη ρίξετε. Επειδή περιφρονήσατε την πίστη στον άνθρωπο, ήρθε τώρα η σειρά σας να πεθάνετε σωρηδόν, μόνοι κι εγκαταλειμμένοι. Τώρα, μπορώ να σας πω αντίο [...].⁷⁶

Στο έργο του «Η πανούκλα», ο Καμύ αναφέρει μία άλλη διάσταση του εγκληματία. Για το έγκλημα δεν ευθύνεται μόνο αυτός που το διαπράττει αλλά και αυτός που έμμεσα το αποδέχεται και το «νομιμοποιεί» μέσω ιδεολογικών δικαιολογιών:

«[...] Κατάλαβα τότε ότι, εγώ τουλάχιστον, δεν είχα πάψει να είμαι ένας καταραμένος όλα αυτά τ' ατελείωτα χρόνια, μ' όλο που στη διάρκεια τους πίστευα ολόψυχα ότι αγωνιζόμουν ακριβώς ενάντια στο κακό, ενάντια στην πανούκλα. Έμαθα ότι είχαν έμμεσα προσυπογράψει το θάνατο χιλιάδων ανθρώπων, ότι είχα μάλιστα προκαλέσει τούτο το θάνατο θεωρώντας δίκαιες τις πράξεις και τις ηθικές αρχές που μοιραία τον είχαν επιφέρει [...].⁷⁷

Η αντίδραση απέναντι στο θάνατο, η στέρηση της δικαιολόγησης κάνει τον ήρωα του έργου, να μιλήσει ξεκάθαρα και να αρνηθεί τη δολοφονία συνειδητά. Αντιδρά σε αυτή αλλά και πάλι δεν θεωρεί τον εαυτό του εντελώς αθώο αλλά έναν «αθώο» δολοφόνο:

«[...] Γνωρίζω, στο εξής, πως δεν αξίζω πια τίποτα για τον κόσμο και πως, από τη στιγμή που αρνήθηκα να σκοτώνω, καταδίκασα τον εαυτό μου σε οριστική εξορία. Την ιστορία θα τη γράψουν οι άλλοι. Γνωρίζω επίσης ότι, προφανώς, δεν μπορώ να κρίνω αυτούς τους άλλους. Μου λείπει μια ιδιότητα και νου είναι αδύνατο να γίνω λογικός δολοφόνος. Συνεπώς, δε με χαρακτηρίζει η ανωτερότητα. Τώρα όμως δέχομαι να

⁷⁶ Καμύ Αλ. (2003), *Σκέψεις για τη τρομοκρατία*, μτφ. Ν. Καρακίτσου- Ντουζέ, Μ. Κασαμπαλόγλου- Ρομπλέν, Αθήνα: Καστανιώτης, σελ.44.

⁷⁷ Καμύ Αλ. (2003), *Σκέψεις για τη τρομοκρατία*, μτφ. Ν. Καρακίτσου- Ντουζέ, Μ. Κασαμπαλόγλου- Ρομπλέν, Αθήνα: Καστανιώτης, σελ.59.

είμαι αυτός που είμαι, έμαθα τη μετριοφροσύνη. Λέω μόνο πως υπάρχουν πάνω σε τούτη τη γη μάστιγες και θύματα κι ότι πρέπει, όσο είναι ανθρωπίνως δυνατό, ν' αρνούμαι να παίρνω το μέρος της μάστιγας. Αυτός ίσως σας φανεί κάπως απλοϊκό, και δεν ξέρω αν είναι πράγματι, ξέρω όμως ότι είναι αληθινό. Έχω ακούσει τόσα επιχειρήματα που κόντεψαν να μου πάρουν τα μυαλά και που ξελόγιασαν αρκετούς άλλους, κάνοντας τους να συναινέσουν στη δολοφονία, κι έτσι κατάλαβα πως όλη η δυστυχία των ανθρώπων προέρχεται από το γεγονός ότι δεν μιλούν καθαρά. Πήρα τότε την απόφαση να μιλώ και να ενεργώ καθαρά για να μπω στο σωστό δρόμο. Έτσι λοιπόν, λέω πως υπάρχουν μάστιγες και θύματα και τίποτε άλλο. Αν, λέγοντας το, γίνομαι εγώ ο ίδιος μάστιγα, τουλάχιστον γίνομαι άθελα μου. Προσπαθώ να είμαι ένας αθώος δολοφόνος. Βλέπετε πως δεν έχω μεγάλες φιλοδοξίες [...]».⁷⁸

⁷⁸ Καμύ Αλ. (2003), *Σκέψεις για τη τρομοκρατία*, μτφ. Ν. Καρακίτσου- Ντουζέ, Μ. Κασαμπαλόγλου- Ρομπλέν, Αθήνα: Καστανιώτης, σελ.61-62.

Κεφάλαιο 2: Η ηθική του επαναστάτη και ο επαναστατημένος άνθρωπος

Ο φιλόσοφος Καμύ εξετάζει και μελετά φιλοσοφικά, απόψεις για την έννοια της επανάστασης. Μία από αυτές είναι του Νίτσε που αναφέρεται στο κακό με την έννοια της κάθαρσης, δηλαδή ότι ο άνθρωπος πρέπει να έρθει αντιμέτωπος με αυτό για να το ξεπεράσει. Στην περίπτωση του Νίτσε, και στον τρόπο που οι θεωρίες του χρησιμοποιήθηκαν από το φασισμό για να θανατωθούν εκατομμύρια άνθρωποι, αποτελεί ένα πολύ ισχυρό επιχείρημα για τον Καμύ για το πώς η ίδια ιδέα μπορεί να γίνει αντιληπτή από διαφορετικούς ανθρώπους:

«[...] Κατά κάποια έννοια η εξέγερση στο Νίτσε καταλήγει κι αυτή στην εξύμνηση του κακού. Η διαφορά είναι ότι το κακό δεν είναι πια μια αντεκδίκηση. Το δέχεται σα μια από τις δυνατές όψεις του καλού και με μεγαλύτερη ακρίβεια, σαν κάτι μοιραίο. Το παίρνει λοιπόν κανείς για να το ξεπεράσει σαν ένα φάρμακο. Στο πνεύμα του Νίτσε πρόκειται μόνο για την περήφανη συγκατάθεση της ψυχής μπροστά σ' αυτό που δεν μπορεί να αποφύγει. [...]».⁷⁹

Ο Καμύ δικαιώνει το έργο του Νίτσε και το απενεχοποιεί από τη χρήση του ως πρόσχημα για το έγκλημα. Υποστηρίζει πως η επιδοκιμασία άνευ ορίων που υπάρχει στο έργο του Νίτσε δεν συμπεριλαμβάνει και το έγκλημα αλλά το χρησιμοποιούν ως πρόσχημα οι υποταγμένοι για να μην φέρουν αντιρρήσεις στο δυνάστη τους, είτε αυτός είναι άνθρωπος, είτε έννοια, είτε δόγμα:

«[...] Πρέπει να είμαστε συνήγοροι του Νίτσε. Κι όπως ο ίδιος είπε, καταγγέλλοντας προκαταβολικά τους ακάθαρτους απογόνους του, «αυτός που ελευθέρωσε το πνεύμα του χρειάζεται και την κάθαρση». Αλλά το πρόβλημα είναι να ξέρουμε τουλάχιστον αν η ελευθέρωση του πνεύματος, όπως την είχε συλλάβει, δεν αποκλείει την κάθαρση. Το

⁷⁹ Camus A1. (1971), *Ο επαναστατημένος άνθρωπος*, μτφ. Τ. Τσακίρη, Αθήνα: Μπουκουμάνης, σελ.101.

ρεύμα που καταλήγει στο Νίτσε, και τον προαναγγέλλει συνάμα, έχει τους νόμους και τη λογική που ίσως εξηγούν την αιματοβαμμένη μεταμόρφωση της φιλοσοφίας του. Υπάρχει τίποτα στο έργο του που να μπορεί να χρησιμοποιηθεί με την έννοια του οριστικού φόνου; Θα μπορούσαν οι φονιάδες, αρνούμενοι το πνεύμα για το γράμμα κι ακόμα το στοιχείο του πνεύματος που μένει μέσα στο γράμμα να βρουν στο έργο του τα προσχήματα τους; Η απάντηση πρέπει να είναι ναι. Από τη στιγμή που κάποιος θα παραμερίσει τη μεθοδική άποψη της νιτσεικής σκέψης (και δεν είναι σίγουρος πως κι ο ίδιος την ακολούθησε πάντα) η επαναστατημένη του λογική δεν έχει πια όρια.

Θα παρατηρήσουμε ακόμα πως ο φόνος δε βρίσκει τη δικαίωση του στη νιτσεική άρνηση των ειδώλων αλλά στην παθιασμένη επιδοκιμασία που στεφανώνει το έργο του Νίτσε. Όταν κάποιος λέει ναι σε όλα σημαίνει πως λέει ναι και στο έγκλημα. Υπάρχουν άλλωστε δύο τρόποι συγκατάθεσης για το έγκλημα. Αν ο δούλος λέει ναι σε όλα, λέει ναι και στην ύπαρξη του αφέντη και στο δικό του πόνο. Ο Ιησούς διδάσκει τη μη αντίδραση. Αν ο αφέντης λέει ναι σε όλα, λέει ναι και στη δουλεία και στη δυστυχία των άλλων: να ο τύραννος και η δόξα του εγκλήματος [...].⁸⁰

Για τον Καμύ, η τρομοκρατία είναι το απαραίτητο βήμα για να μετασχηματιστεί η εξέγερση σε επανάσταση που με τη σειρά της οδηγεί αναπόφευκτα σε έγκλημα:

«[...] Η ελευθερία «τούτο το τρομερό όνομα γραμμένο πάνω στο άρμα της θύελλας» βρίσκεται στην αρχή όλων των επαναστάσεων. Χωρίς αυτή οι στασιαστές δεν μπορούν να φανταστούν τη δικαιοσύνη. Έρχεται όμως ο καιρός που η δικαιοσύνη απαιτεί την αναστολή της ελευθερίας. Η τρομοκρατία, μικρή ή μεγάλη, έρχεται τότε να στεφανώσει την επανάσταση. Κάθε εξέγερση είναι νοσταλγία αθωότητας και κραυγή προς το είναι. Αλλά μια μέρα η νοσταλγία

⁸⁰ Camus A1. (1971), *Ο επαναστατημένος άνθρωπος*, μτφ. Τ. Τσακίρη, Αθήνα: Μπουκουμάνης, σελ.103-104.

παίρνει τα όπλα και αναλαβαίνει την ολοκληρωτική ενοχή, δηλαδή το φόνο και τη βία [...]».⁸¹

«[...] Οι περισσότερες επαναστάσεις παίρνουν τη μορφή τους και την πρωτοτυπία τους από ένα έγκλημα. Όλες ή σχεδόν όλες προκάλεσαν ανθρωποκτονίες. Αλλά μερικές έκαναν και κάτι παραπάνω: βασιλοκτονία και θεοκτονία [...]. Εκεί όπου ο σκλάβος ξεσηκώνεται ενάντια στον αφέντη ο ένας άνθρωπος ξεσηκώνεται ενάντια στον άλλο, πάνω στη σκληρή γη, μακριά από τις ουράνιες αρχές. Το αποτέλεσμα είναι μόνο η δολοφονία ενός ανθρώπου [...]».⁸²

Την ιδεολογική έκφανση της τρομοκρατίας, όπως αυτή χρησιμοποιήθηκε στη Γαλλική επανάσταση, τη χρησιμοποιεί ο Καμύ για να περιγράψει τις διαφορετικές ιστορικές θεωρήσεις της τρομοκρατίας:

«[...] Σύγχρονος του Σαντ, ο Σαιν -Ζυστ κατέληξε στην αιτιολόγηση του εγκλήματος, ξεκινώντας όμως από διαφορετικές αρχές. Ο Σαιν- Ζυστ είναι αναμφίβολα το αντίθετο του Σαντ. Αν ο μαρκήσιος είχε σαν έμβλημα: «Ανοίξτε τις φυλακές ή αποδείξτε την αρετή σας», στο μέλος της Εθνοσυνέλευσης ταιριάζει το: «Αποδείξτε την αρετή σας ή κλειστείτε στις φυλακές». Και οι δυο όμως θεωρούν θεμιτή την τρομοκρατία: την ατομική ο ακόλαστος μαρκήσιος, την κρατική ο κήρυκας της αρετής. Το απόλυτο καλό ή το απόλυτο κακό, σύμφωνα με την προσήκουσα λογική, απαιτούν την ίδια μανία [...] Κάθε εξέγερση προϋποθέτει μια ενότητα. Η εξέγερση του 1789 απαιτεί την ενότητα της πατρίδας. Ο Σαιν- Ζυστ ονειρεύεται την ιδανική πόλη, όπου τα ήθη, όντας επιτέλους σε αντιστοιχία με τους νόμους, θα κάνουν να λάμψει η αθωότητα του ανθρώπου και η ταυτότητα της φύσης του με τη λογική. Κι αν ο κομματισμός επιχειρήσει να εμποδίσει την πραγματοποίηση αυτού του ονείρου, το πάθος θα βγει από τη

⁸¹ Camus AΙ. (1971), *Ο επαναστατημένος άνθρωπος*, μτφ. Τ. Τσακίρη, Αθήνα: Μπουκουμάνης, σελ.137.

⁸² Camus AΙ. (1971), *Ο επαναστατημένος άνθρωπος*, μτφ. Τ. Τσακίρη, Αθήνα: Μπουκουμάνης, σελ.140-141.

λογική του. κανείς δε θα σκεφτεί τότε ότι μια και υπάρχει ο κομματισμός, οι αρχές δεν είναι ίσως σωστές. Οι φατρίες θα είναι εγκληματικές γιατί οι αρχές θα μένουν άθιχτές. «Είναι καιρός όλος ο κόσμος να γυρίσει στην ηθική και η αριστοκρατία στην Τρομοκρατία» [...].⁸³

Μία από τις πιο ακραίες θεωρίες για την τρομοκρατία που περιγράφει ο Καμύ είναι αυτή του μηδενιστή Νετσάγιεφ:

«[...] Δεν ασχολήθηκε μόνο με την παγκόσμια καταστροφή, και πρωτοτύπησε στο ότι διεκδικούσε ψυχρά για όσους αφοσιώνονται στην επανάσταση το «Όλα επιτρέπονται», και ουσιαστικά να τους επιτρέπονται τα πάντα. «Επαναστάτης είναι ένας άνθρωπος καταδικασμένος από τα πριν. Δεν πρέπει να έχει ούτε φλογερές σχέσεις, ούτε πράγματα ή πρόσωπα αγαπημένα. Θα' πρεπε ν' απαλλαγεί ακόμα κι απ' το όνομα του. Όλα σ' αυτόν πρέπει να συγκεντρώνονται σ' ένα μόνο πάθος: την επανάσταση». Αν πραγματικά η ιστορία, κατά παράβαση κάθε αρχής, δημιουργείται μόνο από την πάλη ανάμεσα στην επανάσταση και την αντεπανάσταση, δεν υπάρχει άλλη λύση παρά να ενστερνιστεί κανείς ολοκληρωτικά μια από τούτες τις δύο αξίες: το θάνατο ή την ανάσταση. Ο Νετσάγιεφ φτάνει στα άκρα αυτής της λογικής. Για πρώτη φορά με το Νετσάγιεφ η επανάσταση θα αποχωριστεί σαφώς από την αγάπη και τη φιλία [...].⁸⁴

Ενώ στον παράλογο άνθρωπο του Καμύ δεν υπάρχει μέλλον και αυτό γίνεται συνειδητό, ο τρομοκράτης αντίθετα πιστεύει στο μέλλον αλλά όχι με το συμβατικό τρόπο των άλλων ανθρώπων. Για τους τρομοκράτες και κυρίως για τους μηδενιστές, ο κόσμος λόγω του ότι είναι σαθρός και άδικος, πρέπει πρώτα να καταστραφεί γιατί δεν διορθώνεται, και στη συνέχεια να αναδομηθεί μέσω της νέας ιδεολογίας που πρεσβεύουν:

⁸³ Camus AΙ. (1971), *Ο επαναστατημένος άνθρωπος*, μτφ. Τ. Τσακίρη, Αθήνα: Μπουκουμάνης, σελ.161-162.

⁸⁴ Camus AΙ. (1971), *Ο επαναστατημένος άνθρωπος*, μτφ. Τ. Τσακίρη, Αθήνα: Μπουκουμάνης, σελ.204-205.

«[...] Το μέλλον είναι η μόνη υπερβεβαιότητα των ανθρώπων χωρίς Θεό. Οι τρομοκράτες θέλουν αναμφίβολα πρώτα να καταστρέψουν, να συγκλονίσουν τον απολυταρχισμό με τις εκρήξεις των βομβών. Αλλά με το θάνατο τους αποβλέπουν στη δημιουργία μιας κοινότητας δικαιοσύνης και αγάπης και στην εκπλήρωση επομένως μιας αποστολής που πρόδωσε η Εκκλησία. Οι τρομοκράτες θέλουν ουσιαστικά να δημιουργήσουν μια Εκκλησία, απ' όπου μια μέρα θα ξεπροβάλλει ο νέος θεός [...]».⁸⁵

Στο συγκεκριμένο έργο, ο Καμύ κάνει μία προσπάθεια να εξηγήσει τη μηδενιστική εποχή που βίωνε και ο ίδιος. Το παράδοξο όμως της εποχής του ήταν ότι ενώ παράλληλα υπήρχαν πολλά εγκλήματα λόγω του μηδενισμού της ανθρώπινης ζωής παράλληλα υπήρχε και μία σειρά ιδεολογιών που τα δικαιολογούσαν. Ανατρέχοντας στην ιστορία ο Καμύ προσπαθεί να κατανοήσει γιατί στο όνομα ιδανικών έγιναν τα μεγαλύτερα εγκλήματα καθώς επίσης και τον λόγο που οι εξεγέρσεις μετατράπηκαν στη συνέχεια σε τυραννίες εξοικειώνοντας τον κόσμο με το έγκλημα.⁸⁶

Η ιστορική επισκόπηση όμως του Καμύ δεν εστιάζει μόνο στα γεγονότα αλλά στην σκέψη. Η κεντρική ιδέα του έργου του είναι ότι η επανάσταση είναι λόγος ύπαρξης, δηλαδή ότι η επανάσταση αποτελεί το μέσο για τον άνθρωπο ώστε να αποτέψει το παράλογο και η ύπαρξη του να αποκτήσει νόημα. Αυτό συμβαίνει γιατί ο άνθρωπος απελευθερώνεται και επικοινωνεί με τους άλλους ανθρώπους αφού τους συνδέουν κοινά ιδανικά όπως η δικαιοσύνη, η αξιοπρέπεια, η ελευθερία και η αλληλεγγύη. Αυτό δεν σημαίνει όμως ότι η εξέγερση διατηρεί στη συνέχεια το χαρακτήρα με τον οποίο ξεκίνησε αλλά αντίθετα, μπορεί να γίνει ένα τυραννικό καθεστώς ανάλογο με αυτό που ανέτρεψε.

⁸⁵ Camus AΙ. (1971), *Ο επαναστατημένος άνθρωπος*, μτφ. Τ. Τσακίρη, Αθήνα: Μπουκουμάνης, σελ.211.

⁸⁶ Γιαλκέτσης Αθ. (2013), *Η ηθική της εξέγερσης*, Η Εφημερίδα των Συντακτών, 12/05.

Ο λόγος για τη μεταβολή του χαρακτήρα της εξέγερσης είναι η θέση της ιστορίας. Η θρησκεία στην οποία πιστεύει ο άνθρωπος ανατρέπεται από την κοσμική ιδεολογία που γεννά η ιστορία. Ο άνθρωπος μετατρέπεται τον εαυτό του σε Θεό και κρίνει ποιος θα ζήσει και ποιος θα πεθάνει με αιτιολογία την «αναγκαία» βία της επανάστασης.⁸⁷

Ο Καμύ διαφωνεί με αυτή τη φιλοσοφία. Γι' αυτόν η ανθρώπινη ζωή έχει τόσο μεγάλη σημασία που δεν διανοείται να την φανταστεί ως «απαραίτητη» θυσία για την ελευθερία. Αντίθετα, προτείνει μία διαφορετική εξέγερση που θα σέβεται τόσο την ελευθερία και την αξιοπρέπεια όσο και τη ζωή, που δεν θα τη χρησιμοποιεί για την επίτευξη πολιτικών στόχων.

Για τον Καμύ η εξέγερση πρέπει να έχει ηθικά όρια. Υπάρχουν μέτρα και όρια που δεν πρέπει να τα υπερβαίνουν οι επαναστάτες προκειμένου η εξέγερση να είναι δημιουργική και μη βίαιη.⁸⁸

Οι εξεγέρσεις έχουν ως στόχο το υπέρτατο καλό διεκδικώντας για τους ανθρώπους ιδανικά και αξίες. Στην πορεία όμως γίνεται επανάσταση που για να πετύχει το σκοπό της χρησιμοποιεί κάθε μέσο, ακόμα και τα πιο βίαια, με αποτέλεσμα τα ιδανικά που αποζητούν για όλους όπως η αξιοπρέπεια να τα στερούν από αυτούς που θεωρούνται εχθροί.

Ένα από τα πιο σημαντικά παραδείγματα που χρησιμοποιεί ο Καμύ για να καταδείξει πώς μπορούν να εξελιχθούν αρνητικά οι επαναστάσεις είναι ο σταλινισμός, που την εποχή του Καμύ, είχε την αποδοχή των περισσότερων διανοούμενων. Η ρώσικη επανάσταση έγινε το μέσο για το σοβιετικό καθεστώς που διεξήγαγε μία σειρά εγκλημάτων με επίκεντρο τη θεωρία του Μαρξ ότι η δικαιοσύνη δεν

⁸⁷ Γιαλκέτσης Αθ. (2013), *Η ηθική της εξέγερσης*, Η Εφημερίδα των Συντακτών, 12/05.

⁸⁸ Γιαλκέτσης Αθ. (2013), *Η ηθική της εξέγερσης*, Η Εφημερίδα των Συντακτών, 12/05.

μπορεί να περιλαμβάνει τρυφερότητα. Ο Καμύ θεωρούσε ότι αυτό γίνεται από την λάθος ερμηνεία που αποδίδεται σε θεωρίες όπως αυτή του Μαρξ. Το ότι δεν μπορεί να υπάρχει τρυφερότητα στη δικαιοσύνη δεν σημαίνει αυτομάτως ότι πρέπει να υπάρχει έγκλημα. Για τον Καμύ ο Μαρξ ξεκαθάριζε πως η δικαιοσύνη καθορίζεται και από το μέσο που χρησιμοποιείται επιβεβαιώνοντας την άποψη του με την άποψη του ότι: «Ένας σκοπός που έχει ανάγκη από άδικο μέσα δεν είναι ένας δίκαιος σκοπός», και κατά συνέπεια, σίγουρα δεν είναι δικαιοσύνη.⁸⁹

⁸⁹ Γιαλκέτσης Αθ. (2013), *Η ηθική της εξέγερσης*, Η Εφημερίδα των Συντακτών, 12/05.

Κεφάλαιο 3: Η έννοια του τρομοκράτη

3.1. Ορισμός της τρομοκρατίας και του τρομοκράτη και το φιλοσοφικό έργο του Καμού

Η πρώτη εμφάνιση του όρου «τρομοκρατία» έγινε το 1798. Τον όρο χρησιμοποιούσε το Τάγμα των Ιακωβίνων κατά τη διάρκεια της Γαλλικής Επανάστασης και συμπεριλήφθηκε σε ένα συμπλήρωμα του λεξικού της Γαλλικής Ακαδημίας. Ο όρος εννοούσε την άσκηση βίας εναντίον των εχθρών του λαού όπως ανέφερε και ο ίδιος ο Ροβεσπιέρος στην Εθνοσυνέλευση της 5^{ης} Φεβρουαρίου του 1794: «Είναι ανάγκη να καταπνιγούν οι εσωτερικοί και οι εξωτερικοί εχθροί της Επανάστασης ή να χαθούν μαζί της. Τώρα, στην παρούσα κατάσταση, ο κύριος πρωταρχικός σκοπός της πολιτικής σας είναι να κατευθύνετε το λαό με την λογική και τους εχθρούς του λαού με την τρομοκρατία. Η δύναμη της λαϊκής κυβέρνησης σε καιρό ειρήνης είναι η αρετή, η δύναμη της λαϊκής κυβέρνησης σε καιρό επανάστασης είναι ταυτόχρονα η αρετή και η τρομοκρατία. Η αρετή, χωρίς την οποία η τρομοκρατία είναι ολέθρια, η τρομοκρατία, χωρίς την οποία η αρετή είναι ανίσχυρη. Η τρομοκρατία δεν είναι άλλο από την άμεση, αυστηρή και άκαμπτη δικαιοσύνη. Είναι λοιπόν μια εκδοχή της αρετής».⁹⁰

Ο Καμού έχει το δικό του θεωρία για την τρομοκρατία η οποία υπαγορεύεται όχι μόνο μέσα από τη σκέψη άλλων στοχαστών και την ιστορία αλλά και από γεγονότα σύγχρονα της εποχής του που τον προβλημάτιζαν ως στοχαστή αλλά και ως άνθρωπο. Η σκέψη του προέκυπτε μέσω της αυστηρής πνευματικής πορείας που ακολουθούσε αλλά δεν περιορίζονταν μόνο σε αυτή. Αντιδρούσε έμπρακτα αλλά και πνευματικά στα γεγονότα και στις αδικίες της εποχής του παίρνοντας

⁹⁰ Bonanate L. (2009), *Διεθνής τρομοκρατία*, μτφ. Ν. Σιδέρη, Αθήνα: Κέδρος, σελ.18.

ξεκάθαρα θέση υπέρ αυτού που ο ίδιος θεωρούσε ως δίκαιο. Η σκέψη για τον Καμύ ήταν απαραίτητη αλλά ως βάση για τη δράση.⁹¹

Ο ίδιος ο Καμύ λόγω της δράσης του γνώρισε τη βία και είδε τους μετασχηματισμούς της με την πάροδο του χρόνου. Αυτός ήταν και ο λόγος που αναγνώριζε ότι έπρεπε να υπάρχουν όρια ώστε η δράση να μη μεταβληθεί σε ωμή βία. Ο Καμύ δεχόταν τη βία ως μία αναγκαία συνθήκη σε κάποιες περιπτώσεις αλλά έπρεπε να αντιμετωπίζεται με μέτρο και ως εξαίρεση. Όταν ο άνθρωπος εξοικειωνόταν με τη βία και την έκανε αυτοσκοπό του, τότε χάνει τον υπέρτατο σκοπό και το στόχο του αφού η βία θα κατακλύσει τα πάντα. Ο Καμύ γνώρισε τη βία στη Κατοχή ως αντιστασιακός. Ήταν μία βία πρόσκαιρη όμως και αναγκαία λόγω των συνθηκών που είχαν επιβάλλει οι αντίπαλοι.⁹²

Η βία της αντίστασης ήταν αναγκαία για τον Καμύ αλλά πάντα με περιορισμούς και όρια. Αυτός είναι και ο λόγος που αντέδρασε έντονα στη ατομική βόμβα της Χιροσίμας την οποία εξέλαβε ως μία τρομοκρατία που προέκυψε από την εξουσία που παρείχε σε ένα κράτος η επιστήμη. Στην τρομοκρατική αυτή επίθεση η στάση του Καμύ δεν μπορεί να είναι τίποτε άλλο από ηθική: «[...] ο μηχανικός πολιτισμός άγγιξε μόλις την τελευταία βαθμίδα της θηριωδίας. Στο εγγύς μέλλον, θα πρέπει να διαλέξουμε: ή την ομαδική αυτοκτονία ή τη συνετή χρήση των επιτευγμάτων της επιστήμης».⁹³

Τον τρόπο αυτό που επιβάλλεται στην ανθρωπότητα μέσα από τέτοιες πράξεις, ο Καμύ δεν τον καταγράφει απλώς αλλά προσπαθεί να τον εξηγήσει. Προσπαθεί να αναλύσει τον τρόπο και την τρομοκρατία γιατί μόνο αν γνωρίζει κάτι μπορεί να του αντισταθεί και να ανατραπεί. Η τρομοκρατία σαν έννοια αφηρημένη μόνο φόβο μπορεί να

⁹¹ Καμύ Αλ. (2003), *Σκέψεις για τη τρομοκρατία*, μτφ. Ν. Καρακίτσου- Ντουζέ, Μ. Κασαμπαλόγλου- Ρομπλέν, Αθήνα: Καστανιώτης, σελ.17.

⁹² Καμύ Αλ. (2003), *Σκέψεις για τη τρομοκρατία*, μτφ. Ν. Καρακίτσου- Ντουζέ, Μ. Κασαμπαλόγλου- Ρομπλέν, Αθήνα: Καστανιώτης, σελ.20.

⁹³ Καμύ Αλ. (2003), *Σκέψεις για τη τρομοκρατία*, μτφ. Ν. Καρακίτσου- Ντουζέ, Μ. Κασαμπαλόγλου- Ρομπλέν, Αθήνα: Καστανιώτης, σελ.21.

δημιουργήσει ενώ αν γίνει συγκεκριμένη πραγματικότητα, τότε υπάρχει το ενδεχόμενο να εντοπιστούν τρόποι αντιμετώπισης της. Ο Καμύ θέτει ξεκάθαρα τον παραλογισμό που διέπει την τρομοκρατία και εγκλωβίζει τους ανθρώπους: «Τελικά, οι άνθρωποι σαν κι εμένα θα ήθελαν έναν κόσμο όπου όχι δεν θα σκοτωνόμασταν πια (δεν είμαστε δα κι εντελώς τρελοί!), μα όπου ο φόνος δεν θα ήταν νομιμοποιημένος. Είμαστε πράγματι, εδώ, στην καρδιά της ουτοπίας και της αντίφασης: ζούμε ακριβώς σ' έναν κόσμο όπου ο φόνος είναι νομιμοποιημένος, κι αν δεν τον αποδεχόμαστε ως έχει, οφείλουμε να τον αλλάξουμε. Φαίνεται όμως πως αυτό είναι ανέφικτο δίχως την προσφυγή στο φόνο. Ο φόνος μας παραπέμπει επομένως στο φόνο και θα συνεχίσουμε να ζούμε μέσα στον τρόμο, είτε έχοντας τον αποδεχτεί καρτερικά είτε επιθυμώντας να τον εξαφανίσουμε, χρησιμοποιώντας μέσα που θα τον αντικαταστήσουν μ' έναν άλλο τρόπο».⁹⁴

Η άποψη του Καμύ για την αντιμετώπιση της τρομοκρατίας είναι ξεκάθαρη. Υπάρχει το ενδεχόμενο να μπορεί να αντιμετωπιστεί με τα ίδια μέσα που η ίδια χρησιμοποιεί αλλά με τη διαφορά ότι θα υπάρχει μέτρο και όριο στη χρήση των μέσων.

Ο Καμύ δεν είχε ψευδαισθήσεις για τη χρήση της βίας και δεν διατύπωνε ουτοπικές απόψεις. Γνώριζε πολύ καλά πως η βία ήταν μεν ανεπιθύμητη αλλά παράλληλα υπήρχε και αυτή ήταν μία κατάσταση που δεν μπορούσε να ανατραπεί. Αυτό δε σήμαινε όμως ότι έπρεπε να νομιμοποιηθεί και να αντιμετωπίζεται ως κάτι φυσιολογικό και κανονικό. Αντίθετα, πίστευε ότι η χρήση της έπρεπε να γίνεται μόνο σε κάποιες περιπτώσεις και όσο το δυνατόν πιο περιορισμένα.⁹⁵

⁹⁴ Καμύ Αλ. (2003), *Σκέψεις για τη τρομοκρατία*, μτφ. Ν. Καρακίτσου- Ντουζέ, Μ. Κασαμπαλόγλου- Ρομπλέν, Αθήνα: Καστανιώτης, σελ.23-24.

⁹⁵ Καμύ Αλ. (2003), *Σκέψεις για τη τρομοκρατία*, μτφ. Ν. Καρακίτσου- Ντουζέ, Μ. Κασαμπαλόγλου- Ρομπλέν, Αθήνα: Καστανιώτης, σελ.25.

3.2. Ο τρομοκράτης στα έργα «Οι Δίκαιοι» και «Σκέψεις για την τρομοκρατία»

Η διατήρηση της εξέγερσης στην ιδανικότητα της διατηρεί την ανθρώπινη ύπαρξη στην ιδανικότητα της. Για το λόγο αυτό η μη αλλοτρίωση είναι συνυφασμένη εδώ με τη διατήρηση της δύναμης για αντίσταση.

Γι τον Καμύ αν αλλοτριωθεί η δύναμη της άρνησής μας, η συναινετικότητά μας γίνεται χυνότητα του νου, που δεν εξισορροπείται με τίποτε. Αν αλλοτριωθεί η δύναμη της αντίστασης του ατόμου απέναντι στην αδικία και ο άνθρωπος δεν είναι σε θέση να αρθρώσει δυναμικά ένα όχι, τότε η συναίνεση του προέρχεται από αδυναμία και υποδηλώνει απλά μια διανοητική ανεπάρκεια. Μια ιδανική ύπαρξη αντιστοιχεί, συνεπώς, σε μίαν εξεγερμένη ύπαρξη, επειδή αυτή, καθώς εξεγείρεται, είναι σε θέση να επιβεβαιώνει τη δυνατότητα της αντιλαμβάνεται και να υποστηρίζει αδιάλειπτα την έννοια του δικαίου. Η εξέγερση, άλλωστε, δεν εκδηλώνεται, αν δεν προηγηθεί σε κάποιον το αίσθημα ότι με ένα οποιοδήποτε τρόπο και σε κάποιο σημείο έχει δίκιο .

Στο έργο του Καμύ «Οι δίκαιοι» οι πρωταγωνιστές είναι τρομοκράτες που θέλουν να σκοτώσουν με βόμβα το Μεγάλο Δούκα. Το γεγονός είναι πραγματικό όπως πραγματικό είναι το πρόσωπο του Καλιάγεφ, του τρομοκράτη που έχει μία στάση απέναντι στις καταστάσεις ανάλογη με αυτή του Καμύ. Ο Καλιάγεφ δεν έχει κανένα πρόβλημα να σκοτωθεί ο ίδιος και να γίνει θυσία για το στόχο του. Τη βόμβα όμως τελικώς δεν την ρίχνει γιατί δεν θέλει να σκοτώσει τα δύο μικρά παιδιά που επιβαίνουν στην άμαξα μαζί με το δούκα. Όπως και ο Καμύ έτσι και ο Καλιάγεφ έχει όρια ως το ποιο σημείο μπορεί να φτάνει η τρομοκρατική δράση.

Στο έργο αυτό καταγράφονται οι δύο αντίθετες απόψεις που κυριαρχούν για την τρομοκρατία. Η μία είναι αυτή του Καλιάγεφ και η άλλη είναι αυτή του Στεπάν που πιστεύει ότι η δράση πρέπει να

επιτελείται με οποιαδήποτε θυσία και με οποιαδήποτε μέσο και κατά συνέπεια, τα παιδιά έπρεπε να σκοτωθούν προκειμένου να σταματήσει η τυραννία. Δεν αποδέχεται ηθικά διλήμματα όπως ο θάνατος των παιδιών και πιστεύει ότι η επανάσταση θα πετύχει το στόχο της μόνο όταν οι τρομοκράτες απολέσουν τέτοιου είδους ηθικούς δισταγμούς και αφοσιωθούν στο στόχο τους. Για τον Στεπάν τα όρια που τίθενται δεν είναι τίποτε άλλο από έλλειψη πίστης στην επανάσταση και στο σκοπό της.⁹⁶

Οι απόψεις του Στεπάν αγγίζουν τα όρια των καθεστωτικών συμπεριφορών. Είναι τόσο βέβαιος ότι έχει τη λύση για τη σωτηρία του λαού που δεν τον ενδιαφέρει καθόλου η άποψη του κόσμου. Αυτούς θα τους σώσει ακόμα κι αν αυτοί δεν το θέλουν γιατί αυτός γνωρίζει τι είναι σωστό. Αυτό απαντά και στο δισταγμό της Ρόζας απέναντι σε μία σκληρή και ανελέητη επανάσταση που θα επιφέρει το μίσος των ανθρώπων. Δεν τον ενδιαφέρει καθόλου γιατί θεωρεί ότι η δική του αγάπη καθώς και των ανθρώπων που σκέφτονται και δρουν με τον ίδιο τρόπο με αυτόν, είναι αρκετή για να την επιβάλλουν και στους υπόλοιπους ανθρώπους. Ο Στεπάν θα σώσει την ανθρωπότητα όχι με αυτήν μαζί αλλά επιβάλλοντας την επανάσταση του.⁹⁷

Ο Καλιάγεφ, όπως και ο Καμύ, δεν μπορεί να αποδεχτεί αυτή την άποψη. Η επανάσταση που πρεσβεύει ο Στεπάν είναι τόσο δεσποτική όσο και τα καθεστώτα που αντιμάχονται. Ο Καλιάγεφ δέχεται να σκοτώσει για να επιφέρει το δίκαιο στην ανθρωπότητα τιμωρώντας αυτούς που επιβάλλουν τις αδικίες και όχι γιατί είναι δολοφόνος. Δεν δέχεται ότι για να επιτευχθεί ένας σκοπός θα πρέπει να χρησιμοποιηθούν όλα τα μέσα γιατί σε αυτή την περίπτωση ο σκοπός

⁹⁶ Καμύ Αλ. (2003), *Σκέψεις για τη τρομοκρατία*, μτφ. Ν. Καρακίτσου- Ντουζέ, Μ. Κασαμπαλόγλου- Ρομπλέν, Αθήνα: Καστανιώτης, σελ.28.

⁹⁷ Καμύ Αλ. (2003), *Σκέψεις για τη τρομοκρατία*, μτφ. Ν. Καρακίτσου- Ντουζέ, Μ. Κασαμπαλόγλου- Ρομπλέν, Αθήνα: Καστανιώτης, σελ.28-29.

θα γίνει άδικος. Για τον Καλιάγεφ τα μέσα που χρησιμοποιούνται είναι αυτά που καθορίζουν αν ο σκοπός είναι δίκαιος ή άδικος.⁹⁸

Ο σεβασμός των ορίων από τον Καλιάγεφ διαφαίνεται και από τον τρόπο που πληρώνει το φόνο που διαπράττει. Η βόμβα του θα σκοτώσει τον δούκα και αυτός σε αντάλλαγμα θα προσφέρει τη δική του ζωή όταν θα οδηγηθεί στη κρεμάλα αφού πρώτα έχει αρνηθεί να ζητήσει χάρη.

Το έργο «Σκέψεις για την τρομοκρατία» καταγράφει τις απόψεις του Καμύ σε διαφορετικά γεγονότα και περιπτώσεις. Παραμένει όμως σταθερός στις απόψεις ότι υπάρχουν όρια που δεν πρέπει να υπερβαίνονται. Το 1957, που ο Καμύ διάβασε στο *Exigence*, ένα άρθρο του Αλγερινού ποιητή Ζαν Σενάκ που αναφερόταν σε αυτόν, υπονοώντας ότι δεν υπερασπίζεται το δίκαιο της Αλγερίας. Η επιστολή αυτή, που δεν είναι γνωστό αν στάλθηκε τελικώς στον ποιητή αφού βρέθηκε στο προσωπικό αρχείο του Καμύ, αποτυπώνει ιδανικά όχι μόνο τις απόψεις του συγγραφέα για την τρομοκρατία αλλά και τον διχασμό που ένιωθε ανάμεσα στην Αλγερία και τη Γαλλία:

«Αγαπητέ μου Σενάκ,

Υποθέτω ότι εκ μέρους σας έλαβα το άρθρο σας το δημοσιευμένο στο *Exigence*. Με έκπληξη πάντως βρήκαν σ' αυτό μια σημείωση που απαιτεί μια απάντηση μου, αν και είχα αποφασίσει να σιωπήσω σχετικά με οτιδήποτε αφορά στην Αλγερία για να μην προσθέσω κάτι στη δυστυχία της, ούτε και στις ανοησίες που γράφονται εις βάρος της. Σας υπενθυμίζω τη σημείωση σας: «Εκείνος που γράφει δεν θα φτάσει ποτέ στο ύψος εκείνων που πεθαίνουν, δήλωνε κάποτε ο Καμύ, σε μια εποχή όπου δεν απαρνιόταν ακόμα την αδικία των Δικαίων». Τούτο το «ακόμα» είναι υπερβολικό. Το θέμα των Δικαίων είναι ακριβώς αυτό που μας απασχολεί σήμερα, και πιστεύω πάντα όσα πίστευα και τότε. Ο ήρωας του θεατρικού έργου Οι δίκαιοι αρνείται να ρίξει τη βόμβα όταν

⁹⁸ Καμύ Αλ. (2003), *Σκέψεις για τη τρομοκρατία*, μτφ. Ν. Καρακίτσου- Ντουζέ, Μ. Κασαμπαλόγλου- Ρομπλέν, Αθήνα: Καστανιώτης, σελ.29.

βλέπει ότι, εκτός από τον μέγα δούκα που δέχτηκε να δολοφονήσει, κινδυνεύει να σκοτώσει και δυο παιδιά. Τούτη την άρνηση, τούτη την παθιασμένη βεβαιότητα πως στο φόνο και στην αδικία υπάρχει ένα όριο που δεν πρέπει να υπερβούμε, τις έφερα σαν παράδειγμα στο θεατρικό έργο μου και στον Επαναστατημένο άνθρωπο επειδή, κατά τη γνώμη μου, είναι οι μόνες που διατηρούν στην επανάσταση την αλήθεια και το μεγαλείο της. η θέση μου δεν άλλαξε σ' αυτό το σημείο, κι αν νιώθω κατανόηση και θαυμασμό γι' αυτόν που αγωνίζεται για μια ελευθερία, νιώθω μόνο απέχθεια για τον άλλον που σκοτώνει γυναικόπαιδα. Τίποτα δεν έβλαψε περισσότερο το δίκαιο του αραβικού λαού της Αλγερίας από την εμφύλια τρομοκρατία που από δω και πέρα μπαίνει συστηματικά σε εφαρμογή από τα αραβικά κινήματα. Κι αυτή η τρομοκρατία επιβραδύνει, ίσως ανεπανόρθωτα, τη δίκαιη λύση που θα επιτευχθεί τελικά.

Η αντίρρηση πως και οι Γάλλοι κάνουν το ίδιο θα μπορούσε να συζητηθεί επωφελώς αν διανοούμενοι ή ιθύνοντες Άραβες είχαν διαμαρτυρηθεί για τους φόνους αθώων, όπως το κάναμε εμείς, δημοσίως, για την ομαδική καταστολή. Δεν συνέβη όμως τίποτα. Παραμείναμε επομένως μόνι με τα καλά μας αισθήματα ενώ πυροβολούσαν [ημιτελής φράση, που προστέθηκε με πένα στο δακτυλογραφημένο κείμενο]. Τουλάχιστον μη με κάνετε να επιδοκιμάσω, ακόμα κι αν είναι στο παρελθόν, πράξεις που με αηδιάζουν. Επιμένω, αντίθετα, όχι να αρνούμαι, μα να καταδικάζω απόλυτα, σήμερα όπως και χθες, τη δολοφονία αθώων πολιτών. Θα προσθέσω τέλος πως το δικό σας «ακόμα» δεν είναι μόνο ανακριβές, είμαι επίσης και λίγο υβριστικό, απευθυνόμενο σ' έναν άνθρωπο ο οποίος γνωρίζεται πως ήταν ο μόνος στην περίπτωση του, στην Αλγερία, πριν από είκοσι χρόνια, που τάχθηκε στην πλευρά του αραβικού λαού.

Εγώ δεν θα σας κάνω, βέβαια, μάθημα ηθικής. Αφήστε με όμως να σας πω ότι σκέφτομαι ακόμα πως εκείνος που γράφει δεν στέκεται ποτέ στο ύψος εκείνων που πεθαίνουν. Πολλοί άνθρωποι σήμερα πεθαίνουν

στην Αλγερία, Άραβες και Γάλλοι. Εσείς που γράφετε, σκεφτείτε το καλά αυτό, πριν κάνετε τάχα πως αποδέχεστε, εις βάρος μου, την πασίγνωστη αδικία των δικαίων. Τούτη η φράση, ελαφριά εδώ, βαραίνει εκεί με το βάρος του αίματος της. Αυτό που ένας συγγραφέας οφείλει οπωσδήποτε να κάνει, εφόσον δεν πολεμάει, είναι να μην επιβαρύνει περισσότερο, υποκύπτοντας στις ευκολίες της γλώσσας, το βάρος του αίματος».⁹⁹

⁹⁹ Καμύ Αλ. (2003), *Σκέψεις για τη τρομοκρατία*, μτφ. Ν. Καρακίτσου- Ντουζέ, Μ. Κασαμπαλόγλου- Ρομπλέν, Αθήνα: Καστανιώτης, σελ.145-147.

3.3. Η ηθική του τρομοκράτη

Οι απόψεις του Καμύ για την τρομοκρατία και η αναζήτηση έχει ως σκοπό τη διατύπωση μίας ηθικής όχι θεωρητικής και στοχαστικής, αλλά μίας ηθικής που μπορεί να εφαρμοστεί στην πράξη. Οι απόψεις είναι απλώς σκέψεις και ο Καμύ δεν έχει στόχο να μάθει τους ανθρώπους τι πρέπει να σκέφτονται για την τρομοκρατία αλλά για το πώς πρέπει να δρουν.

Ο Καμύ δεν αποδέχεται ότι υπάρχει νόμιμη βία. Ακόμα και η βία έχει ιδεολογικό και προοδευτικό προκάλυμμα, πρέπει να είναι περιορισμένη.¹⁰⁰

Ο Καμύ ξέρει πολύ καλά πως δεν υπάρχει εξέγερση χωρίς βία. Αυτό δεν σημαίνει όμως ότι η εξέγερση θα πρέπει να την αποδεχτεί και να επιτρέψει να κατακλυστεί από αυτή. Αυτός που ξεκινά μία εξέγερση είναι αθώος και το κάνει γιατί έχει ιδανικά. Αν όμως αποδεχτεί και δικαιολογήσει τη βία, τότε γίνεται μηδενιστής και δολοφόνος:

«Κάθε φορά που [η εξέγερση] θεοποιεί την ολοκληρωτική άρνηση αυτού που είναι, το απόλυτο όχι, σκοτώνει. Κάθε φορά που δέχεται τυφλά αυτό που είναι και κραυγάζει το απόλυτο ναι, σκοτώνει. Το μίσος ενάντια στον Πλάστη μπορεί να μεταβληθεί σε μίσος ενάντια στην πλάση ή σε αποκλειστική και προκλητική αγάπη γι' αυτό που είναι. Μα και στις δυο περιπτώσεις, καταλήγει στο φόνο και χάνει το δικαίωμα να λέγεται εξέγερση».¹⁰¹

[...]

«Άκουσα τόσους συλλογισμούς, που παρά λίγο να μου πάρουν τα μυαλά, και που ξελόγιασαν αρκετούς άλλους ώστε να τους κάνουν να

¹⁰⁰ Καμύ Αλ. (2003), *Σκέψεις για τη τρομοκρατία*, μτφ. Ν. Καρακίτσου- Ντουζέ, Μ. Κασαμπαλόγλου- Ρομπλέν, Αθήνα: Καστανιώτης, σελ.31.

¹⁰¹ Καμύ Αλ. (2003), *Σκέψεις για τη τρομοκρατία*, μτφ. Ν. Καρακίτσου- Ντουζέ, Μ. Κασαμπαλόγλου- Ρομπλέν, Αθήνα: Καστανιώτης, σελ.31.

δεχθούν την δολοφονία, κι έτσι κατάλαβα πως όλη η δυστυχία των ανθρώπων προέρχεται από το ότι δεν μιλούν ξεκάθαρα».¹⁰²

Ο επαναστάτης για τον Καμύ θα πρέπει να θυμάται ότι πρωταρχικός του στόχος πρέπει να είναι η διαφύλαξη της ελευθερίας και της δικαιοσύνης. Αν υπερβεί αυτά τα όρια, τότε ο στόχος χάνεται. Η στάση αυτή του τρομοκράτη είναι η μόνη ηθική αποδεκτή για τον Καμύ.

Ο τρομοκράτης του Καμύ είναι εντελώς διαφορετικός από τους σύγχρονους τρομοκράτες. Μετά την επίθεση της 11^{ης} Σεπτεμβρίου στους Δίδυμους Πύργους, το ενδιαφέρον για την τρομοκρατία έχει αναζωπυρωθεί καθώς επίσης και ο πόλεμος εναντίον της. Η μεγάλη ενασχόληση με την τρομοκρατία προκύπτει από το γεγονός ότι αποτελεί μία διαφορετική μορφή, βασισμένη όχι σε ιδεώδη έστω και άδικα, αλλά σε πολιτικούς, οικονομικούς και θρησκευτικούς παράγοντες. Ο φόβος που έχει δημιουργήσει η σύγχρονη τρομοκρατία είναι πολύ μεγάλος γιατί στόχος δεν είναι ένα, δύο ή τρία άτομα που θα πέσουν θύματα ενός πυροβολισμού. Αντίθετα, θύματα μπορεί να είναι χιλιάδες άτομα, θύματα των όλων και πιο σύγχρονων όπλων μαζικής καταστροφής που αναπτύσσονται. Το σημαντικότερο όμως είναι ότι ο σύγχρονος τρομοκράτης δεν έχει απολύτως καμία ηθική. Δεν εξετάζει ποιοι είναι αυτοί που σκοτώνονται ανάμεσα στα εκατοντάδες θύματα αλλά θεωρεί τον θάνατο δίκαιο λόγω της εθνικής, πολιτικής ή θρησκευτικής ταυτότητας τους. Οι νέοι τρομοκράτες δεν μπορούν να σταματήσουν με τίποτα.

¹⁰² Camus A1. (2008), *Η πανούκλα*, μτφ. Ν. Καρακίτσου- Ντουζέ, Μ. Κασαμπαλόγλου-Ρομπλέν, Αθήνα: Καστανιώτης, σελ.259.

Δεν υπάρχει καμία ηθική για να τους περιορίζει ή να τους αποτρέπει από τη δράση τους γιατί τα πιστεύω τους δεν είναι επίγεια. Η θρησκευτική διάσταση που έχει εμπλακεί στην τρομοκρατία, τους κάνει να πιστεύουν μόνο σε θεούς και συνεπώς να μην υπολογίζουν, γιατί δεν έχουν τίποτα να χάσουν, την επίγεια ζωή.¹⁰³

Σήμερα δεν μπορεί να ειπωθεί με ακρίβεια και τόσο ξεκάθαρα όπως το πράττει ο Καμύ τι είναι σωστό και τι είναι λάθος, τι είναι δίκαιο και τι άδικο, τι είναι ηθικό και τι ανήθικο. Η απόδοση ηθικής ευθύνης είναι εξαιρετικά δύσκολο να γίνει γιατί οι τρομοκρατικές πράξεις δεν είναι μονοδιάστατες αλλά αντίθετα περιλαμβάνουν μία σειρά παραγόντων. Υπάρχουν βέβαια και περιπτώσεις που το σωστό και το λάθος εκπορεύεται από το αποτέλεσμα της πράξης. Έχει καμία σημασία αν τα κίνητρα της επίθεσης της 11^η Σεπτεμβρίου ήταν σωστά όταν το αποτέλεσμα είναι περίπου τρεις χιλιάδες νεκροί;¹⁰⁴

Η θρησκευτική πίστη είναι ένα από τα βασικά κίνητρα της σύγχρονης τρομοκρατίας. Παρά όμως την αλλαγή των μεγεθών, το θέμα της ηθικής επιλογής, όπως το τοποθέτησε ο Καμύ, φαίνεται να είναι επίκαιρο. Ο Αρχιεπίσκοπος του Καντέρμπουρι, που λόγω θέσης θα ήταν αναμενόμενο να δικαιολογήσει τη θρησκευτική πίστη, υποστηρίζει ότι όλα είναι θέμα επιλογής, μία σκέψη αντίστοιχη με αυτή του Καμύ: «Ακόμα και οι φρικαλέες και φονικές πράξεις από κάπου εκπηγάζουν συνήθως και αν είναι ακραίου χαρακτήρα, τότε δε θα έχουμε άδικο εάν τις αναζητήσουμε μέσα σε ακραίες καταστάσεις.

¹⁰³ Ρουά Ο. (2003), *Οι αυταπάτες της 11^{ης} Σεπτεμβρίου. Στρατηγική και τρομοκρατία*, μτφ. Ν. Ζαρταμόπουλος, Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας, σελ.123-124.

¹⁰⁴ Honderich T. (2006), *Οι πόλεμοι της τρομοκρατίας. Οι αμφιλεγόμενες πολιτικές των δυτικών δημοκρατιών*, μτφ. Μ. Χωρεάνθη, Αθήνα: Ιωλκός, σελ.18.

Αυτό βέβαια δε σημαίνει ότι οι δράστες δεν είχαν άλλη επιλογή και επομένως έχουν το ακαταλόγιστο- κάθε άλλο μάλιστα. Όμως, το να αποδίδουμε όσα δεν καταλαβαίνουμε μόνο στο «κακό», εμπεριέχει συναισθηματισμό. Μας απαγκιστρώνει και μας επιτρέπει να παραμείνουμε μακριά από το εξής ερώτημα: Τι μπορούμε- αν πράγματι μπορούμε- να αναγνωρίσουμε στις καταστροφικές πράξεις του άλλου». ¹⁰⁵

¹⁰⁵ Honderich T. (2006), *Οι πόλεμοι της τρομοκρατίας. Οι αμφιλεγόμενες πολιτικές των δυτικών δημοκρατιών*, μτφ. Μ. Χωρεάνθη, Αθήνα: Ιωλκός, σελ.21.

3.4. Η τρομοκρατία και ο πόλεμος

Όπως ήδη αναφέρθηκε, ο ίδιος ο Καμύ ηθικά δεν αποδέχονταν τη βία αλλά αντιλαμβανόταν ότι αποτελούσε μέρος της πραγματικότητας που βίωνε. Το 1948, απαντά στο περιοδικό Caliban στον Εμμανουήλ ντ' Αστιέ ντε λα Βιζερί που ήταν αντιστασιακός, διευθυντής του κινήματος «Απελευθέρωση» και της εφημερίδας «Απελευθέρωση», βουλευτής και υποστηρικτής των κομμουνιστών και του άσκησε κριτική για τον τρόπο που αναφέρεται στη βία. Σε αυτή την επιστολή, ο Καμύ τονίζει ότι δεν απορρίπτει τη βία αλλά κάποιες μορφές της και ότι κατανοεί τη χρήση της στα όρια ενός πολέμου:

«[...] Πράγματι, δεν αποκηρύσσω τις ιδέες μου όταν αποκηρύσσω τη μη βία. Δεν την υπερασπίστηκα ποτέ μου. Και μου αποδίδουν αυτή τη στάση γιατί διευκολύνει την πολεμική. Δεν νομίζω πως θα 'πρεπε ν' απαντήσω στα χτυπήματα δίνοντας την ευλογία μου. Πιστεύω πως η βία είναι αναπόφευκτη, μου το έμαθαν τα χρόνια της Κατοχής. Και, για να μιλήσω έξω απ' τα δόντια, υπήρχαν εκείνο τον καιρό τρομερές βιαιοπραγίες που δεν μου δημιούργησαν κανένα πρόβλημα. Επομένως, δεν θα πω ότι πρέπει να καταργήσουμε κάθε βία, θα ήταν ευχής έργο θεωρητικά, αλλά στην πραγματικότητα χίμαιρα. Λέω μόνο ότι πρέπει ν' αρνηθούμε κάθε νομιμοποίηση της βίας, είτε αυτή η νομιμοποίηση της προέρχεται από το απόλυτο κρατικό συμφέρον είτε από μια απολυταρχική φιλοσοφία. Η βία είναι ταυτόχρονα αναπόφευκτη και αδικαιολόγητη. Πιστεύω πως πρέπει να προστρέχουμε σ' αυτήν μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις και να την περιορίζουμε στα δυνατά όρια. Δεν προπαγανδίζω λοιπόν ούτε τη μη βία, γνωρίζω δυστυχώς ότι είναι κάτι ανέφικτο, ούτε, όπως λένε οι χωρατατζήδες, την αγιοσύνη: ξέρω πολύ καλά τον εαυτό μου για να μπορώ να πιστεύω στη γνήσια αρετή. Μα σ' έναν κόσμο όπου πασχίζουμε να δικαιολογήσουμε την τρομοκρατία με αντιφατικά επιχειρήματα, νομίζω ότι χρειάζεται να ελέγχουμε τη βία, να την περιορίζουμε σε ορισμένους τομείς όταν καταντά αναπόφευκτη, να εξουδετερώνουμε τις τρομακτικές επιπτώσεις της, εμποδίζοντας την να φτάσει ως τα άκρα της παραφροσύνης της. Απεχθάνομαι τη βολική

βία. Απεχθάνομαι εκείνους που πάνε πιο μακριά με τα λόγια απ' ότι με τις πράξεις τους. Κι αυτό με διαφοροποιεί από μερικά μεγάλα πνεύματα μας, των οποίων θα σταματήσω να περιφρονώ τις εκκλήσεις για έγκλημα όταν θα πάρουν κι εκείνοι στα χέρια τους τα τουφέκια της εκτέλεσης.

Στην αρχή του άρθρου σας, με ρωτάτε γιατί τάχθηκαν με την Αντίσταση. Είναι μια ερώτηση που δεν έχει νόημα για μερικούς ανθρώπους σαν κι εμένα. Δεν φανταζόμουν τον εαυτό μου αλλού, αυτό είν' όλο. Πίστευα, και πιστεύω πάντα, πως δεν γίνεται να είμαστε απ' την πλευρά των στρατοπέδων συγκεντρώσεως. Κατάλαβα τότε ότι μισούσα τη βία λιγότερο από τους θεσμούς της [...].¹⁰⁶

Το 1955, ο Καμύ δημοσιεύει ένα άρθρο που αναφέρεται στην Αλγερία και έχει τίτλο «Τρομοκρατία και αμνηστία». Στο άρθρο αυτό εξηγεί ότι η απελπισία επέτρεψε στην τρομοκρατία να ευδοκιμήσει στην Αλγερία και ότι σε αυτή την περίπτωση, αποτελεί ένα μέσο για να κατασταλεί και να καταπιεστεί ακόμα περισσότερο ο λαός της Αλγερίας:

«[...] Πρέπει πρώτα απ' όλα, να επαναφέρουμε την ειρήνη στην Αλγερία. Όχι με τον πόλεμο, αλλά με μια πολιτική που θα λάβει υπ' όψιν της τα βαθιά αίτια της σημερινής τραγωδίας. Η τρομοκρατία, πράγματι, δεν ωρίμασε από μόνη της. Δεν είναι καρπός του τυχαίου και της αχαριστίας που ζευγαρώθηκαν με πανουργία. Μιλούν γι' αυτήν αναφέροντας ξένες επιρροές και, σίγουρα, αυτό αληθεύει. Τούτες όμως οι επιρροές δεν θα καρποφορούσαν αν δεν υπήρχε πρόσφορο έδαφος, κι αυτό το έδαφος είναι η απελπισία. Στην Αλγερία, όπως κι αλλού, η τρομοκρατία εξηγείται από την έλλειψη ελπίδας. Γεννιέται, αλήθεια, παντού και πάντοτε, εξαιτίας της μοναξιάς, της ιδέας ότι δεν υπάρχει πια στήριγμα ούτε μέλλον, ότι οι τοίχοι χωρίς παράθυρα είναι πολύ

¹⁰⁶ Καμύ Αλ. (2003), *Σκέψεις για τη τρομοκρατία*, μτφ. Ν. Καρακίτσου- Ντουζέ, Μ. Κασαμπαλόγλου- Ρομπλέν, Αθήνα: Καστανιώτης, σελ.63-64.

χοντροί και ότι μόνο για ν' αναπνεύσεις, για να προχωρήσεις λίγο, πρέπει να τους ανατινάξεις [...].

Αμέσως, οι τοίχοι έκλεισαν γύρω από μια ανθρώπινη μάζα χωρίς αντιπροσώπους- μήτε μπέης μήτε σουλτάνος- που θα μπορούσαν να μιλήσουν για λογαριασμό της, να της δώσουν μια οντότητα. Η σιωπή, η αθλιότητα, η έλλειψη μέλλοντος και ελπίδας, ένα δυνατό αίσθημα ταπείνωσης τη στιγμή που οι άλλοι αραβικοί λαοί έπαιρναν το λόγο, όλα αυτά συνέβαλλαν ώστε να βαρύνει πάνω στις αλγερινές μάζες ένα σκοτάδι απελπισίας απ' όπου μοιραία θα ξεπηδούσαν αγωνιστές.

Τότε μπήκε σε λειτουργία μια αμείλικτη διαλεκτική της οποίας θα πρέπει να κατανοήσουνε τα αίτια και τον θανάσιμο μηχανισμό αν θέλουνε ν' απαλλαγούνε απ' αυτήν. Η καταπίεση, ακόμα και ευμενής, το ψέμα μιας κατοχής που μιλούσε πάντα για βελτίωση των συνθηκών της ζωής, χωρίς ποτέ να κάνει το παραμικρό γι' αυτήν, ξεσήκωσαν, αρχικά, εθνικιστικά κινήματα, φτωχά σε δόγμα, πλούσια όμως σε τόλμη. Τούτα τα κινήματα καταστάλθηκαν.

Κάθε καταστολή κινήματος, μετρημένη ή παράφρων, όλα τα βασανιστήρια που επέβαλε η αστυνομία όπως και κάθε δικαστική απόφαση, δυνάμωσαν την απελπισία και το αίσθημα της βίας στους πληγμένους αγωνιστές.

Η αλγερινή τρομοκρατία είναι ένα αιματηρό λάθος, αυτή καθαυτή όπως και οι επιπτώσεις της. Είναι αυτή καθαυτή όπως και οι επιπτώσεις της. Είναι λάθος αυτή καθαυτή, γιατί τείνει, κάτω από την πίεση των γεγονότων, στο ρατσισμό και, ξεπερνώντας τους ίδιους τους υποκινητές της, τείνει στην μετατροπή της, από ελεγχόμενο όργανο μιας πολιτικής, να καταντήσει παρανοϊκό όπλο ενός πρωτόγονου μίσους [...].

Η τρομοκρατία, στην περίπτωση της Αλγερίας, καταλήγει έτσι να βάζει όλα τα όργανα της εξουσίας στα ίδια αμείλικτα χέρια και να

εδραιώνει μια γενική αναμέτρηση δυνάμεων από την οποία ο αλγερινός λαός θα βγει ακρωτηριασμένος [...]».¹⁰⁷

Θα πρέπει να σημειωθεί βέβαια ότι η τρομοκρατία διαφοροποιείται από τον πόλεμο. Μπορεί να αποτελέσει αιτία πολέμου αλλά δεν μπορεί να ταυτιστεί με τον πόλεμο. Η τρομοκρατία περιλαμβάνει βία όπως και ο πόλεμος μικρότερης αλλά και μεγαλύτερης κλίμακας. Εντούτοις, η τρομοκρατία μπορεί να αποτελέσει και ενέργεια ενός κράτους και όχι μόνο ατόμων ή ομάδων και σε αυτές τις περιπτώσεις ταυτίζεται με τον πόλεμο.¹⁰⁸

Στη βία που άσκησε ο Καμύ μέσω του πολέμου, αποδίδει μία δίκαιη διάσταση. Σε ένα βαθμό αυτό ισχύει. Πρώτα απ' όλα οι πράξεις του ήταν πολεμικές και όχι τρομοκρατικές. Επιπλέον, μπορούν να ορισθούν ως δίκαιες γιατί δεν περιλάμβαναν το θάνατο αθώων και ήταν η έσχατη λύση στη βία που δέχτηκε.¹⁰⁹

¹⁰⁷ Καμύ Αλ. (2003), *Σκέψεις για τη τρομοκρατία*, μτφ. Ν. Καρακίτσου- Ντουζέ, Μ. Κασαμπαλόγλου- Ρομπλέν, Αθήνα: Καστανιώτης, σελ.115-119.

¹⁰⁸ Honderich T. (2006), *Οι πόλεμοι της τρομοκρατίας. Οι αμφιλεγόμενες πολιτικές των δυτικών δημοκρατιών*, μτφ. Μ. Χωρεάνθη, Αθήνα: Ιωλκός, σελ.152-153.

¹⁰⁹ Honderich T. (2006), *Οι πόλεμοι της τρομοκρατίας. Οι αμφιλεγόμενες πολιτικές των δυτικών δημοκρατιών*, μτφ. Μ. Χωρεάνθη, Αθήνα: Ιωλκός, σελ.51.

Κεφάλαιο 4: Ο Άλμπερ Καμύ και ο φιλοσοφικός του στοχασμός.

4.1. Ο φιλοσοφικός στοχασμός του Καμύ και η ανθρωπιστική του αισιοδοξία

«Δεν υπάρχει παρά ένα φιλοσοφικό πρόβλημα πραγματικά σοβαρό: η αυτοκτονία». Με αυτή τη φράση-απόφαση εισέρχεται ο Camus στον φιλοσοφικό διάλογο της εποχής του, τονίζοντας ταυτόχρονα πως, όταν αναρωτιέται σε τι οφείλει τη σοβαρότητα του ένα ερώτημα περισσότερο από ένα άλλο, είναι έτοιμος ν' απαντήσει ανεπιφύλακτα ότι το οφείλει στις πράξεις που αυτό συνεπάγεται .

Η τοποθέτηση αυτή του Camus, που υποδηλώνει το ενδιαφέρον του για ένα καθορισμένο πεδίο υπαρξιακού προβληματισμού, απηχεί το ευρύτερο αίτημα και των σύγχρονων του φιλοσόφων, που εκφράζεται ως αίτημα για την αναζήτηση ενός αποτελεσματικού τρόπου απόδρασης από τον ιδεαλισμό. Στην ουσία δεν πρόκειται μόνο για μια αμφισβήτηση της νοησιαρχίας και την ανάπτυξη μιας επιχειρηματολογίας πάνω σε ζητήματα που έχουν ήδη τεθεί, αλλά για την προσπάθεια της προώθησης και της εξέτασης των ζητημάτων που διαδέχθηκαν τα θεωρητικά προβλήματα του λόγου υπέρ μιας συγκεκριμένης φιλοσοφίας .

Η έννοια της ύπαρξης του ανθρώπου είναι ένα θέμα που απασχολεί τον στοχασμό του Καμύ. Στο έργο του «Ο μύθος του Σίσυφου», ο Καμύ ορίζει ως το πιο σοβαρό φιλοσοφικό πρόβλημα με το οποίο μπορεί να ασχοληθεί κάποιος την αυτοκτονία ως απόφαση για το ότι η ζωή δεν αξίζει. Όλα τα υπόλοιπα φιλοσοφικά ερωτήματα που υπάρχουν για τον κόσμο και το πνεύμα, ο Καμύ δεν τα θεωρεί τίποτε άλλο από παιχνίδια.¹¹⁰

Και στο έργο του «Η πτώση» ο Καμύ ασχολείται με το ζήτημα του τι και του ποιος είναι ο άνθρωπος. Την ύπαρξη του σύγχρονου

¹¹⁰ Καμύ Αλ. (2007), *Ο μύθος του Σίσυφου. Δοκίμιο για το παράλογο*, μτφ. Ν. Καρακίτσου- Ντουζέ, Μ. Κασαμπαλόγλου-Ρομπλέν, Αθήνα: Καστανιώτης, σελ.3.

ανθρώπου ο Καμύ την προσεγγίζει μέσω της ηθικής οπτικής που έχει. Ο στοχαστής υποστηρίζει πως ο άνθρωπος δεν είναι αυτό που φαίνεται εξωτερικά. Δεν είναι ολοκληρωμένος αλλά προσεγγίζει όλα τα θέματα σφαιρικά ενώ στα σημαντικά ζητήματα, αυτά που απαιτούν μία ευθύνη εκ μέρους του ανθρώπου, προσπαθεί να κρατήσει μία ουδέτερη στάση.

Ο Καμύ μπορεί φαινομενικά να φαίνεται ως απαισιόδοξος σχετικά με την ύπαρξη του ανθρώπου, αλλά αντίθετα είναι αισιόδοξος και με μεγάλη πίστη στον άνθρωπο. Αυτός είναι ο λόγος που δεν ταυτίζει την εξέγερση με την επανάσταση. Η επανάσταση αποζητά θύματα προκειμένου να επιβληθεί και καταλήγει με αυτό τον τρόπο στη τρομοκρατία. Η εξέγερση όμως έχει ως πυρήνα της την ανθρώπινη ζωή και την μεγάλη αξία που αυτή έχει καθώς και τα προβλήματα με τα οποία αυτή έρχεται αντιμέτωπη.¹¹¹

Ο Καμύ ανησυχεί και έχει γνήσιο ενδιαφέρον για τον άνθρωπο, το πνεύμα του και τη ζωή του. Έχει ζήσει τις θηριωδίες ενός πολέμου και γνωρίζει πως ο άνθρωπος μπορεί να συντριβεί από ολοκληρωτικά σχήματα τα οποία ξεκινούν από μία ελπιδοφόρα επανάσταση. Για να επιζήσει ο άνθρωπος θα πρέπει το πνεύμα της εξέγερσης να διατηρηθεί και η ανθρώπινη σκέψη να εκπορεύεται από αυτό προκειμένου να διατηρήσει την ηθική της και να θέσει όρια και περιορισμούς.

Για τον Καμύ η εξέγερση είναι σαφώς υπέρ του ανθρώπου. Δεν βασίζεται σε ουτοπίες αλλά στην πραγματικότητα και ρεαλιστικά αναζητά την αλήθεια προς όφελος της ζωής όμως και όχι εναντίον της. Ξέρει πως ο κάθε άνθρωπος φέρει μέσα του και τις αρνητικές πλευρές και πράξεις τους. Εντούτοις, οφείλει να τα καταπολεμήσει, μία πίστη που ο Καμύ έχει για τον άνθρωπο ότι μπορεί να το πράξει.¹¹²

¹¹¹ Μαγκλίνης Ηλ. (2013), *Σπουδαίο μανιφέστο του ανθρωπισμού*, Καθημερινή 30/06.

¹¹² Μαγκλίνης Ηλ. (2013), *Σπουδαίο μανιφέστο του ανθρωπισμού*, Καθημερινή 30/06.

Ο ίδιος ο Καμύ έλεγε αναφορικά με αυτό το θέμα: «Όχι, δεν είμαι υπαρξιστής. Ο Σαρτρ και εγώ έκπληκτοι βλέπουμε τα ονόματα μας να συνδέονται μεταξύ τους. Έχουμε σκεφτεί ακόμη και τη δημοσίευση μιας σύντομης δήλωσης στην οποία ο υπογράφων να δηλώνει ότι δεν έχουμε τίποτα κοινό μεταξύ μας».

Για το αν ο Καμύ είναι ανθρωπιστής δεν υπάρχει καμία αμφιβολία. Είναι σαφές ότι η ανθρώπινη ζωή για τον φιλόσοφο αποτελεί το υπέρτατο αγαθό. Ο ίδιος αγωνίστηκε για την κατάργηση της θανατικής ποινής και για το θάνατο των αμάχων από πολεμικές συγκρούσεις. Ο Καμύ όμως δεν επικεντρώνεται μόνο στο θέμα της θνησιμότητας. Τον ενδιαφέρει και η ποιότητα της ζωής του ανθρώπου. Ο άνθρωπος πρέπει να ζει τη ζωή όπως αυτός θέλει, χωρίς δεσμεύσεις ηθικές και κοινωνικές. Πρέπει να την ζει χωρίς συμβιβασμούς και σύμφωνα με αυτά που ο ίδιος πιστεύει και πρεσβεύει.

4.2. Η επίδραση του Σαρτρ στον Καμύ

Η πρώτη συνάντηση του Σαρτρ με τον Καμύ έγινε το 1943 στην πρόβα τζενεράλε του έργου «Οι Μύγες» του Σαρτρ. Μόλις 30 ετών ο Καμύ και 38 ετών ο Σαρτρ, ήταν και οι δύο πολύ γνωστοί μέσω του έργου τους. Ο Σαρτρ είχε κυκλοφορήσει το μυθιστόρημα «Η ναυτία» ενώ ο Καμύ το έργο του «Ο ξένος» αλλά και το δοκίμιο «Ο μύθος του Σισύφου». ¹¹³

Από την πρώτη στιγμή υπήρχε ανάμεσα τους μία συμπάθεια η οποία στη συνέχεια εξελίχθηκε σε δυνατή φιλία. Ο Σαρτρ μύησε τον Καμύ στο κύκλο του ενώ μέσω του Καμύ ο Σαρτρ εντάχθηκε στην ομάδα των αντιστασιακών συγγραφέων. Παρόλη την έντονη σχέση που αναπτύχθηκε ανάμεσα τους οι δύο άνδρες ήταν εντελώς διαφορετικοί. Πρώτα απ' όλα εμφανισιακά, όμως τόνιζε ο συγγραφέας Άρθουρ Κάιςλερ: «Δύσκολα θα τόλμαγε κανείς να επινοήσει εντονότερη σωματική αντίθεση σ' ένα θεατρικό έργο απ' αυτήν που υπήρχε ανάμεσα στον Σαρτρ και τον Καμύ. Ο Σαρτρ μοιάζει με μοχθηρό καλικάτζαρο ή τέρας, ο Καμύ με τον νεαρό Απόλλωνα». ¹¹⁴

Διαφορές όμως υπήρχαν και στο χαρακτήρα τους. Ο Σαρτρ ήταν ένας άνθρωπος με εντάσεις και ήθελε να έχει γύρω του ένα κύκλο ανθρώπων που θα εξέφραζε συνεχώς την λατρεία προς το πρόσωπο του. Αυτός ήταν και ο λόγος που ο Σαρτρ έχει μονίμως μία «αυλή» αποτελούμενη από ανθρώπους πρόθυμους να τον υπερασπιστούν ανά πάσα στιγμή. Αυτό δεν ισχύει για τον Καμύ παρόλο που η δράση του είναι εξίσου έντονη.

Δεν μπορεί να ειπωθεί ότι υπήρχε επίδραση του φιλοσοφικού στοχασμού του Σαρτρ στον Καμύ. Αντίθετα, το έργο του είχε πολλές αποκλίσεις όπως θα διαφανεί και παρακάτω. Ούτε λογοτεχνικά υπήρχε

¹¹³ Βιστωνίτης Α. (2010), *50 χρόνια από τον θάνατο του Αλμπέρ Καμύ. Συνοδοιπόροι και αντίπαλοι*, Το Βήμα, 03/01.

¹¹⁴ Ρόουλι Χ. (2007), *Simone de Beauvoir, Jean- Paul Sartre*, μτφ. Ε. Βαρβάκη, Αθήνα: Μεταίχμιο, σελ.151.

κάποια επιρροή αφού από τους σύγχρονους του ο Καμύ δεν θαύμαζε τον Σαρτρ αλλά τον Μαλρό. Μία κοινή λογοτεχνική επιρροή που υπήρχε ανάμεσα στο Σαρτρ και τον Καμύ ήταν ο Κάφκα από τον οποίο όμως διαφοροποιήθηκε γρήγορα ο Σαρτρ.

Μία σύγκρουση ανάμεσα στον Σαρτρ και τον Καμύ ήταν αναπόφευκτη. Ο Σαρτρ ήταν κορυφαία μορφή των γραμμάτων και της σκέψης αλλά παράλληλα δεν αποδεχόταν ότι η θέση του αυτή μπορούσε να αμφισβητηθεί. Η άνοδος του Καμύ ενόχλησε τον Σαρτρ που τον έβλεπε ως το μόνο αξιόλογο αντίπαλο που μπορούσε να έχει. Από την άλλη, και ο Καμύ άρχισε να φοβάται ότι η σχέση του με τον Σαρτρ που ήταν ήδη καταξιωμένος, θα οδηγούσε στο συμπέρασμα ότι ήταν δικό του δημιούργημα. Αυτή την άποψη ο Καμύ ήθελε να την αντικρούσει όχι από ματαιοδοξία αλλά για να μην έχει συνέπεια στο έργο του. Αυτός ήταν και ο λόγος που σε πρώιμο στάδιο της καριέρας του φρόντισε να δηλώσει σε μία συνέντευξη ότι η θεωρία του για τον παράλογο δεν σχετίζονταν σε κανένα σημείο με τον υπαρξισμό του Σαρτρ.¹¹⁵

Η σύγκρουση ανάμεσα στον Σαρτρ και τον Καμύ ξεκίνησε για πολιτικά θέματα. Ήδη από το 1946, η Μπωβουάρ έλεγε για τον Καμύ ότι: «Στην παρέα μας ήρθε ένας εκρηκτικός τύπος».¹¹⁶

Η κύρια αντιπαράθεση που υπήρχε ανάμεσα στον Καμύ και τον Σαρτρ ήταν ότι ο πρώτος απέρριπτε τον κομμουνισμό πλέον και κατηγορούσε τον δεύτερο ότι έβλεπε θετικά τον σταλινισμό και τη Σοβιετική Ένωση. Η πρώτη ρήξη ανάμεσα τους έγινε ένα βράδυ που ο Καμύ κατηγορήσε τον Μερλώ- Ποντύ ότι ήταν υπέρ των εικονικών

¹¹⁵ Βιστωνίτης Α. (2010), *50 χρόνια από τον θάνατο του Αλμπέρ Καμύ. Συνοδοιπόροι και αντίπαλοι*, Το Βήμα, 03/01.

¹¹⁶ Ρόουλι Χ. (2007), *Simone de Beauvoir, Jean- Paul Sartre*, μτφ. Ε. Βαρβάκη, Αθήνα: Μεταίχμιο, σελ.181.

δικών που γινόταν στη Μόσχα. Ο Σαρτρ πήρε το μέρος του δεύτερου οδηγώντας τον Καμύ να φύγει εξαγριωμένος.¹¹⁷

Η μεγάλη και δημόσια ρήξη ανάμεσα στους δύο άνδρες έγινε το 1952 όταν ο Καμύ κυκλοφόρησε το έργο του «Επαναστατημένος άνθρωπος». Το σκάνδαλο για την εποχή ήταν τεράστιο. Ο Καμύ ένας άνθρωπος της Αριστεράς, και με δράση εναντίον του φασισμού, κατήγγειλε τον σταλινισμό και τον σοβιετικό κομμουνισμό σε μία εποχή που ήταν ευρέως αποδεκτός στη διανοήση. Ο Σαρτρ θεωρεί την έκδοση του βιβλίου ως μία προσωπική επίθεση προς αυτόν αφού υποστήριζε ένθερμα τη Σοβιετική Ένωση.

Στο περιοδικό «Temps modernes» που διευθυντής του ήταν ο Σαρτρ υπήρχε αναστάτωση για το βιβλίο του Καμύ και την κριτική ανέλαβε να γράψει ο Φρανσίς Ζανσόν, ένας νεαρός μαρξιστής που επιτέθηκε με ιδιαίτερη σφοδρότητα στον Καμύ. Την κριτική αυτή ο Καμύ τη θεώρησε προδοσία εκ μέρους του Σαρτρ. Απαντά με ένα γράμμα δεκαεπτά σελίδων όχι προς τον Ζανσόν αλλά προς τον κύριο Διευθυντή εννοώντας τον Σαρτρ. Αγανακτισμένος πλέον ο Καμύ λέει ότι δεν θα του υποδείξει κανένας τον τρόπο που θα σκέφτεται πόσο μάλλον οι διανοούμενοι του «καναπέ». Ο ασπασμός του σταλινισμού από τον Σαρτρ σήμαινε για τον ίδιο ασπασμός της δουλείας και της υποταγής. Ο Σαρτρ απήντησε με μία επιστολή είκοσι σελίδων που πρόσβαλλε προσωπικά τον Καμύ θέτοντας τέλος με αυτό τον τρόπο για πάντα στη σχέση ανάμεσα τους: «Ο τρόπος με τον οποίο συνδυάζεις τη θλιβερή έπαρση με την ευαισθησία αποθάρρυνε πάντα τους άλλους να σου λένε ωμές αλήθειες. Το αποτέλεσμα είναι ότι έχεις γίνει θύμα μιας καταθλιπτικής υπεροψίας που συγκαλύπτει τα εσωτερικά προβλήματα σου... Αργά ή γρήγορα κάποιος θα σου τα έλεγε όλα αυτά. Ας είμαι λοιπόν εγώ αυτός».¹¹⁸

¹¹⁷ Ρόουλι Χ. (2007), *Simone de Beauvoir, Jean- Paul Sartre*, μτφ. Ε. Βαρβάκη, Αθήνα: Μεταίχμιο, σελ.182.

¹¹⁸ Ρόουλι Χ. (2007), *Simone de Beauvoir, Jean- Paul Sartre*, μτφ. Ε. Βαρβάκη, Αθήνα: Μεταίχμιο, σελ.223-224.

Το βράδυ που ο Καμύ σκοτώθηκε, η Μπωβουάρ έμαθε τα νέα μέσω τηλεφώνου. Τόσο η ίδια όσο και ο Σαρτρ συγκλονίστηκαν: «Άφησα το ακουστικό, ο λαιμός μου στέγνωσε, τα χείλη μου έτρεμαν: «Δεν θα βάλω τα κλάματα» είπα «δεν σήμαινε τίποτα για μένα τώρα πια». Έμεινα εκεί, δίπλα στο παράθυρο, και κοίταζα τη νύχτα που έπεφτε πάνω μου στο Σαιν- Ζερμαίν-ντε- Πρε, ανίκανη να ηρεμήσω ή να αφήσω τη θλίψη μου να ξεσπάσει. Ο Σαρτρ ταράχτηκε κι εκείνος, και περάσαμε όλο το βράδυ με τον Μποστ, μιλώντας για τον Καμύ. Πριν πέσω για ύπνο πήρα μερικά μελαντενάλ....έπρεπε να κοιμηθώ· μα έμεινα άγρυπνη. Σηκώθηκα, φόρεσα ότι βρήκα μπροστά μου και βγήκα στους δρόμους».¹¹⁹

Παρ' όλη την αντιπαράθεση ανάμεσα τους, ο Σαρτρ σκεφτόταν πάντα τον Καμύ και στη νεκρολογία του διαφάνηκε η εκτίμηση που του είχε τόσο ως άνθρωπο όσο και ως διανοούμενο.

Οι δύο φιλόσοφοι είχαν σημαντικές διαφορές ανάμεσα τους. Ο υπαρξισμός του Σαρτρ σχεδιάστηκε αρχικά ως μια φιλοσοφία της ελευθερίας και της ευθύνης: «είμαστε αυτό που κάνουμε, όχι όντα των οποίων η μοίρα είναι προκαθορισμένη.

Ο Καμύ ήταν πρώτα σύντροφος και στη συνέχεια, αντίπαλος του Σαρτρ. Σε αντίθεση με τον Σαρτρ που ήταν άνθρωπος της αστικής κοινωνίας, ο Καμύ ήταν ένας άνθρωπος των φτωχών προαστίων. Ο υπαρξισμός του Καμύ είναι μία υπαρξιακή απελπισία αλλά χωρίς την ναυτία του Σαρτρ. Είναι μία απεγνωσμένη ενόραση που αποτελεί τη βάση του μεγαλείου του ανθρώπου και του ανθρωπισμού της φιλοσοφίας του Καμύ.

¹¹⁹ Ρόουλι Χ. (2007), *Simone de Beauvoir, Jean- Paul Sartre*, μτφ. Ε. Βαρβάκη, Αθήνα: Μεταίχμιο, σελ.262.

4.3. Φιλοσοφικές ομοιότητες και διαφορές μεταξύ του Σαρτρ και του Καμύ

Για τον Σαρτρ ο υπαρξισμός είναι ένας ανθρωπισμός. Το υποκείμενο είναι ένα εγώ κενό εαυτού και όχι εσώτερο εγώ, που δεν μένει εν εαυτώ. Το υποκείμενο αποβλέπει σε ένα πράγμα. Το εγώ ως υποκείμενο δε διαθέτει εσωτερικότητα ούτε ενότητα. Υπάρχουν άπειρες συνειδήσεις και υποκειμενικότητες. Το να είναι κανείς υποκείμενο είναι πράξη, κίνηση. Γι αυτό άλλωστε ο φιλόσοφος ισχυρίζεται ότι το υποκείμενο δε γεννιέται αλλά γίνεται. Οδηγείται σε αυτό το συμπέρασμα καθώς δεν υπάρχει ουσία αλλά το υποκείμενο είναι χωρίς βάθος και χωρίς ανάπαυση. Αλλά και το πράγμα αποβλέπει σε ένα υποκείμενο.

Κατά τον Σαρτρ ελευθερία είναι η δυνατότητα να είμαστε πράγμα διαφορετικό από αυτό που είμαστε. Η δική μου ατομική ελευθερία δεν είναι αποκομμένη από τις ελευθερίες των άλλων, αλλά η ελευθερία των άλλων εξαρτάται από τη δική μου ελευθερία και αντιστρόφως. Αυτό που έχει αξία για εμάς έχει αξία και για τους άλλους. Το ενδιαφέρον μας για την εξασφάλιση της δικής μας ελευθερίας σημαίνει ταυτόχρονα και προάσπιση της ελευθερίας των άλλων.

Ο Καμύ αναγνωρίζει την ελευθερία πνεύματος και δράσης. Κάνει λόγο για ατομική ελευθερία που δεν είναι παντοτινή, αλλά πεπερασμένη όπως άλλωστε πεπερασμένη είναι και η ανθρώπινη ύπαρξη. Ο άνθρωπος αντιλαμβανόμενος το παράλογο της ύπαρξής του συνειδητοποιεί ότι η παντοτινή ελευθερία στην ύπαρξη της οποίας πίστευε αποτελεί ψευδαίσθηση. Αρνείται τον θάνατο και το παράλογο και επιθυμεί να ζει όλο και περισσότερο επιλέγοντας το πεδίο δράσης που του παρέχει η ατομική ελευθερία.

Στο περιθώριο των κυριάρχων φιλοσοφικών ρευμάτων ο Καμύ επέμεινε στον στοχασμό πάνω στην ανθρώπινη κατάσταση. Αρνούμενος να εκφράσει ομολογία πίστεως στο Θεό, στην ιστορία ή στη λογική, ήρθε σε αντίθεση με τον Χριστιανισμό, το Μαρξισμό και τον Υπαρξισμό. Δε

σταμάτησε ποτέ την πάλη ενάντια στα ιδεολογήματα και τις αφαιρέσεις που αποστρέφονται την ανθρώπινη φύση.

Στη θέση του βολονταριστικού πάθους του Δασκάλου της υποψίας θα εγείρει το πάθος του για την ισότητα. Ούτε τα θύματα ούτε οι δήμιοι μπορούν να έχουν θέση στον κοινωνικό-πολιτικό χώρο, κατά τη γνώμη του Camus.

Ζούμε, ωστόσο, τον αιώνα της διάψευσης και της τρομοκρατίας:

ο αιώνας μας είναι ο αιώνας του τρόμου, όπως ισχυρίζεται, και η αιτία γι' αυτό είναι το ότι ζούμε σ' έναν κόσμο αφαιρετικό, στον κόσμο των γραφείων, των μηχανών, των απόλυτων ιδεών και του μεσσιανισμού χωρίς αποχρώσεις.

Μία βασική αναφορά που εντοπίζεται ανάμεσα στους δύο συγγραφείς από τα παραπάνω είναι η οπτική που είχαν έναντι στις καταστάσεις. Για τον Σαρτρ η αφορμή του φιλοσοφικού του στοχασμού ήταν το πολιτικό ζήτημα ενώ για τον Καμύ η ηθική πλευρά.

Αυτό δεν σημαίνει όμως ότι και ο Καμύ δεν είχε πολιτική σκέψη. Δεν την εξέφραζε όμως δογματικά και απόλυτα αλλά αντίθετα την ενέτασσε σε άλλους τομείς όπως διαφαίνεται από την παρακάτω επιστολή που ενώ έχει ως κύριο θέμα της λογοτεχνία του προλεταριάτου, αποτελεί μία εξαιρετική άποψη για το ρόλο που οι διανοούμενοι οφείλουν να διαδραματίσουν στην κοινωνία και τη σχέση που πρέπει να έχουν με τις κοινωνικές τάξεις:

«Παρίσι, 8 Αυγούστου του 1953

Αφού πιστεύετε ότι αυτά που σας είπα τις προάλλες αξίζουν τον κόπο να παρουσιαστούν, θα προσπαθήσω να τα αναπτύξω εδώ. Πρέπει όμως, πρώτα απ' όλα, να επαναλάβω αυτό που ήδη σας έχω πει: ότι δεν είμαι σίγουρος ότι έχω δίκιο και ότι, επιπλέον, μπροστά στο δικό σας εγχείρημα, αισθάνομαι υποδεέστερος. Όταν κάποιος άνθρωπος που περνούν όλη τη μέρα τους στο εργοστάσιο ή το εργοτάξιο αφιερώνουν τον ελεύθερο χρόνο τους στην προσπάθεια να εκφραστούν σ' ένα περιοδικό, τότε με ποιο δικαίωμα θα έρθει να ξινίζει τα μούτρα του και

να τους δίνει αφ' υψηλού συμβουλές κάποιος επαγγελματίας συγγραφέας, που απολαμβάνει πλήρους ελευθερίας για να γράφει και να δουλεύει; Ακόμη κι αν, όλως τυχαίως, έχει δίκιο, δεν διακινδυνεύει να χάσει τίποτε, και αυτό αρκεί για να κάνει τα λόγια του ύποπτα. Για να αποδεχτώ έναν τόσο γελοίο ρόλο –που εύκολα μπορεί να γίνει και αισχρός–, θα έπρεπε να είμαστε μεταξύ παλιόφιλων και σε ατμόσφαιρα πλήρους χαλάρωσης. Χωρίς να θέλω να σας προσβάλω, αυτό δεν συμβαίνει στην προκειμένη περίπτωση. Από την άλλη πλευρά όμως, αισθάνομαι ότι θα ήταν κάποιου είδους χυδαία λιποψυχία από μέρους μου, μια έλλειψη συναδελφικότητας, να μην σας πω εντελώς απλά αυτό που σκέφτομαι, ξεκαθαρίζοντας από την αρχή ότι είμαι ανά πάσα στιγμή έτοιμος να αναγνωρίσω ότι έχω άδικο.

Το πρώτο-πρώτο που πρέπει να πω είναι ότι δεν πιστεύω ότι θα μπορούσε να υπάρχει μια ειδική εργατική λογοτεχνία. Μπορεί να υπάρχει λογοτεχνία γραμμένη από εργάτες, αλλά αυτή, εφόσον είναι καλή, δεν διακρίνεται από τη μεγάλη λογοτεχνία. Από την άλλη πλευρά, πιστεύω επίσης ότι οι εργαζόμενοι μπορούν να συνεισφέρουν στη σημερινή λογοτεχνία κάτι που φαίνεται ότι έχει χάσει στο μεγαλύτερο μέρος της. Εξηγούμαι. Μπορεί κάποιος να θεωρεί, για παράδειγμα, τον Γκόρκι, ως έναν από τους καλύτερους εκπροσώπους της εργατικής λογοτεχνίας. Για μένα, όμως, δεν υπάρχει ειδοποιός διαφορά ανάμεσα στα βιβλία του Γκόρκι και τα βιβλία του μεγαλογαιοκτήμονα Τολστόι. Αντίθετα, μου αρέσουν και οι δύο, εν μέρει για τους ίδιους λόγους: σε μια γλώσσα απλή και ταυτόχρονα ωραία, μιλούν για ό,τι μεγαλειώδες υπάρχει στην ψυχή ενός ανθρώπου, είτε πρόκειται για χαρά είτε για πόνο. Απεναντίας, υπάρχει μια σημαντική διαφορά μεταξύ του Τολστόι και ενός μεγάλου συγγραφέα όπως, για παράδειγμα, ο Ζιντ, ο οποίος προέρχεται από την αστική τάξη. Από τους δύο, αυτός που γράφει, με τον δικό του τρόπο, για το λαό και με το λαό, είναι ο μεγαλογαιοκτήμονας.

Ο Τολστόι και ο Γκόρκι, οι δυο τους, ορίζουν αρκετά καλά αυτό που εγώ εννοώ ως λογοτεχνία και που εσείς μπορεί να την ονομάζατε

εργατική, ενώ εγώ θα την ονόμαζα, ελλείψει άλλης λιγότερο γελοίας λέξης, αληθινή. Σ' αυτή την τέχνη, είναι δυνατόν να συνυπάρχουν η πιο απλή και ανεπιτήδευτη καρδιά και το πιο εκλεπτυσμένο γούστο. Στην ουσία, όταν λείπει το ένα από αυτά, χάνεται η ισορροπία. Όντως, η λογοτεχνία του καιρού μας, που στην πραγματικότητα είναι μια λογοτεχνία για εμπορικές κοινωνικές τάξεις (αυτό αφορά τουλάχιστον το μεγαλύτερο μέρος των έργων), έχει χαλάσει την ισορροπία. Και δεν τη χάλασε μόνον προς την κατεύθυνση της σχολαστικότητας και της επιτήδευσης, πράγμα που την απομάκρυνε μεμιάς από το εργατικό αναγνωστικό κοινό× τη χάλασε επίσης, όπως είναι φυσικό όταν θέλει κανείς να αρέσει σε εμπόρους, με την έννοια της ευτέλειας και της κοροϊδίας, πράγμα που αποκλείει το ενδεχόμενο να μπορεί να ενδιαφέρει κάποιον σαν τον Τολστόι (ο οποίος έλεγε ότι η δημοσιογραφία είναι ένα διανοητικό πορνείο, και η σημερινή λογοτεχνία, τις περισσότερες φορές, χαρακτηρίζεται από τον εύκολο λόγο της δημοσιογραφίας). Ε, λοιπόν, όσο θεωρώ ότι ένα εργατικό περιοδικό οφείλει να αντιδράσει ενάντια στην επιτήδευση και τις φορμαλιστικές λεπτολογίες μιας κάποιας λογοτεχνίας, προκειμένου να απευθυνθεί ξανά σ' εκείνους τους ανθρώπους που εργάζονται παντοιοτρόπως, άλλο τόσο μου φαίνεται απαραίτητο να αντιδράσει, και μάλιστα εντόνως, ενάντια στον αστικό εκχυδαϊσμό. Για να επαναλάβω το παράδειγμά μου, ο Τολστόι είναι μεγάλος στο μάτια μου στο μέτρο που καταφέρνει να συγκινήσει ακόμη και τον λιγότερο καλλιεργημένο (ή επαρκή) αναγνώστη. Αντιστρόφως, η εργατική λογοτεχνία έχει έννοια και μεγαλείο μόνον όταν, με αφετηρία την αλήθεια της δουλειάς, του πόνου, της χαράς, επανασυνδέει, με τον πιο ευθύ, βαθύ και άμεσο λόγο, αυτή την ίδια αλήθεια που ακολουθούσε και ο Τολστόι με όλα τα μέσα της τέχνης και της σκέψης. Αντιθέτως, όταν αυτή η λογοτεχνία περιορίζεται στο να επαναλαμβάνει απλώς αυτά τα ίδια που διαβάζουμε και στις εφημερίδες, θα είναι βέβαια ενδιαφέρουσα, αλλά εξαιτίας των περιστάσεων μέσα στις οποίες γεννήθηκε, όχι επειδή είναι λογοτεχνία.

Αυτό που μ' ενοχλεί μερικές φορές στο περιοδικό σας (όχι πάντα, αυτό το λέω με σιγουριά), είναι μια κάποια συγκαταβατικότητα που καταλήγει να ταυτίζεται με αυτά που δεν μ' αρέσουν στη σημερινή λογοτεχνία. Θα σας αναφέρω δύο παραδείγματα. Όταν ένας αστός παραγωγός διεκπεραιώνει στο γόνατο μια κινηματογραφική ταινία που θα του αποφέρει εκατομμύρια, χάρη στις καμπύλες μιας βεντέτας που φτιάχτηκε εκ του μηδενός μέσα σ' έξι μήνες, δεν υπάρχει λόγος να τον δικαιώνει κανείς, γράφοντας ότι η ταινία βλέπεται μόνον χάρη σ' αυτές τις καμπύλες. Όπως όλος ο κόσμος, όσον αφορά τις καμπύλες, έχω κι εγώ τις απόψεις μου και τα γούστα μου. Άλλο πράγμα όμως οι καμπύλες κι άλλο η ταξική κουλτούρα, και η κριτική της παρακμιακής βιομηχανίας του αστικού κινηματογράφου πρέπει να γίνεται διαφορετικά. Δεύτερο παράδειγμα. Η αναφορά στην πρέφα, που παίζει κανείς στο καφενείο της γειτονιάς (για λεπτομέρειες πρόκειται, αλλά τις αναφέρω μόνον και μόνον για να γίνω πλήρως κατανοητός): «Είναι αλήθεια ότι η πρέφα αξίζει όσο και μια κοσμική δεξίωση». Μα η κοσμική δεξίωση δεν έχει καμιά αξία. Για ποιο λόγο, λοιπόν, τις συγκρίνουμε; Η πρέφα είναι διασκεδαστική κι ευχάριστη (για να ξεκαθαρίσω τη θέση μου, προσθέτω ότι είναι το μόνο χαρτοπαίγνιο που με συναρπάζει), αλλά δεν έχει ανάγκη ν' αναφερθεί σ' ένα περιοδικό για να γίνει γνωστή τα καταφέρνει μια χαρά από μόνη της.

Ξέρω, φυσικά, ότι ένα περιοδικό πρέπει να είναι ζωντανό, και δεν θα υποστήριζα ποτέ έναν προσανατολισμό που θα προκαλούσε θανάσιμη πλήξη. Υπάρχουν πολλά περιοδικά σήμερα, που, ενώ η πρόθεσή τους είναι να αρέσουν, δεν καταφέρνουν ούτε καν να δυσαρεστούν τους αναγνώστες τους: τους κάνουν απλώς να πλήττουν. Εξάλλου, ούτε από εμένα λείπει εντελώς το χιούμορ, και, κατά τη γνώμη μου, ένα εργατικό περιοδικό πρέπει να είναι και αστείο. Πρέπει όμως να βρεθεί ο σωστός τόνος, αυτό είναι όλο· αναγνωρίζω, βέβαια, ότι αυτό δεν είναι εύκολο, την ώρα μάλιστα που το περιοδικό σας έχει βγάλει, όλα κι όλα, μόνον δύο τεύχη. Ξέρω, επίσης, ότι αυτά τα δύο παραδείγματα που έφερα, δεν χαρακτηρίζουν εξ ολοκλήρου το περιοδικό σας (για

παράδειγμα, το κείμενο του Βέλγου ανθρακωρύχου είναι πολύ ωραίο). Ακριβώς όμως, αν αυτό που σας λέω έχει κάποια χρησιμότητα, αυτή θα έπρεπε να συνίσταται στο να σας επιτρέψει να διακρίνετε τις διαφορές στον τόνο, στις αποχρώσεις, όπως αυτές φανερώνονται σ' έναν καλοπροαίρετο αναγνώστη, και να σας βοηθήσει να κάνετε τις επιλογές σας.

Θέλω μόνον να το επαναλάβω, για μια ακόμη φορά, με κίνδυνο να γίνω κι εγώ βαρετός: δεν υποστηρίζω ότι ένα περιοδικό πρέπει να είναι αφόρητα πληκτικό ούτε ότι οι συνεργάτες σας πρέπει να γράφουν επιτηδευμένα. Τα παραδείγματα που επικαλούμαι δεν είναι ο Ζιντ, ο Κλωντέλ ή ο Ζουαντώ. Μιλώ για μια λογοτεχνία στην οποία το κορυφαίο παράδειγμα είναι τα μυθιστορήματα του Τολστόι, και που είναι ο κοινός τόπος όπου μπορούν να ξανανταμώσουν οι λογοτέχνες και οι εργαζόμενοι. Ο Βαλέ, ο Νταμπί, ο Πουλάιγ, ο Γκιγιού (έχετε διαβάσει το *Compagnons*, αυτό το αριστούργημα;), ο Ιστράτι, ο Γκόρκι, ο Ροζέ Μαρτέν ντυ Γκαρ, και τόσοι άλλοι, δεν γράφουν με επιτήδευση, και όλοι τους μιλούν για μια αλήθεια που η αστική λογοτεχνία έχει σχεδόν παντελώς απολέσει, και την οποία, κατά τη γνώμη μου, τη διαφυλάττει σχεδόν ακέραια ο κόσμος των εργαζομένων.

Τι άλλο να σας πω; Θα έπρεπε, ίσως –και θα το κάνω κάποια μέρα–, να αναπτύξω εκτενέστερα αυτήν την αλήθεια, ότι υπάρχει ανάμεσα στον εργαζόμενο και τον καλλιτέχνη μια ουσιαστική αλληλεγγύη, και ότι, εντούτοις, σήμερα, βρίσκονται απελπιστικά απομακρυσμένοι μεταξύ τους. Οι δεσποτικές εξουσίες, όπως αυτές των δημοκρατιών του χρήματος, γνωρίζουν ότι, για να μπορούν να ηγεμονεύουν, τους είναι απαραίτητο να κρατούν σε απόσταση την εργασία από τον πολιτισμό. Όσον αφορά την εργασία, η οικονομική καταπίεση και οι συνθήκες εργασίας φτάνουν και περισσεύουν γι' αυτόν το σκοπό, και, ούτως ή άλλως, βοηθιούνται από την παραγωγή φτηνών υποκατάστατων κουλτούρας (του κινηματογράφου, κυρίως). Όσο για τον πολιτισμό, τα εργαλεία που φέρουν εις πέρας αυτό το έργο είναι η διαφθορά και ο δελεασμός. Η εμπορική κοινωνία χρυσώνει και παρέχει σημαντικά

προνόμια στους διασκεδαστές, που φέρουν τον τίτλο του καλλιτέχνη, και τους υποχρεώνει με αυτόν τον τρόπο σε κάθε είδους παραχωρήσεις. Από τη στιγμή που θα αποδεχτούν αυτές τις παραχωρήσεις, τους βλέπουμε να δένονται με τα προνόμιά τους, να γίνονται αδιάφοροι ή και εχθρικοί απέναντι στη δικαιοσύνη, και να απομακρύνονται από τους εργαζόμενους.

Συνεπώς, οφείλουμε να αγωνιστούμε, και εσείς από την πλευρά σας και εμείς, οι εξ επαγγέλματος καλλιτέχνες και λογοτέχνες, ενάντια σ' αυτή την επιχείρηση διαχωρισμού. Πρώτα, εμείς, αρνούμενοι τις παραχωρήσεις και, στη συνέχεια, προσπαθώντας να γράφουμε ολοένα και περισσότερο για όλους, όσο μακριά κι αν βρισκόμαστε από αυτή την κορυφή της τέχνης, κι ύστερα εσείς, που υπομένετε τις σκληρότερες συνθήκες της μάχης, προσπαθώντας να σκεφτείτε τι είναι αυτό που λείπει από τη σημερινή λογοτεχνία και τι είναι αυτό το αναντικατάστατο που θα μπορούσατε να συνεισφέρετε σ' αυτήν. Δεν είναι εύκολο, το ξέρω, αλλά την ημέρα που, χάρη σε αυτές τις δύο πορείες, θα πλησιάσουμε, οι μεν και οι δε, τα σύνορα που μας χωρίζουν, δεν θα υπάρχουν πια καλλιτέχνες από τη μια μεριά και εργάτες από την άλλη, αλλά μία και μόνη τάξη δημιουργών, με όλη τη σημασία της λέξης.

Αυτά, πάνω-κάτω, είχα να σας πω. Ίσως να μακρηγόρησα υπερβολικά, και ίσως όλα αυτά να είναι κάπως συγκεχυμένα, επειδή σας γράφω μεταφέροντας αλογόκριτα όλα όσα σκέφτομαι. Αν κάνω λάθος, συγχωρείστε με. Επαναλαμβάνω ότι, μπροστά στο δικό σας εγχείρημα, αισθάνομαι ότι χάνω οποιαδήποτε βεβαιότητα έχω».¹²⁰

Αυτός ήταν και ο κύριος λόγος της φιλοσοφικής τους σύγκρουσης. Εκτός από τις αντιρρήσεις του Καμύ για τον σταλινισμό, ο Σαρτ διαφωνεί και με την άποψη του για την ύπαρξη αγάπης μέσα στην εξέγερση. Ο ανθρωπισμός που επιδεικνύει ο Καμύ βρίσκει αντίθετο τον

¹²⁰ Ο Αλμπέρ Καμύ και η «προλεταριακή λογοτεχνία». Επιστολή του Αλμπέρ Καμύ στον Μωρίς Λιμ, μτφ. Γ. Παπαναγιώτου,

<http://enthemata.wordpress.com/2012/01/15/camus/>

Σαρτρ που υποστηρίζει το εντελώς αντίθετο, δηλαδή ότι προέχει η επανάσταση και ότι ο ανθρωπισμός δεν μπορεί να αποτελεί εμπόδιο στην επίτευξη της.¹²¹

Μία βασική ομοιότητα που εντοπίζεται ανάμεσα στους δύο στοχαστές είναι η εισαγωγή του παραλόγου. Το στοιχείο του παραλόγου δεν ήταν νέο στη φιλοσοφική σκέψη αλλά προϋπήρχε. Εντούτοις, ο Σαρτρ και ο Καμύ το επαναφέρουν σε μία εποχή που όλη η Ευρώπη έχει βιώσει έναν ισοπεδωτικό πόλεμο. Μαζί με τους ανθρώπους έχουν πεθάνει και οι αξίες και οι αρχές του παρελθόντος. Η ανθρώπινη ζωή δεν έχει πλέον νόημα αφού όλα έχουν καταρρεύσει και η λογική δεν μπορεί να παρέχει κάποια λύση. Το κενό αυτό καλείται να καλύψει το παράλογο ¹²²:

«Έπαιρναν θέση στο παρόν χωρίς μνήμη και χωρίς ελπίδα. Στην πραγματικότητα, όλα είχαν γίνει πια παρόν γι' αυτούς. Πρέπει να πούμε πως η πανούκλα είχε αφαιρέσει απ' όλους την δύναμη της αγάπης και την δύναμη της φιλίας ακόμα. Γιατί η αγάπη χρειάζεται κάποιο μέλλον και για μας δεν υπήρχαν πια παρά μόνο στιγμές».123

¹²¹ Μαγκλίνης Ηλ. (2013), *Σπουδαίο μανιφέστο του ανθρωπισμού*, Καθημερινή 30/06.

¹²² Τσαλαπάτης Θ. (2011), *Ανάμεσα στο παράλογο και το τραγικό. Η ηθική της εξέγερσης*, Εποχή, 25/04.

¹²³ Camus ΑΙ. (2008), *Η πανούκλα*, μτφ. Ν. Καρακίτσου- Ντουζέ, Μ. Κασαμπάλου-Ρομπλέν, Αθήνα: Καστανιώτης, σελ.190.

4.4. Η έννοια του παράλογου εντός του φιλοσοφικού έργου του Καμύ

Ο Καμύ κάνει λόγο για τον μοναχικό βίο του ανθρώπου που μοιάζει με τον αγώνα του Σισύφου που μάταια προσπαθεί να οδηγήσει τον βράχο στην κορυφή του όρους. Ο Σίσυφος είναι ο παράλογος ήρωας που ανήκει περισσότερο στα πάθη παρά στο μαρτύριό του. Το πάθος του για τη ζωή τον οδήγησε στο μαρτύριο που τελειωμό δεν έχει. Με αυτόν τον τρόπο πληρώνει για τα πάθη της γης. Ακολουθώντας το πεπρωμένο του η προσπάθεια του δεν έχει τελειωμό. Η ευτυχία και το παράλογο συνυπάρχουν στον κόσμο.

Πριν ο άνθρωπος γνωρίσει το παράλογο θεωρούσε τον εαυτό του ελεύθερο αν και ότι συνέβαινε πήγαινε αντίθετα στην ελευθερία του. Γνωρίζοντας το παράλογο συνειδητοποιεί ότι η υψηλή αλήθεια της ύπαρξης που θέτει τις βάσεις για την αλήθεια δεν υπάρχει. Ο παράλογος άνθρωπος συνειδητοποιεί ότι δεν είχε πραγματική ελευθερία, γιατί περιόριζε τη ζωή του με το να θέτει κάποιο σκοπό, να σχεδιάζει πως θα ενεργήσει. Ουσιαστικά ήταν δούλος της ίδιας της ελευθερίας του. Οδηγούμενος ο άνθρωπος στο παράλογο αντιλαμβάνεται την αυταπάτη της ελευθερίας και θεωρεί ως μοναδική λύτρωση τον θάνατο. Η παραδοχή ότι η ελευθερία μου δεν έχει άλλη έννοια παρά μόνο είναι ανάλογη με την περιορισμένη μοίρα της οδηγεί στο συμπέρασμα ότι δεν έχει τόσο σημασία να ζεις όσο πιο καλά γίνεται αλλά όσο πιο πολύ γίνεται. Όταν αισθάνεται όσο πιο πολύ μπορεί να ζήσει τη ζωή του, την ελευθερία του, αυτό σημαίνει πως ζει όσο περισσότερο είναι δυνατό. Ο άνθρωπος δε διαλέγει το παράλογο και το θάνατο, αλλά η παράταση ζωής που επιθυμεί δεν εξαρτάται από τη θέληση, αλλά από το θάνατο που είναι το αντίθετο της θέλησης. Από τη στιγμή που ο «παράλογος άνθρωπος» ξεπερνά το πρόβλημα της αυτοκτονίας, έχει ουσιαστικά αναγνωρίσει και συνάμα προσδιορίζει την αξία της ατομικής ύπαρξης. Και αν μέσα από την εμπειρία του παράλογου αποδεικνύεται ότι η ύπαρξη είναι μια αξία, η εξέγερση θα

αποδείξει, κατά τον Camus, τη σημασία που έχει για την ύπαρξη η ανθρώπινη κοινωνία

Η αποποίηση της αυτοκτονίας και η παραδοχή της ζωής συνεπάγεται αυτονομία την απόφαση ότι η ανθρώπινη κοινωνία συνιστά μίαν αξία, την οποία, από τη στιγμή που ο άνθρωπος την ανακαλύπτει, καλείται να την υπηρετήσει. Ολόκληρη η πολιτική φιλοσοφία του Camus, στηρίζεται πάνω σ' αυτή την αρχή. Ο εξεγερμένος άνθρωπος είναι ο παράλογος άνθρωπος, που διεκδικεί το δικαίωμα του να επιβεβαιώνει και να διατρανώνει διαρκώς την επιλογή του να συνεχίζει να ζει. Κι επειδή η «παράλογη» τούτη επιλογή εκπορεύεται, όπως είδαμε, από την υπερβασιακή διαδικασία της ατομικής ύπαρξης, αυτή δεν νοείται παρά μόνο μέσα στα πλαίσια της αναζήτησης της ιδανικότητας της ανθρώπινης κατάστασης

Ο Καμύ σχετίστηκε με τον υπαρξισμό αλλά ο ίδιος φρόντισε να διαχωρίσει τη θέση του από αυτόν, δημιουργώντας την δική του φιλοσοφική οπτική γωνία, γνωστή ως η φιλοσοφία του παραλόγου. Η φιλοσοφία του παραλόγου εκφράστηκε σε μία σειρά από έργα του και περιλάμβανε όρους και έννοιες όπως το παράλογο, ο παράλογος άνθρωπος, η επανάσταση, η ελευθερία και το πάθος.¹²⁴

Η ζωή που απεικονίζει η Καμύ είναι μηχανιστική και επαναλαμβανόμενη. Οι ήρωες του έχουν συνηθίσει να κάνουν πράξεις και ενέργειες χωρίς λόγο, από συνήθεια:

«Οι συμπολίτες μας δεν ήταν περισσότερο ένοχοι από άλλους, ξεχνούσαν μόνο να 'ναι μετριόφρονες, αυτό είναι όλο και σκέφτονταν πως όλα είναι ακόμα δυνατά γι' αυτούς, πράγμα που προϋπέθετε ότι οι συμφορές ήταν αδύνατο να υπάρχουν. Εξακολουθούσαν τις εμπορικές συναλλαγές, ετοίμαζαν ταξίδια και είχαν τις απόψεις τους. Γιατί να σκέφτονταν την πανούκλα που καταργεί το μέλλον, τις μετακινήσεις

¹²⁴ Καμύ Αλ. (1998), *Η παρεξήγηση*, μτφ. Γ. Θηβαίος, Αθήνα- Γιάννινα: Δωδώνη, σελ.13.

και τις συζητήσεις; Νόμιζαν πως ήταν ελεύθεροι ενώ κανείς δεν μπορεί να είναι ελεύθερος όσο υπάρχουν συμφορές»¹²⁵.

Κάποια στιγμή όμως αρχίζουν να αναρωτιούνται το λόγο που πράττουν με αυτό τον τρόπο και η προοπτική του θανάτου, αποκαλύπτει τον παραλογισμό όλων όσων κάνουν. Το παράλογο προκύπτει μέσα από τον κόσμο αλλά και από τον ίδιο τον άνθρωπο, επιβεβαιώνοντας το ένα στοιχείο το άλλο¹²⁶:

«Η υπόλοιπη ιστορία, κατά τα λεγόμενα του Γκραν, ήταν πολύ απλή. Όπως γίνεται και μ' όλο τον κόσμο: παντρεύονται, αγαπιούνται ακόμα λίγο, δουλεύουν. Δουλεύουν τόσο ώσπου να ξεχνούν ν' αγαπάνε».¹²⁷

Ο παράλογος άνθρωπος έχει λύσεις για να διαφύγει από τη θέση που βρίσκεται: την αυτοκτονία και την πίστη στα δόγματα. Τις λύσεις αυτές ο Καμύ τις απορρίπτει και το μόνο εφόδιο που παρέχει στον άνθρωπο είναι η ανέλπιδη λογική. Όπως χαρακτηριστικά έλεγε και ο ίδιος: «Αντλώ από το παράλογο, τα τρία συμπεράσματα που είναι η επανάσταση μου, η ελευθερία μου, το πάθος μου. Με μόνο το παιχνίδι της συνείδησης μου, μεταβάλλω σε κανόνες ζωής αυτό που ήταν πρόσκληση στο θάνατο- και αρνούμαι την αυτοκτονία».¹²⁸

Η ζωή για τον Καμύ αποτελεί μία πρόκληση γιατί φέρνει τον άνθρωπο αντιμέτωπο με το παράλογο:

«Από μερικά όμως σπίτια έβγαιναν βογκητά. Παλιότερα όταν τύχαινε κάτι τέτοιο, έβλεπες συχνά περιέργους να στέκονται στον δρόμο και ν' αφουγκράζονται. Έπειτα, ωστόσο απ' την μακρόχρονη αναστάτωση φαίνεται πως οι καρδιές σκλήρυναν κι όλοι περπατούσαν ή ζούσαν

¹²⁵ Camus AΙ. (2008), *Η πανούκλα*, μτφ. Ν. Καρακίτσου- Ντουζέ, Μ. Κασαμπάλογλου-Ρομπλέν, Αθήνα: Καστανιώτης, σελ.54.

¹²⁶ Καμύ Αλ. (1998), *Η παρεξήγηση*, μτφ. Γ. Θηβαίος, Αθήνα- Γιάννινα: Δωδώνη, σελ.14-15.

¹²⁷ Camus AΙ. (2008), *Η πανούκλα*, μτφ. Ν. Καρακίτσου- Ντουζέ, Μ. Κασαμπάλογλου-Ρομπλέν, Αθήνα: Καστανιώτης, σελ.95.

¹²⁸ Καμύ Αλ. (1998), *Η παρεξήγηση*, μτφ. Γ. Θηβαίος, Αθήνα- Γιάννινα: Δωδώνη, σελ.16-17.

δίπλα στους θρήνους λες κι αυτή ήταν η φυσιολογική γλώσσα των ανθρώπων»¹²⁹.

Η μόνη λύση σε αυτή την περίπτωση είναι η επανάσταση που και αυτή με σειρά της είναι ανέλπιδη γιατί το πεπρωμένο θα την συντρίψει. Εντούτοις, αυτός που επαναστατεί ακόμα και αν είναι καταδικασμένος σε θάνατο, είναι αυτό που τον κατανοεί και παράλληλα τον αρνείται. Αυτό είναι για τον Καμύ που αναδεικνύει το μεγαλείο του ανθρώπου, το πόσο ευφυής αλλά και αλαζόνας είναι, αφού μπορεί να αντιμετωπίσει μία πραγματικότητα που νικάει αλλά παράλληλα νικιέται¹³⁰:

«Φαντάζομαι πάλι τον Σίσυφο να επιστρέφει προς το βράχο του και την οδύνη ν' αρχίζει. Όταν οι εικόνες της γης παραμένουν πολύ έντονες στη μνήμη, όταν το κάλεσμα της ευτυχίας γίνεται πολύ επιτακτικό, στην καρδιά του ανθρώπου γεννιέται η θλίψη: είναι η νίκη του βράχου, γίνεται ο ίδιος ο βράχος. Η απέραντη απόγνωση είναι αβάσταχτη. Είναι οι νύχτες μας στη Γεσθημανή. Μα οι συντριπτικές αλήθειες χάνονται όταν αναγνωρίζονται».¹³¹

Ο άνθρωπος ελευθερώνεται πραγματικά μόνο όταν συναντηθεί με το παράλογο γιατί πιο πριν ήταν δέσμιος της ζωής του. Το παράλογο τον κάνει να συνειδητοποιήσει ότι δεν υπάρχει ελπίδα και μέλλον και κατά συνέπεια, μπορεί να ζει όπως θέλει χωρίς κανένα περιορισμό. Ο παράλογος άνθρωπος είναι πραγματικά ελεύθερος. Μπορεί να ζει με τον τρόπο που θέλει και το μόνο τίμημα που έχει να πληρώσει είναι οι

¹²⁹ Camus Αl. (2008), *Η πανούκλα*, μτφ. Ν. Καρακίτσου- Ντουζέ, Μ. Κασαμπάλου-Ρομπλέν, Αθήνα: Καστανιώτης, σελ.123.

¹³⁰ Καμύ Αλ. (1998), *Η παρεξήγηση*, μτφ. Γ. Θηβαίος, Αθήνα- Γιάννινα: Δωδώνη, σελ.17-18.

¹³¹ Καμύ Αλ. (2007), *Ο μύθος του Σίσυφου. Δοκίμιο για το παράλογο*, μτφ. Ν. Καρακίτσου- Ντουζέ, Μ. Κασαμπάλου-Ρομπλέν, Αθήνα: Καστανιώτης, σελ.106.

συνέπειες των πράξεων του και μόνο, τίμημα αμελητέο μπροστά στην πραγματική ελευθερία.¹³²

Η ύπαρξη του παραλόγου είναι δεδομένη γιατί βρίσκεται μέσα στην ανθρώπινη ζωή και κατά συνέπεια, ο άνθρωπος αποτελεί μέρος του. Το παράλογο μπορεί να αντιμετωπιστεί μόνο αν ο κάθε άνθρωπος συνειδητοποιήσει τι είναι το κακό και να δράσει εναντίον του πρώτα ατομικά και στη συνέχεια, συλλογικά:

«Ο αφηγητής όμως νιώθει περισσότερο την ανάγκη να πιστέψει ότι δίνοντας πολύ μεγάλη σημασία στις καλές πράξεις, αποδίνουμε τελικά έμμεσο και πολύ ισχυρό φόρο τιμής στο κακό. Γιατί αφήνουμε έτσι να υποθεθεί ότι οι καλές αυτές πράξεις δεν έχουν τόση αξία παρά μόνο γιατί είναι σπάνιες κι ότι η κακία κι η αδιαφορία είναι πολύ πιο συνηθισμένα κίνητρα στις πράξεις των ανθρώπων».¹³³

[...] «Γιατί ήξερε ότι αυτός ο κόσμος που γλεντούσε, αγνοούσε, κι είναι κάτι που μπορούμε να το διαβάσουμε στα βιβλία, ότι ο βάκιλος της πανούκλας δεν πεθαίνει και δεν εξαφανίζεται ποτέ, ότι μπορεί να μένει κοιμισμένος ολόκληρες δεκάδες χρόνια μέσα στα έπιπλα και τ' ασπρόρουχα, ότι περιμένει υπομονετικά στα δωμάτια, στα υπόγεια, στα σεντούκια, στα μαντήλια και στα χαρτιά, κι ότι μπορεί να φτάσει κάποτε η μέρα που για την δυστυχία ή για να γίνει μάθημα στους ανθρώπους, η πανούκλα θα ξυπνήσει τα ποντίκια της και θα τα στείλει να ψοφήσουν σε μια ευτυχισμένη πολιτεία».¹³⁴

Αν ο άνθρωπος συνειδητοποιήσει τις αιτίες που προκαλούν το παράλογο, τότε θα ελευθερωθεί από τις ευθύνες και τις ενοχές και το μόνο που θα μπορεί να κάνει είναι να δράσει με τιμιότητα και ηθική:

¹³² Καμύ Αλ. (1998), *Η παρεξήγηση*, μτφ. Γ. Θηβαίος, Αθήνα- Γιάννινα: Δωδώνη, σελ.18-19.

¹³³ Camus ΑΙ. (2008), *Η πανούκλα*, μτφ. Ν. Καρακίτσου- Ντουζέ, Μ. Κασαμπάλου-Ρομπλέν, Αθήνα: Καστανιώτης, σελ.142.

¹³⁴ Camus ΑΙ. (2008), *Η πανούκλα*, μτφ. Ν. Καρακίτσου- Ντουζέ, Μ. Κασαμπάλου-Ρομπλέν, Αθήνα: Καστανιώτης, σελ.311.

«Πρέπει ωστόσο, να σας πω: δεν υπάρχει θέμα ηρωισμού μέσα σ' όλα αυτά. Πρόκειται για εντιμότητα. Είναι μια ιδέα που μπορεί να κάνει μερικούς να γελάσουν, ο μόνος όμως τρόπος για να καταπολεμήσει κανείς την πανούκλα είναι η εντιμότητα».¹³⁵

Στην αντίθετη περίπτωση, ο άνθρωπος θα υποταχτεί στο χρόνο, στο θάνατο και στην καθημερινότητα που τον εξοντώνει: «Η αξία του ανθρώπου είναι να επιχειρεί κάτι ενάντια στο κακό ρισκάροντας και τις πιο οδυνηρές αποτυχίες κι όχι να προσπαθεί να το δικαιολογεί με δόγματα. Ο Καστέλ και ο Ριέ θα ξαναρχίσουν πάλι το έργο τους, θα ξαναρχίσουν και θα ξαναρχίσουν πάλι. Μερικούς μήνες αργότερα θα βρεθεί ένας ορός, που θ' αρχίσει να σώζει ζωές».¹³⁶

[...]

«Ένας βολικός τρόπος για να γνωρίσει κανείς μια πόλη, είναι να βρει πως δουλεύουν, πως ερωτεύονται και πως πεθαίνουν σ' αυτήν. Στη μικρή μας πόλη, να 'ναι τάχα η επίδραση του κλίματος, όλα αυτά γίνονται μαζί, με το ίδιο έξαλλο κι αφηρημένο ύφος».¹³⁷
«Οι μάστιγες είναι βέβαια κάτι το συνηθισμένο, δύσκολα ωστόσο, πιστεύεις στις μάστιγες όταν σου πέφτουν κατακέφαλα. Έχουν ξεσπάσει στον κόσμο τόσες πανούκλες όσοι και πόλεμοι. Κι ωστόσο πανούκλες και πόλεμοι βρίσκουν πάντα τους ανθρώπους το ίδιο απροετοίμαστους»¹³⁸.

Ο Καμύ έχει τόσο μεγάλη πίστη στο ότι ο άνθρωπος μπορεί να υπερβεί το κακό και να αγωνιστεί και προκειμένου αυτό να γίνει

¹³⁵ Camus A1. (2008), *Η πανούκλα*, μτφ. Ν. Καρακίτσου- Ντουζέ, Μ. Κασαμπάλου-Ρομπλέν, Αθήνα: Καστανιώτης, σελ.173.

¹³⁶ Camus A1. (2008), *Η πανούκλα*, μτφ. Ν. Καρακίτσου- Ντουζέ, Μ. Κασαμπάλου-Ρομπλέν, Αθήνα: Καστανιώτης, σελ.14.

¹³⁷ Camus A1. (2008), *Η πανούκλα*, μτφ. Ν. Καρακίτσου- Ντουζέ, Μ. Κασαμπάλου-Ρομπλέν, Αθήνα: Καστανιώτης, σελ.21-22.

¹³⁸ Camus A1. (2008), *Η πανούκλα*, μτφ. Ν. Καρακίτσου- Ντουζέ, Μ. Κασαμπάλου-Ρομπλέν, Αθήνα: Καστανιώτης, σελ.53.

κατανοητό προσπαθεί να του αποδείξει ότι όχι μόνο δεν χρειάζεται τον Θεό σε αυτό αλλά αντίθετα, η πίστη στην ύπαρξη του τον περιορίζει:

«"Αδελφοί μου, έφθασε η στιγμή. Πρέπει ή να τα πιστέψουμε όλα ή να τ' αρνηθούμε όλα. Ποιος όμως, ανάμεσά μας, θα τολμούσε να τ' αρνηθεί όλα;"... Η θρησκευτικότητα, ωστόσο, την εποχή της πανούκλας δεν μπορούσε να είναι ίδια με την καθημερινή θρησκευτικότητα κι αν ο Θεός ίσως επέτρεπε και μάλιστα επιθυμούσε, η ψυχή να ξεκουράζεται και να χαίρεται σε καιρούς ευτυχίας, την ήθελε να ξεπερνάει τα όριά της σε στιγμές έξαρσης της δυστυχίας. Ο Θεός έκανε σήμερα στα πλάσματά του τη χάρη να τα ρίχνει σε τέτοια δυστυχία όση τους χρειαζόταν για να ξαναβρούν και να κάνουν κτήμα τους τη μεγαλύτερη αρετή, που 'ναι η αρετή του Όλα ή Τίποτα».¹³⁹

Όπως ο Σίσυφος, ενάντια στους θεούς καταφέρνει να σηκώσει τους βράχους, έτσι και ο άνθρωπος απελευθερωμένος από εξαρτήσεις μπορεί να διεξάγει το δικό του αγώνα¹⁴⁰:

«.....Συμβαίνει ωστόσο, το συναίσθημα του παράλογου να γεννιέται από την ευτυχία. "Κρίνω ότι όλα είναι καλά", λέει ο Οιδίπους, κι αυτά τα λόγια είναι ιερά. Αντηχούν στο άγριο και πεπερασμένο σύμπαν του ανθρώπου. Του μαθαίνουν ότι δεν έχουν όλα εξαντληθεί. Διώχνουν από τούτο τον κόσμο ένα θεό που παρεισέφρησε ανικανοποίητος και που αρέσκεται σε ανώφελους πόνους. Καθιστούν τη μοίρα μια ανθρώπινη υπόθεση που πρέπει να ρυθμίζεται από τον άνθρωπο και μόνο».¹⁴¹

[...]

«Όλη η βουβή χαρά του Σίσυφου βρίσκεται εκεί. Η μοίρα του του ανήκει. Ο βράχος του είναι δικός του. Το ίδιο συμβαίνει και με τον

¹³⁹ Camus ΑΙ. (2008), *Η πανούκλα*, μτφ. Ν. Καρακίτσου- Ντουζέ, Μ. Κασαμπάλογλου-Ρομπλέν, Αθήνα: Καστανιώτης, σελ.230.

¹⁴⁰ Καμύ Αλ. (2007), *Ο μύθος του Σίσυφου. Δοκίμιο για το παράλογο*, μτφ. Ν. Καρακίτσου- Ντουζέ, Μ. Κασαμπάλογλου-Ρομπλέν, Αθήνα: Καστανιώτης, σελ.138.

¹⁴¹ Καμύ Αλ. (2007), *Ο μύθος του Σίσυφου. Δοκίμιο για το παράλογο*, μτφ. Ν. Καρακίτσου- Ντουζέ, Μ. Κασαμπάλογλου-Ρομπλέν, Αθήνα: Καστανιώτης, σελ.106-107.

παράλογο άνθρωπο: όταν στοχάζεται μπροστά στο μαρτύριό του, όλα τα είδωλα σωπαίνουν. Σ' αυτό το σύμπαν, παραδομένο αίφνης στη σιωπή, υψώνονται οι χιλιάδες μικρές, έκθαμβες φωνές της γης. Ασυνείδητα και μυστικά καλέσματα, προσκλήσεις όλων των προσώπων, αποτελούν την απαραίτητη ανάποδη όψη του νομίσματος και το της νίκης.

Δεν υπάρχει ήλιος χωρίς σκιά και πρέπει να γνωρίσουμε τη νύχτα.

Ο παράλογος άνθρωπος λέει “ναι” και ο αγώνας του δεν θα ‘χει τελειωμό. Αν υπάρχει μια προσωπική μοίρα, δεν υπάρχει κανένα ανώτερο πεπρωμένο, ή τουλάχιστον υπάρχει εκείνο μόνο που ο άνθρωπος κρίνει μοιραίο και αξιοκαταφρόνητο. Για όλα τ' άλλα, ξέρει ότι είναι ο κύριος των ημερών του. Τούτη τη κρίσιμη στιγμή που ο άνθρωπος κάνει τον απολογισμό της ζωής του, ο Σίσυφος, επιστρέφοντας προς το βράχο του, παρατηρεί αυτή την ασύνδετη σειρά των πράξεων που φτιάχνει το πεπρωμένο του, δημιουργημένο από τον ίδιο, συσπειρωμένο κάτω από το βλέμμα της μνήμης του και σφραγισμένο σε λίγο με το θάνατό του. Έτσι, πεπεισμένος για την απόλυτα ανθρώπινη έλευση κάθε ανθρώπινου πράγματος, σαν τυφλός που λαχταρά το φως του και που γνωρίζει πως η νύχτα είναι ατέλειωτη, πορεύεται συνέχεια. Ο βράχος κυλάει πάντα.

Αφήνω τον Σίσυφο στους πρόποδες του βουνού!
Πάντα ξαναβρίσκει κανείς το φορτίο του.

Αλλά ο Σίσυφος διδάσκει την ύψιστη πίστη που αρνείται τους θεούς και σηκώνει τους βράχους. Κι εκείνος κρίνει πως όλα είναι καλά. Τούτο το σύμπαν, αδέσποτο στο εξής, δεν του φαίνεται άγονο ούτε ασήμαντο. Κάθε κόκκος αυτής της πέτρας, κάθε ορυκτό θραύσμα αυτού του πλημμυρισμένου από νύχτα βουνού, σχηματίζει από μόνο του ένα κόσμο.

Ο αγώνας και μόνο προς την κορυφή
αρκεί για να γεμίσει μίαν ανθρώπινη καρδιά.

Πρέπει να φανταστούμε τον Σίσυφο ευτυχισμένο.»¹⁴²

Η χρήση του μύθου του Σίσυφου για τον Καμύ αποτελεί στην ουσία ένα μέσο για να υπερβεί το παράλογο και το μηδενισμό που αυτό δημιουργεί. Η απαισιοδοξία που προκαλεί το παράλογο δεν τον βρίσκει σύμφωνο. Παρ' όλα αυτά όμως η ύπαρξη του παράλογου δεν μπορεί να αμφισβητηθεί και αυτός που το προκαλεί είναι ο άνθρωπος και οι επιλογές του. Η ηθική αναδεικνύει την ύπαρξη του καλού και του κακού εντός του άνθρωπο και την επιλογή που αυτός πρέπει να κάνει. Η αισιοδοξία του Καμύ αναδεικνύει την ηθική επιλογή του καλού. Το κακό για τον Καμύ υπάρχει αλλά μπορεί η επικράτηση του να ανατραπεί από την ηθική επιλογή. Επιλέγοντας το καλό και το ηθικά σωστό, ο άνθρωπος περιορίζει το παράλογο και επιτρέπει την επικράτηση του ανθρώπινου πνεύματος αντί της βίας.

¹⁴² Καμύ Αλ. (2007), *Ο μύθος του Σίσυφου. Δοκίμιο για το παράλογο*, μτφ. Ν. Καρακίτσου- Ντουζέ, Μ. Κασαμπάλογλου-Ρομπλέν, Αθήνα: Καστανιώτης, σελ.106-107.

Επίλογος

Ο Καμύ ήταν ένας αντισυμβατικός και έδειχνε ιδιαίτερη έμφαση στην αγάπη για τον άνθρωπο. Ακόμα ήταν ένας άνθρωπος που αγνοούσε κάθε προστατευτική σύμβαση και προκαλούσε ότι θεωρείτο αποδεκτό.

Στη ζωή του, θεωρούσε αδιανόητο το να μην συμμετέχει στην επανάσταση όποια μορφή και αν είχε αυτή. Η απάθεια γι' αυτόν, ήταν ταυτόσημη με τις εγκληματικές πράξεις των εχθρών. Επέλεξε την αντίσταση γιατί ένιωθε ότι αλλιώς επέλεγε την πλευρά των Γερμανών και των στρατοπέδων συγκέντρωσης. Έτσι, επέλεξε και τη στάση του στο πλάι των Αλγερινών προκαλώντας τη διαγραφή του από το Κομμουνιστικό Κόμμα. Ακόμα και στην ασθένεια του επαναστάτησε. Ενώ η φυματίωση τον ταλαιπωρούσε στερώντας του σημαντικά πράγματα, ο ίδιος την αγνοούσε ως μανιώδης καπνιστής αφού είναι ελάχιστες οι φωτογραφίες που δεν καπνίζει. Το πώς ζούσε ο ίδιος δεν είναι άσχετο με τον τρόπο που έγραφε. Αντίθετα, αποδεικνύει πως το πνεύμα του ταυτίζονταν με τη συνείδηση του και τη δράση του.

Το έργο του Καμύ έχει πολλαπλές διαστάσεις: λογοτεχνική, κοινωνική, φιλοσοφική και πολιτική. Περιλαμβάνει επίσης τη δική του ηθική, η οποία κατά την άποψη μας, είναι ρεαλιστική. Δεν υπάρχει καλό ή κακό, εγκληματίας ή αθώος. Το αποτέλεσμα κρίνεται από το κίνητρο αλλά και από την εξέλιξη. Χωρίς δογματισμούς και εμμονές, ο Καμύ εξετάζει την κάθε περίπτωση ξεχωριστά απεικονίζοντας με αυτό τον τρόπο την πολυπλοκότητα του ανθρώπου. Η ίδια πράξη μπορεί να είναι λύτρωση, ανάγκη, ιδεολογική έκφραση ή απλώς μίσος.

Ο εγκληματίας και ο τρομοκράτης στο έργο του Καμύ έχει ηθική. Το κυρίαρχο στοιχείο όμως είναι ότι είναι η δική του ηθική. Άλλη ηθική έχει ο Μερσώ και στα δύο του έργα που δεν θεωρεί κακές τις πράξεις του και άλλη ηθική οι Ρώσοι επαναστάτες. Δεν μπορεί να ειπωθεί ότι κάποια είναι σωστή ενώ κάποια άλλη λάθος. Αντίθετα, ο

Καμύ παρουσιάζει όλα τα κίνητρα που κάνει τον καθέναν από τους ήρωες να νιώθει ότι η δική του ηθική είναι η ορθή.

Η παρουσίαση του εγκληματία και του τρομοκράτη στο έργο του Καμύ δεν είναι μόνο διαφορετική και γι' αυτό ρεαλιστική αλλά και διαχρονική. Η τρομοκρατία των Ρώσων επαναστατών είναι ιδεολογικός αγώνας γι' αυτούς, κάτι που συμβαίνει και με τους σύγχρονους τρομοκράτες. Ο Καμύ παρουσιάζει το φαινόμενο της τρομοκρατίας όπως ακριβώς είναι: περίπλοκο και χωρίς απόλυτες απόψεις.

Το ίδιο ισχύει και για το έγκλημα. Ο κάθε άνθρωπος το αιτιολογεί ή όχι ανάλογα με τις προσλαμβάνουσες του. Για τον εισαγγελέα εγκληματίας είναι ο αδιάφορος, για τον επαναστάτη η εξουσία, ενώ για τον δήμιο οι άθεοι. Όλοι έχουν δίκιο ανάλογα με το συνειδησιακό, πολιτικό και κοινωνικό τους πλαίσιο.

Το έργο του Καμύ ακόμα και όταν αναφέρεται σε πράξεις που είναι εχθρικές στον άνθρωπο όπως το έγκλημα και η τρομοκρατία, αναδεικνύει την πίστη του στον άνθρωπο αλλά και το σεβασμό του αφού για τον Καμύ κανένας άνθρωπος δεν είναι ίδιος με τον άλλο και όλοι δρουν διαφορετικά. Εντούτοις, όλες οι πράξεις πρέπει να έχουν ηθικά όρια τα οποία ο άνθρωπος δεν πρέπει να υπερβαίνει για να μην μετατραπεί από ιδεολόγο επαναστάτη σε απλό δολοφόνο.

Βιβλιογραφία

- Αλεξιάδης Σ. (1996), *Εγχειρίδιο εγκληματολογίας*, Θεσσαλονίκη: Σάκκουλα
- Βαλλιανός Π. (2004), *Φιλοσοφία στην Ευρώπη*, τόμος Γ, *Νεότερα και σύγχρονα φιλοσοφικά ρεύματα (19ος 020ος αιώνας)*, Πάτρα: ΕΑΠ
- Βιστωνίτης Α. (2010), *50 χρόνια από τον θάνατο του Αλμπέρ Καμύ.<< Συνοδοιπόροι και αντίπαλο>>* Αθήνα: Το Βήμα
- Γιαλκέτσης Αθ. (2013), *<<Η ηθική της εξέγερσης>>*, Η Εφημερίδα των Συντακτών, Αθήνα.
- Καμύ Αλ. (1984), *Καλιγούλας*, μτφ. Μ. Πορτολομαίου, Αθήνα: Δωδώνη
Καμύ Αλ. (1998), *Ο ξένος*, μτφ. Ν. Καρακίτσου-Ντουζέ, Μ. Κασαμπάλογλου- Ρομπλέν, Αθήνα: Καστανιώτης
- Καμύ Α.(1998), *Η παρεξήγηση*, μτφ. Γ. Θηβαίος, Αθήνα: Δωδώνη
- Καμύ Αλ. (1999), *Οι δίκαιοι*, μτφ. Ξ.Ι. Καρακάλος, Αθήνα: Ελεύθερος Τύπος
- Καμύ Αλ. (2003), *Σκέψεις για τη τρομοκρατία*, μτφ. Ν. Καρακίτσου- Ντουζέ, Μ. Κασαμπάλογλου- Ρομπλέν, Αθήνα: Καστανιώτης
- Καμύ Αλ. (2007), *Ο μύθος του Σίσυφου*, μτφ. Ν. Καρακίτσου-Ντουζέ, Μ. Κασαμπάλογλου- Ρομπλέν, Αθήνα: Καστανιώτης
- Καμύ Αλ. (2010), *Ο ευτυχισμένος θάνατος*, μτφ. Ν. Καρακίτσου-Ντουζέ, Μ. Κασαμπάλογλου- Ρομπλέν, Αθήνα: Καστανιώτης
- Καντ Ι. (1971), *Δοκίμια*, εισ., μτφ., σχολ. Ε.Π. Παπανούτσος, Αθήνα: Δωδώνη
Kant I. (2011), *Η μεταφυσική των ηθών*, μετ., σημ., επιλ., Κ. Ανδρουλιδάκης, Αθήνα: Ιδεόγραμμα
- Καντ Ι. (2004), *Κριτική του πρακτικού λόγου*, μτφ. Κ.Ανδρουλιδάκης, Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας

- Μαγκλίνης Ηλ. (2013), <<Σπουδαίο μανιφέστο του ανθρωπισμού>>, Καθημερινή, Αθήνα.
- Ξηρογιάννη Παν. (2011) *Οι φιλοσοφικές διαστάσεις της θεωρίας του πολέμου* Αθηνά, Εννοια
- Ξηρογιάννη Παν. (2011) *Η ηθική του υπαρξισμού και η επικοινωνία* Αθηνά, Εννοια
- Πρωτοπαπαδάκης Ευάγγ. (2006) Gardiner, Patrick, Κίρκεγκωρ , Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα
- Ρουά Ο. (2003), *Οι αυταπάτες της 11^{ης} Σεπτεμβρίου. Στρατηγική και τρομοκρατία*, μτφ. Ν. Ζαρταμόπουλος, Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας
- Ρόουλι Χ. (2007), *Simone de Beauvoir, Jean- Paul Sartre*, μτφ. Ε. Βαρβάκη, Αθήνα: Μεταίχμιο
- Σπινέλλη Κ.Δ. (1985), *Εγκληματολογία- Σύγχρονες και παλαιότερες κατευθύνσεις*, Αθήνα- Κομοτηνή: Σάκκουλας
- Στάμος Γ. (2010), <<Η γέννηση των μύθων>>, Ελευθεροτυπία, Αθήνα.
- Στείρης Γ. (2003) *Η θεωρία Niccolo Machiavelli για την ηθική και τον νόμο*, Αθήνα: Σάκκουλας Αντ. Ν.
- Στείρης Γ. (2010) *Φιλοσοφία του κράτους και του δικαίου*, Σάκκουλας Αντ. Ν.
- Τριανταφύλλου Μ. (2011), <<Ζωντανεύοντας την οδύνη των ερωτημάτων- Η ηθική της εξέγερσης>>, Εποχή, Αθήνα.
- Τσαλαπάτης Θ. (2011), <<Ανάμεσα στο παράλογο και το τραγικό. Η ηθική της εξέγερσης>>, Εποχή, 25/04
- Φαρσεδάκης Ι. (1990), *Η εγκληματολογική σκέψη. Από την αρχαιότητα ως τις μέρες μας*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη

- Φίλιας Β. (1980), *Ώψεις της διατήρησης και της μεταβολής του κοινωνικού συστήματος*, τόμος Β, Αθήνα: Νέα Σύνορα
- Φρατζεσκάκης Ι. (1987), *Αντικοινωνική συμπεριφορά των νέων. Χουλιγκανισμός*, Αθήνα- Κομοτηνή: Σάκκουλας
- Bonanate L. (2009), *Διεθνής τρομοκρατία*, μτφ. Ν. Σιδέρη, Αθήνα: Κέδρος
- *Καμύ Αλμπέρ και η «προλεταριακή λογοτεχνία. Επιστολή του Αλμπέρ Καμύ στον Μωρίς Λιμ*, μτφ. Γ. Παπαναγιώτου, <http://enthemata.wordpress.com/2012/01/15/camus/>
- Camus A. (1971), *Ο επαναστατημένος άνθρωπος*, μτφ. Τ. Τσακίρη, πρ. Δ. Θεοδωρακάτος, Αθήνα: Μπουκουμάνης
- Camus Al. (2008), *Η πανούκλα*, μτφ. Ν. Καρακίτσου- Ντουζέ, Μ. Κασαμπάλογλου-Ρομπλέν, Αθήνα: Καστανιώτης
- Honderich T. (2006), *Οι πόλεμοι της τρομοκρατίας. Οι αμφιλεγόμενες πολιτικές των δυτικών δημοκρατιών*, μτφ. Μ. Χωρεάνθη, Αθήνα: Ιωλκός
- **Lea S. (2005), *The Albert Camus Biography*, <http://www.camus-society.com/albert-camus-bio.html>**